

יד קלה על התדר:
החלטות שרי התקשורת

פרשת יצחק יעקב:
האיומים על העיתונות

רצועת הכיטחון:
חופש הביטוי בגליי־צה"ל

הפרדה חד־צדדית:
מעמד הכתבים הערבים

ספרות זולה

תכתיבי המוספים השבועיים

כנבוע, מאמרים, טורים ומדורים מאנ מחוס כותב, כרמיז גיא, חן בריש, חביב חומסקי, לילי גלילי, שרי סקובר, דוד בוטני, זבל קרמניצר, ענת באלימ, מחוס שפירא, דנה ויטקלר, אבנר מולכו, מחוס טי, שמעון ארץ, אודי סתל, ארטן לוי, רפי מן, אידן להמן, עוזי בנימין

צהוב בשידור חי

הפיגוע בדולפינריום והאסון באלמי ורסאי המחישו מחדש את הבעייתיות של השידורים החיים בטלוויזיה. שוב עלו על המרקע מראות קשים שהיתה בהם פגיעה בצנעת הפרט, ושוב התעוררה שאלה עוד כמה נוכחות הצלמים והשדרים מעצימה אירועים, אם לא יוצרת אותם ממש. מנגד הודגם פעם נוספת: כוחם של המצלמה והמיקרופון להעביר לכל בית תיעוד מדויק ומיידי של אירועים בעלי חשיבות ממדרגה ראשונה. "העין השביעית" יחד בעבר מקום לא מבוטל לפרקטיקה של השידורים החיים ולשאלות שהיא מעוררת. לאחר פיגועי ההתאבדות המזוועזעים של פברואר-מרץ '96 הופיעו בכתבי-עת זה כמה וכמה מאמרים שתקפו את האופן שבו סיקרו הערוץ הראשון והערוץ השני את הפיגורעים ההם. גם בעיתונות היומית ניתן, פה ושם, ביטוי לדילמות שמעוררים שידורים חיים בתקופת חידום: בין השאר נשמעו אז קולות שקראו לכלי התקשורת להפעיל צנזורה עצמית, לא רק כדי להתחשב בכבודם של ההרוגים והפצועים אלא גם כדי לגונן על המורל הלאומי ולא לשחק לידיו של האויב.

מאז הופקו לקחים: השידורים החיים של האסונות והפיגועים האחרונים מצביעים, בדרך-כלל, על מגמה של ריסון בהצגת התמונות הקשות ועל מאמץ להתחשב בפרטיותם של הנפגעים. ובכל זאת, גם בשבועות האחרונים חזרה על עצמה התנהגות מקוממת של ערוצי החדשות בקטעים מסוימים של שידור המאורעות, שכמו לפני חמש שנים היתה, בעיקר, תולדה של תחרות פרועה, בהלנתות ורדיפה אחר ליבוי יצרים. השידורים החיים מהדולפינריום ומהבניין שקרס בשכר נת תלפיות בירושלים היו ארוכים ללא צורך אמיתי ומוחזרו בהם ללא הצדקה קטעי תמונות מוזעזעים רק כדי למלא זמן שידור; הנפח השידורי די שניתן להפגנה מול משרד הביטחון וסיקור הצמור של ההתפרעות מול מסגד חסן בק יצרו, למעשה, את האירועים יותר מאשר שיקפו אותם. העורכים שהחליטו על מתכונת השידורים החיים במקרים האלה לא פעלו מתוך שיקול ענייני אלא הושפעו, במידה רבה, מהתנהגותם של מתחריהם. כך הפך החשש מפני החלטותיו של היריב המקצועי לגבי אופי הסיקור והיקפו לנבואה שהגשימה את עצמה, בלי שמישהו מהאחרים על החדשות בשני הערוצים יתעשת ויפסיק את המירוץ הנואל אחרת שומת לב הצופה, שממילא כבר שכב לישון.

תקופות של מצבי חידום, כמו זו הנוכחית, מעלות על פני השטח דילמות אתיות ומקצועיות לא פשוטות: האם ועד כמה מוצדק להתחשב כמה שמוגדר אינטרס לאומי, האם ועד כמה יש לצפות מהתקשורת להפעיל צנזורה עצמית, כיצד נשמרת התקשורת לבל תאבד את צלמה המקצועי בתנאים של התלכדות לאומית, האם היא יודעת לאיפול לפח הדמוניזציה העיוורת של האויב, כיצד היא מתנערת מהשפעות אידאולוגיות פנימי-ישראליות וכיצד היא שולטת על מהימנות הדיוור חים שמקורם ברשות הפלסטינית?

התקשורת האמריקאית ייחסה לשידורים החיים שהביאה ממלחמת וייטנאם תפקיד מפתח בתהליך קבלת ההחלטות של הממשל שהוביל לסיימה. כדיעבר הוכיחו מחקרים כי היא התקשטה בנוצות לא לה. צריך לקוות שתפקודה של העיתונות הישראלית בחודשים אלה יעמוד בכבוד במחקר העתידי של מדעני המדינה.

עוזי בנימין

4 תמצית העיתונות ההוגנת - נחום ברנע

6	אחריהם המבול: מדיניות שרי התקשורת - שרי מקובר
10	ההפתעה הגדולה: העיתונות אינה רואה מה שמחכות לפאה - כרמית גיא
12	חיקים באפלה: פרשת יצחק יעקב - יובל קרמיצר
16	יום הביפורים של התקשורת: כשלו אסלו - דוד בוקעי
18	רצועת הביטחון: האם לסגור את גליצ' - ענת באלניט
22	מידע נפיש: פרטים מזיקים בדיווחים על פיגועים - רון בריישי
24	טוב סיפור טוב מספר טוב: תכתיבי המוספים - דנה וינקלר
28	קורא מן השורה: רביבו - עמוס נוי
30	מחוץ למערכת: כתבים ערבים בעיתונות העברית - אבנר מולכו
34	עין בינלאומית: בזימבבואה הסכנה היא בחופש העיתונות - רפי מן
37	איפה טעינו: החיים הם לא סרף - לילי גלילי
38	דעת הקהל - שחזון ארץ, ענת באלניט, אודי טרלו, ארנון לוי
40	פורום של מחתבאים: שיחות קהילה ברשת - רוביק רוזנטל
42	החלפה תמונה: בית הדין לאתיקה טעה - עמוס שפירא
43	לגיטימציה לשפת שוק? - אהרון מלצר
44	לשון הרע: דברים שנאמרים באולם המשפט - איתן להמן
45	מסיבת עיתונאים
46	אירועי תקשורת

המכון הישראלי לדמוקרטיה
THE ISRAELI DEMOCRACY INSTITUTE

סוכר המערכת: אהרון לוי
השער: אפרת בלוזסקי
דפוס: דפוס בני אפשטיין
סחבתו באינטרנט: www.idi.org.il
דואר אלקטרוני: arron@idi.org.il
ISSN 0793-5781

עורך: עוזי בנימין
מערכת: נחום ברנע, כרמית גיא, הפימן
יועץ: פרופ' ירון אורחי
פרופ' ירדית שטרן, משה גביש
עריכה ונאפית: שמחה זה
עריכה לשונית: סיבל חזשבל

העין השביעית
בהוצאת הסכון הישראלי לדמוקרטיה
ת.ד. 4702 ירושלים 91046
טלפון: מערכת 5300866-02
סניפים ומנהלה: 5300841-02
פקס: 5488633-03

הפינג והפונג

אחר צהריים אחד בישר הכיפר שלי ברטט שהגברת ק' מהעיתון "העיר" מאוד מעוניינת לדבר איתי. מחמת הנימוס, אולי גם הסקרנות, החזרתי צלצל. כמה אני יכול לעזור, שאלתי. ק', פעילה יעילה, עמדה על זכותה לעזור לי. העיתון, אמרה, עומד לפרסם ראיון שעשה אורי משגב. המראיון אמר עליך כל מיני דברים. אמרו לי להקריא לך ולקבל תגובה. אמת דיברה: אורי משגב הוא אחד מכתבי "העיר". שאלתי אותה, מחמת הנימוס, אולי גם הסקרנות, מדוע מר משגב איננו מטלפן אלי בעצמו. אמנם הוא כתב בכיר, שכבר איננו עוסק בזוטות, אבל בכל זאת. הוא נסע לאמריקה, אמרה ק' בצער. מה, לתמיד? נבהלת?

לא יודעת, אמרה. הוא חי עכשיו באמריקה. ונניח, התעקשתי, שהרברים שאתם עומדים לפרסם הם ברותות חסרות שחר, פרי של מוח קודח ורמיי ון פורה. האם לא כדאי שהעיתונאי שלכם, שעיתונאי כלשהו, יבדוק אותם לפני פרסומם? אבל הוא באמריקה, הרימה הנערה את קולה בייאוש. לא ידעתי אם הייאוש נובע מגעגועים לכתב שנטש את המולדת, מהקושי להיפטר ממני או מכך שבמרכזיית הטלפונים ב"העיר" נחסמה אופציית האפס"אפס. נפרדנו כידידים.

המשימה שק' המסכנה נקראה לבצע מכונה בשפה המקצועית "תגובון". מישוהו, לא חשוב מאיזו רמת אמינות, פולט משהו על מישוהו אחר, ואז העיתון פונה אל המישוהו האחר בטלפון, מצטט ורורש תגובה. המישוהו האחר מתחמם, אני אראה לו, ומכניס חזרה. פינג מכה את פונג. פונג מכה את פינג. פינגיפונג עושים אייטם, כמה אייטמים עושים מדור, וכמה מדורים עושים עיתון, ומאפשי רים לחברים לבלות את הקיץ בסבבה, על שפת הים, במקום לבזבז את זמנם היקר באיטוף עוברות להשכלת הציבור.

לכאורה, שיטת התגובונים היא תמצית העיתונות ההוגנת. זכות המלה האחר רונה, או הלפני האחרונה, ניתנת למותקף. למעשה, ההפך הוא הנכון. תפקידו האמיתי של התגובון הוא לעתים קרובות להכשיר את השרץ. כמו ס', הרכילאית של אחד המקומונים, שהתמחתה בטכניקה הכאה: היא מטלפנת אל ביתו של אדם ואומרת: יש לי שאלה לא כליךך בעימה אליך. האם נכון שעזבת את הבית? האיש, שמעולם לא עלה על דעתו לעזוב בית כלשהו, ובוודאי לא את ביתו, מתיישב על הכיסא הקרוב, מוכה הלם. הוא חש בצורך עז, לאו בריכיבוש, להכחיש, להסביר, לסכל את האיום הנורא שנחת פתאום על שארית חייו. הוא מדבר ומדבר, לא סותם את הפה, וס' מסודרת: מצד הפרנסה, יש לה אייטם. מצד הנשמה, היא עשתה מעשה טוב, היא חושיטה יד עוזרת לאדם במצוקה.

פיתוח אחר של שיטת התגובון נפוץ בענף הרבה יותר חשוב ומכובד של המקצוע: כתבות התחקיר. הכתבה מציגה אדם מסוים, או ארגון מסוים, כשקרן, מושחת ונבל. היא מפרטת את חטאיו באלפי מלים קשות. בסיומה, בתוך מסגרת דקה וחיננית (או בטלוויזיה, בדברי הסיכום הגמלצים של המגיש), נאמר: פנינו אליו, העברנו לו רשימה של שאלות וביקשנו תגובה. הכל שקר וכזב, הוא אמר לנו באמצעות פרקליטו, וזהו סוף המסגרת. סוגיית התגובה עולה לעתים קרובות לדיון בבתי־הדין של מועצת העיתונות, בתוכניות התקשורת למיניהן ובבתי־המשפט. הפסיקה לא דרקונית, לפעמים מגנים עיתונאי על שלא ביקש תגובה ולפעמים סולחים לו, אבל נדמה שהכוונה ברורה: זכות התגובה היא הבסיס האלמנטרי לעיתונות הוגנת, מאוזנת ופתוחה.

זה נכון, כמוכן. ובכל זאת עולה השאלה, איך מפחיתים במשהו את הניצול לרעה. ייתכן שבמקום להרגיש את הצד הפורמלי, אם פנה הכתב לבקש תגובה או לא פנה, מוטב להרגיש את הצד המהותי: אם הכתב עשה כמיטב יכולתו, במגבלות הזמן והמקום, להגיע אל מירב העובדות הומינות. אם נתן למגיב הזדמנות הוגנת לקלקל לו את הקונספציה, או שמא, בעזרת שיחת טלפון של כלום שעושה מישוהו אחר, הוא סידר לעצמו אליבי.

חוקי השוק

כל נהג יודע שמשוהו השתנה בכבישי הארץ בשנים האחרונות. בצמתים המרומזרים מתרוצצים עכשיו, בין מכונית למכונית, מקבצי נדבות. חלקם נרקומנים, חלקם אלכוהוליסטים, חלקם מתרימים חררים. הם עוברים מנהג לנהג, דופקים במרץ על החלון ודורשים כסף. הנהגים נותנים, מתוך חולשה, מתוך מבוכה, לפעמים בגלל חשש להיראות קמצנים בעיני הילדים.

נחום ברנע

תמצית העיתונות ההוגנת

כשמתחלף הרמזור לירוק, מוצאים את עצמם הקבצנים לעתים קרובות בין מכונת למכונת, חוסמים את התנועה, מסכנים את עצמם, מסכנים את הנהגים.

יש נהגים שמצפים שהעיריות או המשטרה יסלקו את המטרד. הם טועים. שוק הנדבות, כמו כל שוק, נשלט על-ידי חוקי ההיצע והביקוש. הדרך היחידה להיפטר מהקבצנים היא להפסיק לתת. ביום שבו הנהגים, כל הנהגים, יסרבו לפתוח את החלון, הקבצנים ייעלמו מהאופק.

הוא הדין במנהלי החדשות בערוצי הטלוויזיה, ובהתמודדות הכושלת שלהם עם שורה של קבצני תקשורת. אין כאן הערפה פוליטית. רק העדר אופי וביטחון עצמי, וחוסר יכולת לעמוד מול היד שדופקת על החלון. בערוצים הישראליים, בממלכתי ובחצי-ממלכתי, לא יודעים לומר לא. לא יודעים לומר לא לעזמי בשארה, הפודל של אסר, למרות שבמגזר הערבי בישראל יש דוברים לא פחות רהוטים ממנו; משתפים פעולה עם תנאים שמציבה הרשות הפלסטינית, ולא מספרים על כך לצופה; ומתמסרים לקולנייים שבין המתנחלים. מי שרוצה זמן שידור יקבל זמן שידור. מי שרוצה שליטה בחומר יקבל שליטה בחומר. מי שרוצה כסף יקבל כסף. אין תכתיב ששני הערוצים לא ייכנעו לו – ועוד יתפארו שתפסו סקופ.

ביום שלישי, 29 במאי, נרצח סמוך לאיתמר שבשומרון גלעד זר, תושב ההתנחלות. ראש הממשלה אריאל שרון מיודר זה שנים רבות עם אבי הנרצח, משה זר. ביום רביעי בערב הוא הגיע לביקור תנחומים בבית ההורים בהתנחלות קרני-שומרון.

כתב הערוץ השני, אילן לייזרוביץ, פנה באותו יום אל ראש המועצה המקומית קרני-שומרון, הודי ליכרמן. הוא הציע שאחד המתנחלים יצלם בווידיאו את המפגש. סידור דומה הופעל בהצלחה שבועות אחרים קודם לכן כאשר הקבינט הבטחוני ערך ביקור תנחומים בהתנחלות עופרה. אז שילם הערוץ השני כסף תמורת הסרט. גם הפעם סוכם על תשלום: 500 דולר.

ליכרמן רתם למשימה את תושבת המקום רחל שנרב, שתחום התמחותה צילומי ימי הולדת בגני ילדים בהתנחלויות. שנרב, אשה לא צעירה, לקחה את התפקיד ברצינות. עם מצלמת ויריאו ביתית כידה היא דילגה באומץ מצד אחד של הסלון לצדו השני, כשמולה חגה עוד אשה אחת, חמר שה ברשמקול.

הכתבים והצלמים הורחקו מהמקום מראש. אני, שהתלוויתי לראש הממשלה, הורחקתי כגטות דקות אחרות לאחר ששלפתי פנקס. לא היה כאן שום דבר אישי. יועץ התקשורת של שר הביטחון, ירון ותיקאי, שנלווה אל ביקור התנחומים של השר שלו ארבעה ימים לאחר מכן, הוציא גם הוא פנקס, נחשד כעיתונאי ועמד בפני טקס גירוש דומה. לדברי המעורבים בעסקה, תמורת הסרט עם פואר הציעו הפראיירים מהערץ רוץ הראשון 700 דולר.

מנהל חברת-החדשות של הערוץ השני, שלום קיטל, היה כליכך גא בכרט שקיבל, שהקדיש לו שש וחצי דקות במהירות החדשות למחזרת בערב – למעלה מרבע מההרדה. הוא לא עשה מה שכל תחנת טלוויזיה רצינית בעולם היתה עושה: הוא לא צירף לסרט כתובית שאומרת, "צולם ונמסר על-ידי מקורבי המשפחה".

קיטל גם נמנע מלצרף לכתבות שמשגר סלימאן אל-שאפעי מעזה את הכתובית: "בפיקוח ובצנזורה של הרשות הפלסטינית". הוא נמנע מלעשות זאת למרות שנציב תלונות הציבור של הרשות השנייה ודוברת הרשות מורים שהכתבות מצולמות בפיקוח הפלסטינים, והמידע מצונזר על-ידיהם.

הדילמה שעומדת בפני קיטל ובפני מתחריו מהערוץ הראשון היא מה קודם למה: הגילוי הגאות או האגו. לא כמפתיע, האגו מנצח. בגלל האגו לא יודעים צופי הטלוויזיה הישראלים עד היום שרובו המכריע ידע של החומר שראו בשמונת החודשים האחרונים משרות הקרב של האינתיפאדה צולם על-ידי פלסטינים, באורח סלקטיבי, בכוונת מכוון.

לשם השוואה: במשרד ראש הממשלה מועסק זה שנים צוות הסרטה. הצוות, שלושה אנשים, מצלם את ראש הממשלה במסעותיו בחו"ל ובאירועים שונים בארץ. שני הערוצים מסרבים עקרונית לשרד ולו תמונה אחת מצילומי הצוות, גם לא עם כתובית הסבר, בטענה שהם לא טלוויזיה מטעם. מי אמר שהם נטולי עקרונות?

• • •

הסיפור אולי מביך, אבל סופו אירוני. גורמים שונים בימין הביעו תרעומת על המעורבות הפלסטינית בשידורים מעזה והסתרתה מעין הציבור כאן. התרעומת מהצר האתי היתה מוצדקת. לא כן החשש הפוליטי: הכתבות של אל-שאפעי מעזה לא הפחיתו כהוא זה את הכעס של רוב הישראלים על מעשי הפלסטינים.

אשר לעסקי המתנחלים: פרסום הסכומים עורר גועל אצל רבים מהם. הופעל לחץ מלמטה, והמוכרים יתרו על רוב הכסף או כולו.

עם זאת, המאמץ לא היה לחינם: הסרט הועתק מהמסך, והוקרן שוב ושוב בתחנת הטלוויזיה של החי"ב ובאללה. מחלקת התעמולה של הארגון השתכנעה שמתנחלים היסטריים, שזועקים "אנחנו מפחדים" ומחרישים בצעקות את ראש ממשלתם, רעים לישראל וטובים לחיזוכאללה.

בגלל האגו לא יודעים צופי

הטלוויזיה הישראלים עד

היום שרובו המכריע של

החומר שראו בשמונת

החודשים האחרונים משרות

הקרב של האינתיפאדה צולם

על-ידי פלסטינים, באורח

סלקטיבי, בכוונת מכוון

אחריהם המבול

דיק ייבוא דחוף שוב מאות אלפי אנשים זרים ימציא קהל צופים ל"20 מדוצי הטלוויזיה שנפתחו כתוצאה ממלדיניות מדרי התקשורת באגוד השנים האחרונות, שזאייצות ב"מוטט את הענף

עם השנים היה ערוץ 4 הכריטי מופת עולמי לתוכניות מקור. יום אחד עבר את אחוז החסימה שהציב לו מייסדו וקצר 11 אחוזי רייטינג. אייזיקס הכריז שמעל בתפקידו.

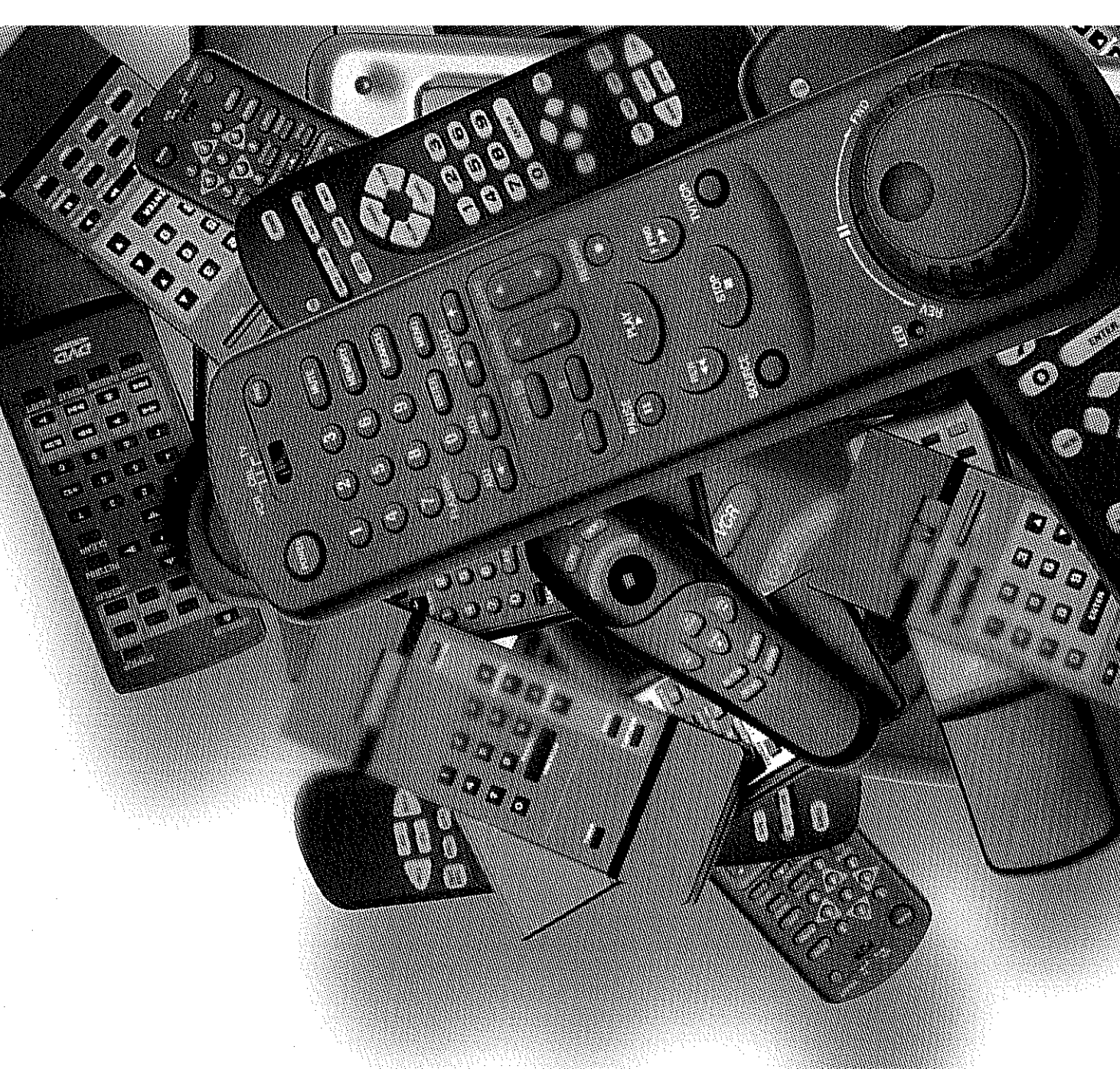
האפיוורה הזו, המוכרת לכל מי שעוסק בתקשורת, מנוגדת בהחלט לתפיסה הרווחת בישראל, ולפיה הטלוויזיה נועדה בראש ובראשונה למסעודה משררות. ראיתו של אייזיקס את עולם התקשורת מבטאת שני קצוות של החבל האידיאלי: לוי: מחד טלוויזיה איכותית, מעולה, ללא פשרות, ומאידך טלוויזיה שווה לכל נפש. במלים אחרות: משל הפוך, עגום, למסך הקטן בישראל.

בעשר השנים האחרונות הוצף שוק התקשורת בישראל במאות ערוצים. כבר כת המחוקק, בעידוד המשרד לתקשורת, באישורם הנלהב של הזכיינים ובתמיכת הגופים המפרסמים, הוקמו אצלנו ערוץ 2 וערוץ 3, ארבעים ערוצי כבלים ושבעים ערוצי לוויין, שלוש ערוצים ייעודיים וערוץ חרשות אחד. וכך, כמעט בלי משים, הפכנו למעצמת תקשורת אדירה המשדרת 120 ערוצי און-ליין לקהל שיכולת הספיגה שלו מוגבלת. אמנם במשרד התקשורת וכרשויות המנהלות את המכרזים טוענים שישראל אינה מפגרת אחרי הנהוג במחוזות אחרים, ושפתיחת השוק לתחרות תוויל את עלויות השידור ותיטיב עם המפרסמים הזוטרים, אבל נציגי ערוצי התקשורת הוותיקים, אלו החוששים ממפולת שתסחוף ברכה גם

שרי חקובר

באנגליה של שנות השמונים, בעיצומה של המהפכה התקשורתית, הקים ג'רמי אייזיקס את ערוץ הטלוויזיה Chanel 4. לידתו של הערוץ היתה אטית. השתלבותו במסך נלמדה מנתוני ההיטמעות והצפייה של רשת הבי.בי.סי, וקוירי מו התבסס על קופתו הרשנה של הערוץ המסחרי הכריטי. ולמרות זאת חשש אייזיקס שריבוי ערוצים עלול לבוא על חשבון איכות השידורים, ויצא בהצהרה שהפכה לימים לאבן יסוד בטלוויזיה האליטיסטית: "אני מתחייב בפני היוזמים והצופים שאף אחת מהתוכניות אצלנו לא תשיג יותר מעשרה אחוזי רייטינג".

אייזיקס ידע את אשר לפניו. ברוב מדינות העולם, כורדאי בישראל, דחקה המהפכה הטכנולוגית דיגיטלית את השעה, והתנפלה על הצופה התמים ועל מסכו הקטן בשלל ערוצים, כבלים, לוויינים ושכלולי תקשורת. הדבר גרם לירידה באחוזי הרווחיות ולהרחבת מעגלי היעד, מה שהביא כמעט מיד לפגיעה ברמת השידור. רים. אבל האנגלים, שאמונים על תוכניות איכות, השכילו להבין שאי אפשר לתולל מהפכות בזק בשדה היצירה, ושם רוצים לשמר את המסך הקטן ולבגטי, יסודי ואיכותי, אסור להציף אותו בפרק זמן קצר כמבול של תחנות וערוצים.

אותם, עוקבים בדאגה אחרי המלחמה על השלט. לרעתם, רק ייבוא דחוף של צופים זרים לישראל יוכל להציל את הענף מקריסה ביום הדין.

כמו שלושה סלולריים למטלפן אחד, כך הכבלים והלוויין לרוב בתי האב בישראל. הצופה הישראלי דגם 2001, שטרם התאושש ממפלצת הרייטינג של הערוץ המסחרי, נבוך, מפונק ורווי. הוא יכול בכל שעה נתונה לצפות, בו בזמן, בחמישה סרטי קולנוע. הוא חשוף לשישה ערוצי מדע ולשמונה ערוצי חדשות. הוא מקפץ בחינניות בין ספורט, אקטואליה ותרבות ומזופף בפראות בין תוכניות מקור, דרמה ופעולה. נדמה שקברניטי התקשורת, אלו שחתמו ביד קלה על השינויים הרבים בעשר השנים האחרונות, שכחו לשאול את עצמם אם מדינת ישראל מסוגלת בכלל לעכל התפתחויות דרמטיות כה רבות בפרק זמן כליך קצר.

בימים אלה, כשחלקה הגדול של הרפורמה כבר מאחורינו והערוץ השלישי, ערוץ החדשות והערוצים הייעודיים עומדים לצאת לדרך, ראוי לבחון את הסדר גיה הוו ברצינות רבה. לא רק התזמון והדרווחיות של הערוצים החדשים עומדים למבחן, אלא גם ובעיקר התכונה שמשקפת מההחלטות המרכזיות של האחראים לכך. אכן, יש הסבורים שהשינויים הרבים שנעשו בתחום התקשורת לא יעמדו במבחן, ושהשיטה כולה תקרוס תוך זמן קצר. במקרה כזה חלק מהיוזמים פשוט יפרשו מהמשחק, כדוגמת ערוצי רדיו אזוריים ואתרי אינטרנט שעלו לאוויר

“התפתחות התקשורת בישראל התאפיינה בחוסר תכנון מוחלט”, קובע ארנון צוקרמן, דיקן בית הספר לתקשורת במסלול האקדמי של המכללה למנהל. “ראשית נכנסו הכבלים והקדימו את הערוצים המסחריים, בניגוד לכל מדינה מתוקנת אחרת, שבה הכבלים נחשבים לשלב מאוחר יותר ברפורמה התקשורתית. הסיבה להקמתם היתה הכמיהה לעוד ערוצים, לבר מהערוץ הראשון, שיביאו איתם בעיקר בידור, סרטים ותוכניות שיענו על דרישות השפה הזרה של עדות וגלויות. סיבה נוספת שקידמה את הכבלים היתה מערך של מאות ערוצים פיראטיים שחגגו ללא היתר, הכניסו הון שחור ועולם תחתון לתחום וגרמו ללחץ ציבורי לשינוי. הלגיטימציה הושגה, וכך נולד מערך כבלים בלי הכנה מעמיקה, מקדימה, למשמעות החברתית, הכלכלית והתרבותית.”

חברות הכבלים הותירו סדק נכבד בשריון הקשיח של הערוץ הראשון, אבל מי

שטלט את עולם הטלוויזיה היה דווקא הערוץ השני, שהוקם שנתיים לאחר מכן. גם התכנון שלו לקה בחסר. הקמתו נדחתה בשנים ארוכות וגרמה הפסדים כספיים אדירים לזכיינים שהחלו להתכונן לקראתו. "אמנון רובינשטיין, שר התקשורת דאז, רצה לעודד את התחרות על המסך", מסביר צוקרמן, "ולכן הערוץ יצא כפי שיצא, עם חוק די משונה שמחלק את השבוע לשלושה זכיינים – החלטה תמוזה ואבסורדית. רק לאחר שנה וחצי של הפסדים החלו זכייני הערוץ השני להרוויח סכומים יותר מנאים".

שירותי הלוויין היו השלב הבא. בבסיס ההחלטה המדינית של הממשלה עמדה האידיאולוגיה של שוק חופשי ושגשוג ומונופול הכבלים. לאחר הכנות, דחיות והשקעה של מיליוני דולרים, עלתה לאוויר חברת הלוויין יס. שירותי הלוויין סימלו מהפכה מבחינת איכות השידור, הופש הבחירה, מספר הערוצים והתחרות על כיסו של הצרכן. השאלה הגדולה שאין לה מענה גם היום היא איזה ערך תרבותי מוסף מביאים איתם השידורים החדשים.

שירותי הלוויין בישרו את עידן הריגיטליה בטלוויזיה הישראלית. בעקבותיהם הוקם הערוץ השלישי והוכן המכרז על הערוצים הייעודיים. מועד עלייתם לאוויר הממשמש ובא טורף את כללי המשחק הטלוויזיוני שהיו נהוגים כאן עד כה. שוק כוכבי הטלוויזיה מבעבע ורותח. כולם מגייסים את כולם. כולם מחתימים את כולם. אבל בשטח, הנתונים הכלכליים לא מעוררים. הרייטינג נג פוחת, וזכייני הערוץ השני מרווחים על ירידה דרמטית ברווחיות, חברות הכבי לים בצרות ויס, הטלוויזיה בלוויין, מעולם לא יצאה מהצרות.

מומחים העוקבים אחר תהליך קבלת ההחלטות הממשלתיות בתחום התקשורת תמימי דעים שהן הושפעו מהפניות והמרדף של שרי התקשורת אחר פופולריות ורצון להפגין הישגים. במכת לאחור, הרי שבעשר השנים האחרונות מצעד שרי התקשורת שבאו והלכו לא פעל במסגרת תוכנית אב ברורה, אלא יותר במענה ללחצים של גורמים בעלי השפעה ובעלי הון. האופי המאולתר של ההחלטות התבטא כבר בהקמת הערוץ השני, שחרג באופן בוטה מכללי שידור הפרסומות והביא אל המסך תוצר שאיגו איכותי, המשכו בהחלטה על הכבלים ובמונופול ארוך הימים שניתן להם, וסיומו (בשלב זה) במכרזים האחרונים לערוצים החדשים, שכמה מהם אף לא עמדו במבחן התקינות הציבורית.

לצד הביקורת, אין להתעלם מהעובדה שכניסתם של הערוץ השני, הכבלים, הלוויין והערוצים החדשים פרצה את המונופול שהיה נחלת הערוץ הראשון, רשת ב' וגלי צה"ל. המצב המטרדי שאפשר לקבוצת אנשים קטנה להשפיע בקביעות על ציבור שלם השתנה לטובה. מטרת הרפורמה בשוק התקשורת היתה, לפחות על הנייר, גם שגירת מונופול הפרסום שנשלט על ידי הערוץ השני ויצר עיוות במשק. המחוקק האמין שפתיחת שוק המסחר בטלוויזיה לערוצים נוספים תביא להרחבה של היצע השידורים, להזולה במחירי הפרסום וליכולת פילוח טובה יותר. אלא שבפועל ישראל היא שוק מוגבל, הכולל מיליון ו-600 אלף בני אב בסך-הכל. ההוצאה לפרסומות במשך בשנה האחרונה עמדה על מיליארד דולר. נפח הפרסומות במשק גדל בעיקר כתוצאה מצמיחה, אבל גם אם נתייחס לתקופת המיתון הנוכחית כאל נתון זמני, עדיין הצמיחה הצפויה אינה גבוהה. החדרת הערוץ השלישי, ערוץ החדשות והערוצים הייעודיים תביא, אם כן, גם ללא המיתון המתמשך, לירידה במחירי הפרסומות ולשינוי דפוסי החלוקה של עוגת הפרסום. גם אם העוגה תגדל, אין ספק שהיא תתקשה לספק את רעבונם של המתמרדרים בשוק.

"המונופול של הערוץ השני על עוגת הפרסום לא היה בריא, אבל אוכלוסייה של שישה מיליון איש אינה יכולה לשמש בסיס כלכלי לכליך הרבה ערוצי טלוויזיה", אומר פרופ' גבי וימן, ראש החוג לתקשורת

באוניברסיטת חיפה. "כל הגורמים המשקיעים ירצו להשיג תוצאות רווחיות, אבל אני חושש שלפחות לחלק מהם צפויים חיים כלכליים קשים וסיכויי הישרדות קלושים ביותר".

"עוגת הפרסום לא תגדל, אבל הערוצים יתרבו ופירוש הרבר שיהיה פחות כסף להפקות איכות", אומר עוזי פלד, מנכ"ל טלעד, שהוא מטבע הדברים בעל עניין. "בעשור שבין שנת 2000 ל-2010 אי אפשר להתמודד עם שאלת ההפקה הישראלית מול ההפקה הורה באותם כלים שבהם השתמשו בשנים שבין 1990 לשנת 2000", מתנגד עו"ד צבי האוזר, לשעבר יו"ר המועצה לשידורי כבלים ולוויין, ולאחר מכן מעורב בקבוצה שהתמודדה על ערוץ החדשות, שבהשראתו התקבלו

פרופ' גבי וימן: "אם בלא יחול שינוי משמעותי אמרו צפויים נלקדיסה רבות" נגד תגבורת התקשורת ב"טלוויזיה"

החלטות מכריעות בענף התקשורת. "הנטל האמיתי של מתן מענה טלוויזיוני ישראלי ראוי, בהיקפים מהותיים, מוטל על השידור הציבורי במדינת ישראל".

התחזית הפסימית השוררת בשוק התקשורת וסימני השאלה הרבים לא עצרו את התפתחות הרפורמה ולא מצעו מזכייני הערוצים המסחריים לצאת להרפתקה חרשה. הביקוש, לדעתם, רק יגדל. גם עוגת הפרסום. ולציבור היום יש יותר זמן פנוי, שיופנה באופן טבעי לטלוויזיה.

"עלות זמן פרסום אפקטיבי היא כליך גבוהה, שרק גופים מסחריים גדולים יכולים להרשותה לעצמם", מסביר צבי האוזר את ההחלטות להרחיב את התחרות. "כך נוצר מועדון החמישים – קבוצה סגורה של מפרסמים גדולים, שצוברים יתרון כלכלי על הגופים המסחריים הבינוניים והקטנים. אני מאמין שעם כניסת הערוץ צים החדשים והחלוקה של עוגת הפרסום, המחירים יחולו והשוק ייפתח ליותר ויר תר גופים מפרסמים".

מסכים לכך מוטי קירשנבאום, מנכ"ל חברת ערוץ, שזכתה במכרז על הפעלת הערוץ השלישי: "אני חושב שההחלטה להקים ערוצי תקשורת נוספים ורבים היא החלטה נכונה וכמעט בלתי נמנעת. יתרחשו כאן כמה תהליכים שאנחנו עדים לתחילתם כבר היום. הראשון יתבטא בפיצול גדול של הרייטינג, והנאמנות של הצופים לערוצים מסוימים תלך ותפחת".

אחת הסיבות העיקריות להתפתחות המהירה של שוק התקשורת בארץ היא טווח התכנון הקצר של שרי התקשורת בעשר השנים האחרונות. מטבע הדברים, וזה אך אנושי, מנסה כל שר בתורו להטביע חותם באוויר הפסגות שבו הוא שרוי. ההבדל הגדול הוא שבניגוד לרוב משרדי הממשלה, משרד התקשורת מטפל בענף שהוא בראשיתו מיסודו, וגם בעולם כולו הוא נמצא בתזוזה מתמדת. השינויים הטכנולוגיים שהוא אמור לפקח עליהם מהירים מאוד, ולרוב הם משאירים מאחוריהם את התפיסות המסורתיות של אנשים שלא צמחו בענף ורחוקים מהיכרות מעמיקה עימו. ההיצע וההיצף של החידושים התקשורתיים בעולם הוא מפתה, זמין ואינו כרוך בהוצאות תקציביות של המשרד או של הממשלה. אולי לכן יכולים שרי התקשורת לבצע מהפכים משמעותיים בקלות רבה יחסית, בלי שהם נדרשים לחסריו של האוצר או לכספים ממשלתיים.

ואכן, שבירת המונופול בתקשורת הפכה לדגל האידיאולוגי של כמעט כל שר תקשורת בתורו. איש לא רצה לפגד אחר קודמו. בעשר השנים האחרונות הספיק בנימין בן-אליעזר להעניק את החותם לערוצי הלר ויין, במהלך חיובי אך מהיר מדי, ואף להוציא לאור יר את המכרז לערוץ השלישי המסחרי. בן-אליעזר היה גם האיש שנתן את ברכת הדרך לערוץ החדשות המקומי, במכרז שטוהר כוונותיו עומד עד היום למבחן בבתי המשפט. לימור לבנת עשתה אף היא כדרכה. בשלוש שנותיה כשרת התקשורת

פרופ' גבי וימן: "ההתפתחות התקשורת ב"טלוויזיה" תכונן מרחב" ב"טלוויזיה"

השרים: טענות קטנוניות

של הערוץ הראשון והיווה כמה אחרת להפקות ישראליות. במשך השנים הפך הערוץ השני מונר פול בתחום השידורים המסחריים, תחום שייפרץ עם תחילת שידורי הערוץ המסחרי הנוסף.

"חברות הכבלים, המשרדות משנת 1990, פעלו לפי זיכיון, כלומר, שידור בבלעדיות לפרק זמן מוגבל ולאזור גיאוגרפי מוגדר. חברות אלו לא פעלו לפי תנאי זכיון, לא סיפקו שירות מלא לאזורי הפריפריה בישראל ויצרו אי-שוויון בין אזרחי המדינה. רק עליית מיזם הלוויין בשנת 2000 הביאה לתחרות אמיתית בתחום השידורים הרבי-ערוציים."

"הכלל הנוהג הוא שלנצח יעיד המונופול על אינחיצות מתחרה לשידורין, ואילו עיקר המחשבה העומדת מאחורי פעולתו של השר היא פתיחת השוק לכמה שיותר ערוצים, בכל הפלטפורמות: טלוויזיה רבי-ערוצית כמו גם שידורי הרדיו, שידור תי טלפוניה, דואר, סלולר ואינטרנט."

"עם זאת, אין הדבר קשור לשאיפת השר להסדרת הפיקוח על הערוצים, דבר אשר בא לידי ביטוי כיוזמתו לאפשרות איחור שני גופי הפיקוח והר-גולציה המופקדים על הסדרת השידורים המסחריים במדינת ישראל – הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו והמועצה לשידורי כבלים ולוויין".

"באשר לטענה על מניעים פוליטיים בהחלטות בשוק התקשורת: מדינת ישראל אינה יכולה להישאר מאחור בתחום התקשורת כשיש התפתחות טכנולוגית כה גדולה שמאפשרת עוד אופציות. אין שום הצדקה לכך שאזרחי מדינת ישראל יישארו מאחור בגלל אינטרסים כלכליים. אני לא חושבת שהמהפכה בתחום התקשורת התרחשה מהר מדי וצפוף מדי. להפך, ההליך לטעמי היה אפילו אטי במקצת."

"ח"כ אמנון רובינשטיין: "אני התחלתי את המהפכה בתחום התקשורת, כלומר, גם כבלים, גם ערוץ שני וגם הפרטת בזק, כי אני מאמין ברפורמה כללית ולא בטלאי על גבי טלאי. אני מאמין שיותר קל להסביר ולהעביר רפורמה כללית ככנסת מאשר טיפין טיפין. היתה טענה כלפי שהרפורמות בשוק התקשורת היו מהירות מדי. תשובתי היא שבמשך ארבעים שנה תחום התקשורת בישראל קפא על שמריו ושום דבר לא זו, כך שהייתי צריך להדביק את הקצב ולנעוץ את המערכת."

"מטעם השר ראובן ריבלין נמסר: "לגבי הטענה בדבר זריזות יתר בהחלטות, אין השר סבור כי יש בטענה זו מן האמת. הערוץ השני החל את שידוריו בשנת 1993, שבר את המונופול ארוך השנים

תמי שינקמן, רוכבת שר הביטחון בנימין בן אליעזר: "המהלכים בשוק התקשורת לא היו מזהים מדי, אלא התבקשו מצד הציבור ונמדדו במשך שנים. הגישה שהחלטות נקבעו, כביכול, במהירות רבה מדי רק כדי להשאיר חותם לעתיד היא קטנונית. סיפור הכבלים, למשל, נמשך עשר שנים, שבהן שימשו הכבלים מונופול בלעדית לרעת הציבור. גם בתקופת השרה לימור לבנת אי אפשר היה לצאת מן הבוץ שפיזרו הכבלים, עד שבא בנימין בן-אליעזר והיה הראשון שהצליח להוציא לאוויר את הלוויין, לרווחת תושבי מדינת ישראל. המכריז לערוץ החדשות עמר בקריטריונים מלאים בפני המועצה לכבלים וללוויין. כיוון שהעניין עומד כיום למשפט, אנו משרים כנעים שכך גם יוכח. השר מציע לכל המקטרגים לפנות לפורום היועצים, לפורום העובדים ולקהל הרחב, ולברוק איתם אם העובדה שיש כיום ערוצי תקשורת נוספים הרעה או היטיבה עימם. ישפוט הציבור בעצמו."

השרה לימור לבנת: "טענתו של עוזי פלד לגבי דו"ח יוסי פלד אופיינית למונופולים. תחום השידור המסחרי הוא מונופול שמנסה למנוע תחרות. כיוון שמדובר בעל אינטרס, איני יכולה להתייחס לטענתו ברצינות."

"אצלנו, בכל רשות תקשורת מעורבים ראש ממשלה אחד, ארבעה שרים, כמה מפלגות, ולכל שר בממשלה או קבוצת שרים יש נתחים באחריות עליה", אומר גבי ימין. "כך נוצר מצב אבסורדי, שבו להחלטה על הקמת ערוץ 33 התנגד שר התקשורת. איך ייתכן שבמדינה מתוקנת נעשה דבר בניגוד לדעתו של שר תקשורת? לכן התחזית שלי לעתיד פסימית למדי. אם לא יחול שינוי משמעותי, אנחנו צפויים לקריסה רבתי של מערכות תקשורת בישראל."

סימן השאלה לגבי עתידם הכלכלי של הערוצים בשוק החופשי ירחף תמיד ממעל. גם במדינות אחרות בעולם קרה שערוצים עלו לאוויר וגם נמוגו בו. אין זה אסון. האינטרס הציבורי בשידורים צריך להיות מובטח בראש ובראשונה על-ידי השידור הציבורי. הוא שצריך להציע מידע מהימן ורחב ותכנים טלוויזיוניים איכותיים. אם השידור הציבורי ימלא את תפקידו כהלכה, ייווץ צר איוון בהיצע השידורים ויושלם התהליך, הגם שהיה פרוץ, המשווה את שוק הטלוויזיה בישראל לשוקי טלוויזיה במדינות רבות בעולם המפותח. בינתיים, בשל שפע הפיתויים ושלל ההצעות הנעות, ומנגד, בשל מצבו העגום של הערוץ הראשון, שאיננו מסוגל להתמודד עם האתגר של שמוקם, סביר יהיה להניח שהצופה בבית יקבל הרבה יותר ערוצים, שבטוח הקצר יהיה עליהם לשרוד ובטוח הארוך ייאלצו להוריד רמה. יש רק לקוות שלצד ריבוי ערוצי התקשורת, לא יצמחו גם עריצי תקשורת, שישתלטו על התכנים וינסו להוכיח את עצמם על חשבון האיכויות שהבטיחו. עוד יש לקוות שבעוד כמה שנים, עוד כמה שרי תקשורת, עוד כמה גלי מהפכה ואלפי ערוצים חדשים, לא נגיע למצב שבו יהיו במדינת ישראל יותר ערוצים מאשר צופים.

שרי מקובר היא עיתונאית ב"מעריב"

הרתה והולידה את דו"ח פלד, שצייד בשמים פתוחים. אפשר להתווכח עם סדרי העדיפות של לבנת, אי אפשר להתעלם מנוהלי העבודה שלה, שהיו מסודרים ונקבעו על-ידי קו ברור שניתן היה לעקוב אחריו בקלות. גם שר התקשורת הנוכחי, רובי ריבלין, פוסע באטיות בשבילים מוגדרים. כשנכנס לתפקידו נוכח שרשות התקשורת כפופה למליאה של אנשי ציבור, הערוץ השני כפוף לרשות השנייה, הכבלים כפופים למועצת הכבלים וערוצי הלוויין נשמעים למועצת הלוויין. כיוון ששך, כל אחר עושה בתחום אחריותו ככתוך שלו, ומתחרה בחברו על תדרים שהם משאב המדינה. ריבלין הבין, אם כי באיחור, שאי אפשר לפצל את עולם התקשורת לרשויות נפרדות ושיש להכניס את כל הערוצים המתחרים תחת

עו"ד צבידן: "אנחנו מודים לרייצת אמנון שר" עו"ד התקשורת, שמוציאה לתחום המונופול"

מטרייה מפקחת אחת. גם אם יתחיל ריבלין בהכנות לשינוי החינוכי הזה, עדיין התוצאה תהיה רחוקה, שכן מרובר בהליך הדרוש תיקנה ואורך זמן. "הבעיה הגדולה של הפוליטיקאים היא שבגלל הקרנציה הקצרה שלהם, כל מנוקשם הוא להגיע להישגים ולהטביע חותם, ולא תמיד הרצון הזה חופף את טובת הציבור", מאשים עוזי פלד. "בעשר השנים האחרונות אנו עדים לרייצת אמנון של שרי תקשורת שמוכילה לתחום עמוקה. אני רוצה להפנות אצבע מאשימה כראש ובראשונה לשרת התקשורת לשעבר לימור לבנת, שבזמנה הוחלט גם על הערוץ השלישי וגם על המפלצת ששמה דו"ח פלד, שפתחה את השמים לרעת הציבור ולא לטובתו."

ת

פקיד התקשורת, כך למרנו פעם, לגלות סיפור, לאתר את קווי המתאר שלו, לאפיין אותו, להגדיר אותו ולספר אותו כמות שהוא ככל האפשר, בלי כחל ושרק, בלי משוא פנים, וכך הלאה וכך הלאה. אבל מה עושים כשלא ברור מה הסיפור, ולמרות כל המאמצים אי־אפשר לאתר אותו, ועל אחת כמה וכמה להגדיר אותו? איך מספרים מה שלא מבינים? מה עושים כשמגלים שהסיפור שאנחנו מספרים כבר המון זמן הוא בכלל לא מה שחשבנו? יש כמה דרכים להתמודד עם מצב בלתי נעים שכזה. האחת, להודות בקוצר היר ובמבוכה, גפסלת על הסף. לא התקשורת תודה בכאלה. היא חייבת לרבוך בתרמית הירועה שלה כירועת כל, כמושכת בחוטים ומכוונת את המרינוטות שעל הבמה. דרך אחרת היא לרבוך עוד יותר בשיטות המקובלות ובהעמדת הפנים שהכל בסדר.

אלא שלא הכל בסדר, כפי שעולה מכמה וכמה הפתעות שהתקשורת נתקלה בהן בחורשים האחרונים. נניח לרגע לזירה המדינית־בטחונית־פוליטית, שגם היא מבחינת עולם הפוך, ששום דבר כבר אינו ברור ומוכר בו. אם שרון מדבר על איפוק שהוא כות, והשמאל תומך בו ואומר שאין עם מי לדבר בצד השני, וחבריו משככר של שרון המומים ולא מבינים מה קרה לאריק, מה הפלא שקצת קשה להבין מה קורה, מהם קווי המתאר של הסיפור ואיך לספר אותו.

ה"מצב" שאנחנו נתונים בו כבר תשעה חודשים חושף עוד מצבים, שהמשותף להם הוא ההפתעה הגדולה שבה התייחסה אליהם התקשורת, משום היותה נסמכת אך ורק על שולחנם של פוליטיקאים, עד שהיא אינה מבחינה כמה שמתרחש מתחת לקצה אפה.

הפיגוע הנורא בדולפינריום גילה לרגע עולם שלם שמתקיים לצדנו, ואנחנו לא ידענו, וברוך־כלל גם לא ממש הסתכלנו והקשבנו. הפיגוע המחריד, חוץ מהיקפו והפגיעה הקשה כליכך בבטן הרכה של חוף הים בתל־אביב, בלט בעיקר בשל זחותם של הנפגעים, עולים חדשים מבגרות־המועצות לשעבר. התקשורת נהגה כמו תמיד. לאחר הטיפול באירוע עצמו, בחילוץ, בפינוי וכיוצא באלה, מיהרה לטפל בקורבנות, בין בתי־חולים לאבר־כביר. ומשום שהיא כליכך מודגלת בתגובות שהשתרשו אצל קורבנות אסונות בשנים האחרונות, לשתף את האומה כולה ברגעי האבל הכמוסים והקשים ביותר, לא היתה מוכנה למה שנתקלה בו. בני המשפחות של ההרוגים והנפגעים סירבו לשתף פעולה בדרך־כלל. הם התכנסו בתוך עצמם, לא היו להם בדרך־כלל הצהרות מוכנות למדינה ולעומדים בראשה. כתבת אחת נשמעה צועקת על בני משפחה שקיבלו זה עתה את הבשורה המרה באבר־כביר: "לפחות תני לי משפט אחר", ולא הבינה מה היא אומרת. אפילו המושג "משפחה" בקבוצה שהתגלתה לעינינו לרגע אחר שונה ממה שמקובל כאן. לא משפחה מורחבת, ואפילו לא משפחה גרעינית "תקנית".

בעיתונים כתבו שבני המשפחות לא מודעים לתפקיד הלאומי שהם ממלאים ותיארו את התדהמה שהם חשו לנוכח הרצון של המדינה כולה להשתתף באבלם. הם גם לא יודעים, מחמת הגיתוק הגמור שלהם, שמעתה ואילך הם נושאי רגל מאוד מסוים, לכן לא נרתעו מלומר דברים כגון שאם המצב יחמיר, הם יארוזו את חפציהם ויסתלקו מכאן. הם כבר עשו זאת פעם, ואין להם שום קושי לעשות את זה שוב. בתקשורת התקיימו דיונים על "הבעיה". הם ואנחנו. אלא שהבעיה אינה באבלים, ולא יכולה להיות בהם, אלא כמשבצת שבה ביקשו להציב אותם לצורכי התקשורת, בלא כל קשר לצורכי המשפחות. היטיבה להגדיר זאת אינה קרסיק, תלמידת בית־הספר שבת, שסיכמה: "העיתונאים כולם בני־זונות", והסבירה שהמשפחות לא עניינו את הצלמים שנדחקו בהלוויות ובמסדרונות בתי־החולים, שם היא בילתה ימים ארוכים עם חבריה, וכל מה שהם רצו היה לתפוס אותם כרגעים הקשים ביותר. "הם רצו רק למכור עיתונים בלא להתחשב באיש", אמרה בסוג של הפתעה וכעס. מה שבטוח זה שהסיפור הרגיל, האוטומטי, של כיסוי הלוויות ומסדרונות בתי־חולים, טעון מחשבה נוספת. אין סיפור אחר משותף ונכון לכל, יש הרבה סיפורים.

עיתוני יום א' שלאחר הפיגוע ייחדו, כמוכן, שטחים גדולים לנפגעים. הגדיל לעשות

כרמית גיא

ההפתעה הגדולה

"מעריב", שהוסיף שתי מלים ברוסית לכותרת הראשית. יופי. עוד יום-יומיים אירחו את תלמידי שבת המרתקים בזכות עצמם בתוכניות האקטואליה. ב"יומן" של הערוץ הראשון ביום שישי שלאחר מכן אפילו הובאה כתבה על העולים, מאת כתבת עולה, שאפילו הורשתה לקרייז את הכתבה במבטאה המיוחדת (!). מהווה יפה מאוד. אבל מעניין לעקוב ולראות מתי תורשה הכתבת הזאת לעשות כתבה נוספת, לא דווקא על עולים, ומתי ייחד היומן כתבה נוספת לנושא. העולים לא יחכו לכתבה הזאת בנשימה עצורה. ממילא יש להם ערוצים אחרים, שם הם מקבלים את כל מה שהם צריכים. הם אולי לא זקוקים לכתבות האלה. התקשורת הישראלית, על הזרם המרכזי שבה, חוץ מכמה יוצאים מן הכלל דוגמת לילי גלילי ב"הארץ", שבה חיש מהר להתכנס בתוך הזרם המרכזי הזה ואיבדה עניין. וכך היא מאבדת במהירות הזרמנות לגלות שמחוץ לכביש ירושלים-תל-אביב הנוף כבר אחר לגמרי, והיא כבר מזמן לא רלבנטית בו, ואפילו לא יודעת שהיא כזאת.

הוא הרין בידיעות שזועזעו רבים בדבר החלטתם של ראשי מכביה העולמי לבטל את המכבייה ושל ראשי התנועה הרפורמית לבטל את תוכניות הקיץ של בני הנוער שלה בישראל, מטעמי ראגה של ההורים. כל מי שמבקד בחוץ-לארץ יודע כבר מזמן שישראל חרלה להיות גורם בגיבוש הזהות היהודית בתפוצות וטיפוחה. אדרבה, היא הופכת לגורם המעיק על הזהות הזאת ומסבך אותה. אפשר להתווכח עם זה, אפשר לכעוס על זה, אי-אפשר להתעלם מזה. זאת אומרת, אפשר, כפי שמוכיחה התקשורת הישראלית. כולה, כאיש אחר כמעט, היתה המומה, והסתערה בזעם קרוש

על הרפורמים – בעזרתם האדיבה של הפוליטיקאים, כמובן – על שאין הם מגלים את מידת הסולידריות הדרושה עם ישראל בשעתה הקשה. כל ימות השנה מתקשים הרפורמים לזכות בדקות שידור, חוץ מכמה מסגרות יוצאות מן הכלל, ונחשבים למוקצים מנימוקים של נוחות פוליטית. מתעלמים מגודלם וחשיבותם בעולם היהודי ומעדיפים את יחסו המתנשא והרוחה של הממסד הרתי האורתודוקסי אליהם. עכשיו הם חייבים לנו סולידריות, והמקהלה זועקת בקול אחר. ואיש, כמעט, אינו טורח לנסות להעניף מבט אחר אל הבעיה: אם מנהיג של התנועה בארצות-הברית, שעובד כל השנה קשה מאוד כדי לשמור ולחזק את הקשר של בני הקהילה שלו ליהדות, מגלה שאם יקיים את המפעל בישראל איש לא יגיע אליו, מנימוקים אנושיים מאוד, והשנה כולה תרד לטימיון – אבל אם יקיים אותו ביערות קליפורניה, הצלחתו מובטחת וגם עתיד השנה הבאה והמשך הקשרים החשובים כליכך של בני הנוער האלה עם הקהילה היהודית מובטחים – האם ימצא מוכיר של תנועת נוער בישראל שלא היה מביא בחשבון את הנתונים האלה? זה לא נעים, אבל זה מה יש. אלא שגם כאן התקשורת מתעלמת כל ימות השנה

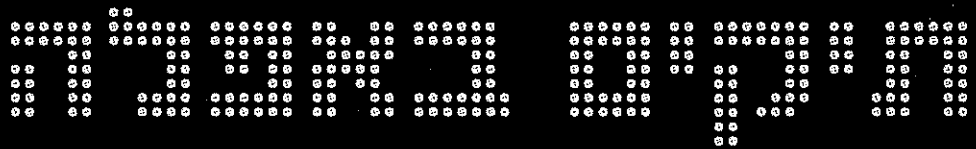
מהיחסים בין העם היהודי לישראל. כתבים בכירים לא מתגדבים לעסוק בנושא, והוא נדחק בדרך כלל לעמודים האחוריים, אם בכלל.

ולא הזכרנו את ערביי ישראל או את קריית-שמונה, או עולמות אחרים, מרחק חמש דקות מכביש ירושלים-תל-אביב. מתברר שבזמן שאנחנו עסוקים כליכך בהתבטאויות מרעישות עולם של אחרון חכרי-הכנסת, קורים בשטח דברים, ואנחנו לא יודעים. ושוב אנחנו מופתעים והמומים ומזועזעים לכמה רגעים, עד לשערורייה ולתדהמה הבאות.

ואולי יש משהו משותף לתלמידי שבת, לספורטאי המכבייה, לרפורמים בארצות-הברית ולערביי ישראל, שגם מסביר את הקושי של התקשורת להתמודד איתם. קוראים לו, איך נאמר, סוג של פוסט-ציונות רחמנא לצלן. לא זה של השיח האקדמי החרש והישן הנפוח, אלא משהו מאוד-מאוד אמיתי, תוסס, מקומם לפעמים, מטריד, אבל סוג של דיון שהתקשורת מחויבת בו, גם אם שוב יכנו אותה "עוכרת ישראל". פעם, מזמן, היינו רגילים לכינויים מסוג זה. הם נחשבו אפילו לסוג של נוצה בכובע. אבל זה באמת היה מזמן. מה שבטוח – הסיפור הזה יותר רלבנטי ונוגע מדיונים אינסופיים על מקומו של הפסיק הרביעי בהצהרת טנט.

בגלל סמיכותה של
התקשורת אך ורק על
שולחן הפוליטיקאים,
היא אינה מבחינה
במה שמתרחש מתחת
לקצה אפה

פרשת יצחק יעקב יכולה היתה להסתיים אחרת לגמרי, אם גורמי הביטחון היו נוהגים מידה של עדינות ורגישות בדרך טיפולם בה

כיצד זה קרה? ראשיתו של התהליך בפסיקה חשובה של בית המשפט העליון מי-1989 בעתירה שהגיש עיתון "העיר" נגד הצנזור הצבאי הראשי. בפסק הדין, הירדע כבג"ץ שניצזר, קבע בית המשפט העליון את מבחן "הוודאות הקרוי" בה" לפגיעה משמעותית בבטחון המדינה כעילה היחידה לפסילת מידע לפרסום על רקע בטחוני. נוסף להיבט הערכי שבא לידי ביטוי בפסיקת כבג"ץ, ישנו היבט אחר, מעשי. בעידן של זרימת מידע חופשית וריבויים של אמצעי תקשורת חוצי גבולות, אין אפשרות מעשית להסתיר מידע רב מן הציבור לאורך זמן. גורמי ביטחון שונים, מאוכזבים ממה שנתפס בעיניהם כפשיטת רגל של הצנזורה, גילו בהדרגה את המסלול העוקף – צווי איסור פרסום. גורמי הביטחון, לעתים באמצע עות הפרקליטות ולעתים ישירות, החלו עותרים לבית המשפט, וזה על פי רוב הורה על הוצאת צו איסור פרסום.

הסנקציות הקבועות בחוק נגד מי שהפר צו איסור פרסום חמורות מאלו המצ" פות ל"עברייני" צנזורה. להכריז מהצנזורה, הנחשבת למומחית ויודעת לברור בין המותר והאסור לפרסום מתוך החומר המוגש לה, בית המשפט, בהסתמך על עמדת צד אחד בלבד (אין גורם שייצג לצורך זה את האינטרס הציבורי לדעת), אוסר לפרסום את כל פרטי הפרשה מראש. לבית המשפט קשה לערער על סמכו" תם הבטחוני של דמויות כגון ראש המלמ"ב או ראש המוסד. בעוד שאפשר להבין, אם כי לא דווקא לקבל, את התפקיד שממלאים גורמי הביטחון במערכת, קשה לגלות אחרה דומה לתפקיד שמשקת הפרקליטות. הפרקליטות, לפי הספר, אמורה להחיל על עצמה מערכת שיקולים מאונת: מצד אחד דרישות גורמי הביטחון הפונים אליה, ומצד שני זכותו של הציבור לדעת. אלא שבהעדר מומחיות בטחוני משל עצמה, מקבלת הפרקליטות על פי רוב את עמדת גורמי הביטחון. כל עוד תפקדה הצנזורה כגורם המוסמך היחיד להכריע באיזה פרסום טמונה סכנה לבטחון המדינה, ניתן היה לצפות לעקביות ושיטתיות ביחס להור" מת מידע בטחוני לציבור. היחלשותה של הצנזורה משקת לידיהם של גורמי ביטחון שונים ומאפשרת להם לקבוע, בכל פעם מחדש, מה יפורסם ומה לא.

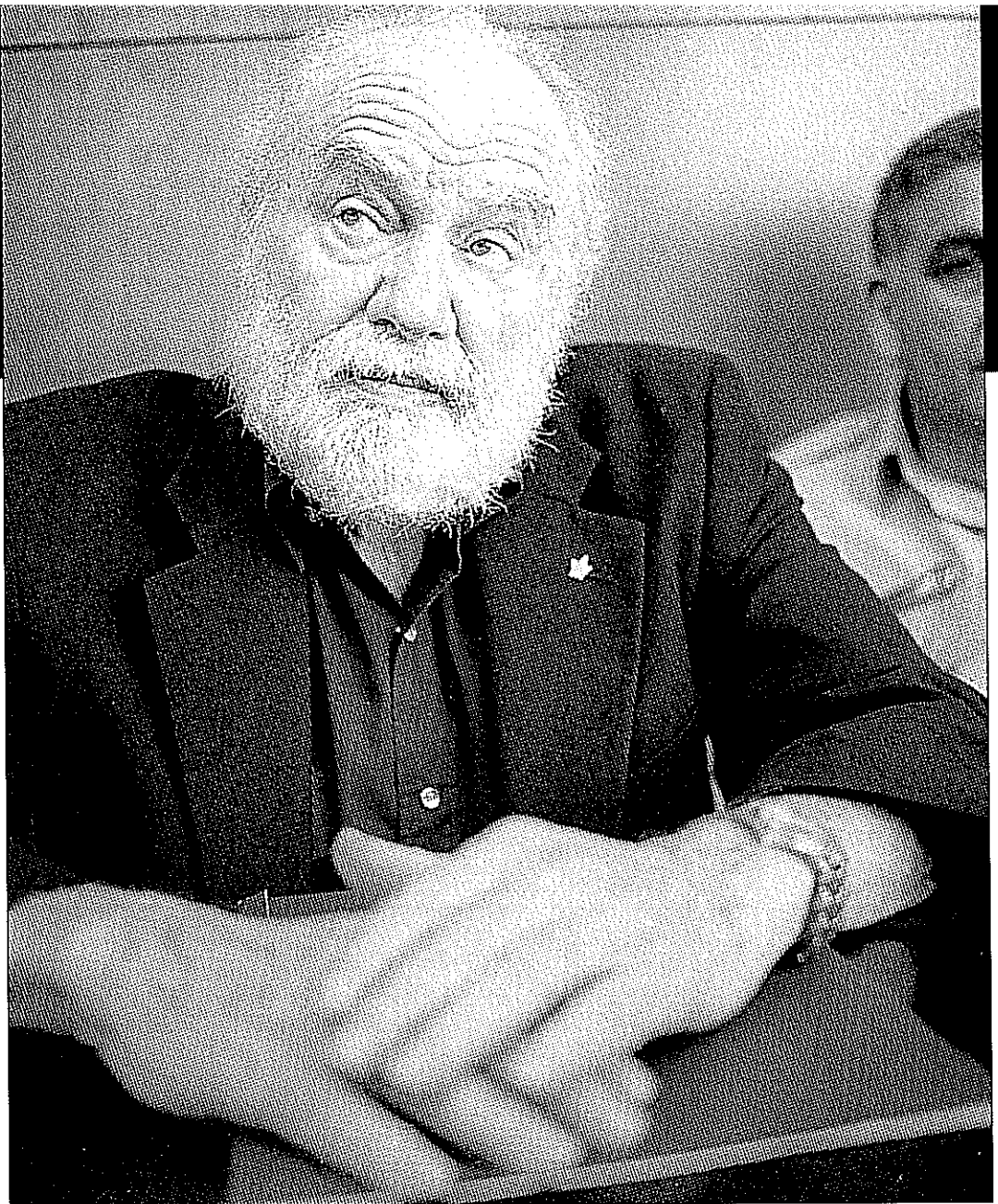
יובל קרני צר

כמסיבת עיתונאים שנערכה ב"11.6.01 הודיעה ערנה ארבל, פרקליטת המדינה, על הקמת צוות מיוחד בראשותה, שיכלול את נציגי כל גורמי החקירה והאכיפה בישראל. הצוות יפעל להגברת שיתוף הפעולה בין כל הגורמים המעור" בים בהוצאת צווי איסור פרסום. כמו כן הודיעה על גיבוש גוהל שלפיו כל בקשה להוצאת צו איסור פרסום תיעשה על דעת כל הנוגעים בעניין – הצנזורה, מער" כת הביטחון והפרקליטות. ההודעה לא הפיגה את חששם של עיתונאים מפני מה שנראה כפגיעה הולכת ונמשכת בחופש העיתונות.

כמחשבה ראשונה, ההודעה היא מאודע חיובי. על רקע הביקורת הרבה שנמת" זה על חוסר התיאום והכפילות שבין הצנזורה לצווי איסור הפרסום, ניתן היה לצפות מצד העיתונות לתגובה אוהדת, אלא שהשאלות המלוות את הקמת גוף התיאום החדש הן רבות. למשל, האם יפעל, באופן מעשי, על-פי מבחן "הוודאות הקרובה" שהתווה כבג"ץ שניצזר? האם יתקבל מעמד הצנזורה כסמכות הקובעת את מידת הסכנה שבמתן פומבי למידע? מה יהיה מעמדם של גורמי הביטחון ומי הם יהיו? למי תהיה הבכורה?

חי הנוס?

ער כה העלו המפגשים בין הפרקליטות לצנזורה חששות מטרידים, בלשון המעטה. ברוך קרא ("העין השביעית", גיליון 18) מתאר כיצד הפעילה הפרקלי" תות את הצנזורה כרי לאכוף צווי איסור פרסום. במקרים שונים המתוארים בכת" בה מומחש כיצד הפכה הצנזורה מהסמכות היחידה לקביעת פוטנציאל הנוק הבטחוני בפרסום לקבלן ביצוע משולל סמכות ושיקול דעת של הנחיות הפרק" ליטות ובתי המשפט.

צילום: חוסי קחחי

ידיעות אחרונות" באזור המסוכן

אחת העבירות החמורות ביותר בכל ספר חוקים היא ריגול. מה דרוש על מנת שאדם ייחשד למרגל? לעתים, מסתבר, די להיות עיתונאי.

העיתונאי רונן ברגמן לא דמיין שראיון שערך עם פנסינר של מערכת הביט"חון יתגלגל לכדי כתבי-אישום באשמת ריגול נגד המרואייין וחשד בריגול (או לפחות איום כזה) נגד המרואייין.

ב־22.4.01 ריווח "הארץ" על מעצרו של תא"ל יצחק יעקב, מי שהקים את מחלקת מחקר ופיתוח וליווה את מערך החימוש הישראלי ממלחמת העצמאות ועד פרישתו מצה"ל, שבוע לפני מלחמת יום הכיפורים. הידיעה ב"הארץ", שנשענה על פרסום יום קודם לכן ב"סנדיי טיימס", יצרה את הרושם שיעקב נחקר בחשד שמסר סודות לרוסים: "יצחק יעקב, תא"ל (במיל)... נעצר לחקירה בקשר ליחסיו עם אשה רוסייה... שימש עד ספטמבר שעבר כיו"ר חברה... המפעיי לה סניפי מעבדות בישראל וברוסיה". על אף שהפרשה היתה ידועה לרבים בתקשורת (הודות לצו איסור הפרסום ששוגר למערכות העיתוניים), הריווח

התקשורת בימים שלאחר הפרשה היה עמום ומרומז (הודות לצו איסור הפרסום ששוגר למערכות העיתוניים). וכך כתב רונן ברגמן כעבור זמן מה, משהותרה הפרשה לפרסום: "יום אחד, כשיפורסמו הפרטים המלאים על פרשת יצחק יעקב, נביט כולנו אחורה בתימהון... כשתתפור העמימות יתברר כי בליבת הסיפור הזה אין הרבה יותר מאיש אחר, לא צעיר ודי נאיבי, שמעולם לא חלם לפגוע בבטחון המדינה... לפני כשמונה חודשים גודע ל'גורם במערכת הביטחון'... כי יעקב כותב ספר. הוא הזמין אליו את האיש וקיבל ממנו הבטחה כי ידאה את הספר לפני הפרסום. אבל יצה (כינויו של יצחק יעקב) לא ענה 'כן המפקד'". ברגמן מתאר מסע של הפצת דיסאינפורמציה והכפשת שמו של יעקב. הוא גם מודגיש – יעקב התעקש, כתנאי לקיום הראיון איתו – שהכתבה תועבר לצנזורה.

לא הכל מסכימים עם פרשנותו של ברגמן. כתבים אחרים לענייני ביטחון הציגו סיפור מעט שונה: עוד ב־99 יצרו גורמי ביטחון קשר עם יעקב. הם חששו כי יהיה מי שינסה לדובב אותו והזהירו אותו. יעקב התנהג כאילו הריווח הוא תיאורטי וקיבל בהתלהבות את האזהרות שניתנו לו. במרס 2000, כשנודע לגורמי הביטחון שיעקב כבר כתב שני ספרים המכילים מידע מסווג, התפתח כלפיו יחס שלילי

העברת כתבה וניתוחאית שנועדה לנטיב טובדי הצנזורה, וריק לנטיניהם, לידוי אורמי החקירה היא מעשה בניית

ינטיב את ההליך קבלת החלטות

"הנוהל החדש יביא לתיאום בין הגופים השונים בשני שלבים", אומר דובר משרד המשפטים יעקב גלנטי, "בשלב הראשון יערכנו גופי החקירה השונים את הצנזורה הצבאית על הוצאתם של צווי איסור פרסום במקביל להגשת הבקשות לאיסור פרסום לבית המשפט, והצנזורה תוכל לחוות את דעתה בנדרון.

"כמסגרת השלב השני, אם תהיה מחלוקת בין הצנזורה לגורמי הביטחון בדבר נחיצות הצנז או היקפו, יובאו הצווים בפני צוות משותף לפרקליטות, לגופי החקירה השונים ולצנזורה הצבאית, והוא ידון בחי" לוקי הדעות. כמו כן, צוות שבראשו תעמוד פרקליטת המדינה עדנה ארבל יקיים דיונים שוטפים על נחיצותם של צווי איסור פרסום שכבר יצאו, היקפם ומשך התקיימותם. כל גוף ייהנה ממעמד עצמאי בדיוני הצוות ויוכל, כמו כן, להביא את עמדתו בעניין. בהתאם לעמדה המשותפת יוסרו צווים קיימים או יוגבלו".

על שאלות הנוגעות לחקירת פרשת יצחק יעקב נמנע הדובר מלהשיב, בנימוק שהדברים תלויים ועומדים בפני בית המשפט.

תגובת דובר צה"ל: "הסמכות לאשר פרסום ידיעות בנושאים בטחוניים לפני, בזמן ואחרי גיבוש הנוהל היתה ונותרה בידי הצנזורה, ולה שיקול דעת עצמאי בעניין. צווי איסור פרסום מהווים פן בודד במכלול רחב של נושאים שבהם מטפלת הצנזורה. מטרת הנוהל המגובש הינה לטייב את ההליך קבלת החלטות בנושא צווי איסור פרסום ולא בעבור דת הצנזורה.

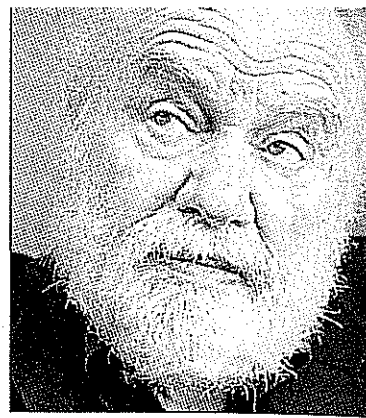
"השיקול היחיד העומד לנגד הצנזורה בקבלת החלטות הוא מידת הקרבה הווראית לפגיעה ממשית בבטחון המדינה. מתוך הכרה בצורכי הביטחון מחד ובצורכי התקשורת מאידך, מנהלת הצנזורה מדיניות נטרלית פניוית. להזכירכם כי לא הצנזורה היא זו העומדת למשפט, אלא תא"ל יצחק יעקב".

במערכת הביטחון. ההתנהגות שלו בפועל, כך נראה, סתרה את אמירותיו. גם בפרקליטות, כך מספרים, השתכנעו מחומרת העניין. עם זאת, רבים זקפו גבה למשמע החלטה להעמיד אותו לדין באשמת "ריגול חמור". יעקב שוחח עם כתב ישראלי וכתב ספרים מזכרונותיו. גם אם היה בצעדים האלה כדי לפגוע בבטחון המדינה, קשה לפרש התנהגות זו כריגול. פרופ' זאב סגל, הפרשן המשפטי של "הארץ", כתב על החוק המיושן: "חוק העונשין, שאינו בעיקרו אלא העתק של פקודת החוק הפלילי המנדטורי, מגריר כ'ריגול חמור' כל מסירת ידיעה סודית בלא סמכות, גם כאשר ברור שאין מדובר כלל בריגול בלשון בנייהארם".

יעקב, לפי כל מה שפורסם, אינו אדם בעל כוונות עוינות למדינת ישראל. בלי להיכנס לפרטיו של הסיפור, נוצר הרושם שהפרשה כולה יכולה היתה להסייג תיים אחרת לגמרי, אם גורמי הביטחון היו נוהגים מידה של עדינות ורגישות בדרך טיפולם בה.

בכל אופן, אין עוררין על כך שכתבתו של ברגמן היא שהאיצה את החקירה בעניינו של יעקב. ברגמן מושכנע שהכתבה שלו הועברה מהצנזורה ליד גורמי החקירה שהתניעו את חקירתו של תא"ל יעקב, ואף שולף תקדים: ב'94 פסלה הצנזורה כתבה של מוסף "הארץ" שעסקה במבצעים של המוסד באיראן. זמן קצר לאחר מכן זומן ברגמן (שהיה אז איש "הארץ") לחקירה ביחידה הארצית לחקירת פשעים חמורים. אחד החוקרים הציג בפניו את הכתבה כפי שהועברה לצנזורה ומשם עשתה את דרכה, דרך המוסד, לידיו של החוקר. ברגמן נדרש על-ידי החוקרים לחשוף את המקורות בתוך המוסד שמסרו את החומר. ברגמן חשף את הפרשה ב"תיק תקשורת". המבוכה שגרמה הפרשה הובילה את הצנזור ראו, תא"ל יצחק שני, להתחייב שלא יועבדו יותר כתבות לגורמים מחוץ לצנזורה. וכך אמר שני בראיון הפרישה שהעניק למוסף "הארץ": "מה שקרה... (לברגמן; י.ק.) הוא דוגמה חמורה ביותר להתנהגות שאינה ראויה מצד גורם במערכת הביטחון... מאז אותה פרשה אני אומר לך באחריות שאף כתבה... לא הגיעה כמות שהיא לאיזשהו גורם מחוץ לצנזורה". במקום זאת, הבטיח שני, יתקיימו רק התיי צצויות בעל-פה.

לצנזורה שמורה הזכות (והחובה) להתייעץ. על כל אורח חלה החובה לרווח לרשויות אם נודע לו על עבירה העתירה להתרחש. אולם העברת כתבה עיתונאית, שנועדה לעיני עובדי הצנזורה ורק לעיניהם, לידי חוקרים היא מעשה בעיני תי. התנהגות כזו פוגעת באמון שנותנים עיתונאים בצנזורה ועשויה להרתיע אותם מלבצע את עבודתם כהלכה. נוהג כזה יש בו כדי להרתיע מקורות מלשתף פעולה עם עיתונאים – הסיכון הופך גבוה מדי.

הזכרית המתחדשת בין הצרכן לטוהר לצנזורה לאיימת להנציח מצב בנדיה

יצחק, יעקב ושלושת המרגלים

זו לא הפעם הראשונה שעיתונאי ישראלי נחשד בריגול במסגרת עבודתו העיתונאית. ד"ר ראובן פדהצור הוא מרצה במכללה לביטחון לאומי, טייס קרבי בחיל האוויר ופרשן לענייני ביטחון ב"הארץ" ובגלי צה"ל. ב-94' היה גם חשוד בריגול. בכתבה ששודרה בתוכנית "רשת חוקרת" בנובמבר '93 הוצגו נתונים שהצביעו על ביצועים כושלים של טיל הפטריוט במהלך מלחמת המפרץ – זאת בניגוד לתחושת הביטחון שהשרתה הצבת הטיל בארץ. הכתבה אושרה לשידור על ידי הצנזור הצבאי, והמירע שהיה בה פורסם לפני כן במקומות שונים בעולם. בעקבות תלונה פלג לית שהגיש נגרו בכיר בחיל האוויר, נחקר פדהצור במהלך שנת '94 פעמים רבות. במהלך החקירות הממושכות דרשו ממנו החוקרים (ללא הצלחה) להסגיר את מדליף המסמך ששימש עילה לפתיחת החקירה. מקץ שנה נסגר התיק מחוסר עניין לציבור (ולא מחוסר אשמה – כלומר אין כאן קביעה ערכית).

גם לאמנון אברמוביץ', הפרשן הבכיר של התוכנית "יומן" בערוץ הראשון, היה התענוג המפוקפק להיחקר בחשד לעבירה של ריגול. אברמוביץ' חשף בשידור חי את זהותו של "שמפניה", סוכן השב"כ אבישי רביב, שהואשם באימניעת רצח רבין. המקרה שונה מקורמיו בכמה היבטים: מצד אחד, היריעה שפרסם אברמוביץ' לא אושרה מראש על ידי הצנזורה. מצד שני, הוא חשף פרטים מתוך חקירה פלילית – אמנם מיוחדת במינה, היות שמדובר ברצח ראש ממשלה ומעוררים בהם בה אנשי שב"כ, אבל עדיין, חקירה פלילית. כיצד הפך לחשוד בריגול החוקר דן ב"ידיעות סודיות". זהותו של סוכן שב"כ היא בגדר יריעה סודית. אלא שגם במקרה זה ברור שריגול, כפי שהוא מובן בשפת בני האדם, לא היה כאן. ספק אם בוצעה עבירה וספק רב עוד יותר אם בוצעה עבירה תמורה שמצדיקה מאסר של עד 15 שנה.

מקרים כדוגמת אלו הם לא עניין שבשגרה, אולם די במה שסופר כאן כדי להצביע על כך שבפרקליטות המדינה יש מי שלא נרתע מלהפעיל סעיף תמור ביותר בספר החוקים, אם לא על מנת להשתיק עיתונאים, הרי שלפחות על מנת להטיל עליהם מרות ומורא.

אחת המטרות המוצהרות של הקמת הגוף והנהול החדשים היא להבטיח הסכמה ותיאום בין הגורמים השונים בעת הוצאת צו איסור פרסום. בהנחיית היועץ המשפטי לממשלה נקבע כי המדינה תידע את הצנזורה בכל מקרה שבו מוצא צו איסור פרסום. נכון להיום המדינה (לטענתה) לא מסוגלת לעמוד בהתחייבות זו, מטעמים של עומס עבודה.

תגובת דובר צה"ל: "המדיניות בנושא אופן טיפול בחומר שהועבר לצנזורה לא שונתה, וכיוון שכך, ממשיכה הצנזורה להקפיד ולהיועץ עם גורמי הייעוץ אך ורק בנושאים הרלבנטיים, לצורך קבלת החלטות".

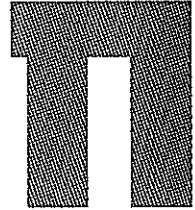
כל ההתרחשויות האלו עדיין לא הכינו את אנשי "ידיעות אחרונות" למה שעוד ציפה להם. זמן לא רב אחרי שהעבירו את הכתבה לצנזורה, הוצבו בפני הרשישה הבאה: עליהם למסור את כל החומר העיתונאי בפרשה, לרבות צילומים, הקלטות, טיוטות וכיוצא בזה. אם לא יעשו כן, מסרו להם אנשי הצנזורה, תיכנס הפרקליטות לתמונה. משמעות הדברים: עיתונאים ב"ידיעות אחרונות", ובראשם העורך הראשי של העיתון, ייחקרו בחשד שביצעו עבירה של ריגול, לא פחות. לפי ספר החרקים, מוגדרת עבירה הריגול כך: "מי שהשיג, אסף, הכין, רשם או התזיק ידיעה סודית כשאינו מוסמך לכך, דינו מאסר שבע שנים". כתבים ופרשנים בטוהר נחשפים במהלך עבודתם, פעמים רבות, לחומר סודי שמיעוטו מגיע לידיעת הציבור. לא מתקבל על הרעת שעיתונאי שמקבל לידיו חומר בטחוני רגיש מתוך כוונה להעבירו לצנזורה ייחשב עבריין, לא כל שכן מרגל. בחוק עצמו מופיעה ההגנה: "תהא זו הגנה טובה לאדם הנאשם בעבירה... שלא עשה דבר שלא כרין להשיג ידיעה באשר היא יריעה סודית, ושהשיגה, אספה, הכינה, רשמה או החזיקה בתום לב ולמטרה סבירה". קשה להאמין שבית משפט ירשיע עיתונאי במצב כזה, אולם חקירי רה וכתבי אישום באשמת ריגול הם תענוגות מפקפקים כשלעצמם. במקרה של עיתונאי שפרנסתו תלויה בחופש הפעולה ובאמון שנותנים בו מקורותיו, חקירה כזו יכולה להיות מכת מוות לקריירה שלו.

התנהגות הפרקליטות בפרשת יעקב מתמיהה. אחת מן השתיים: או שאנשי "ידיעות אחרונות" עברו עבירה או שלא. אם הם עבריינים, או חשודים ככאלה, הרי שיש למצות איתם את הדין; אם אינם כאלה, יש להניח להם לנפשם. האם ייתכן שבפרקליטות ניסו לסחוט את אנשי "ידיעות אחרונות"? ב"ידיעות אחרונות" היו משוכנעים בכנות מניעתם של אנשי הפרקליטות. בניסיון לפשרה הציגו העיתון להפקיד את החומר המבוקש בכספת במקום בטוח, משרד עורכי הדין ליבליך-מזור למשל. הצעה זו, ואחרות, נדחו על ידי הצנזורה. ב"ידיעות אחרונות" התחילו לחשוד שהכוונה היא לעשות שימוש משפטי בחומר – ראשית בחקירה ומאוחר יותר בכתבי האישום. ב"ידיעות אחרונות" מספרים שהצעות פשרה שהיו מקובלות על הן העיתון והן על גורמי הביטחון נדחו על ידי הפרקליטות. תרומה נוספת להקשחת העמדות תרמה הצנזורה. בסיכומו של דבר הופך קוד החומר במקום שהוסכם על הצדדים. סוכם גם שלא ייעשה בו שימוש משפטי נגד יצחק יעקב.

יום הכיפורים של התקשורת

מדוע נטפלת העיתונות לעוזי לנדאו

וקרי תקשורת כמו תיאודור וייט, המנתח את מערכות הבהירות בארצות-הברית, ורייוויד באטלר, המנתח את מערכות הבהירות בכריטיניה, קובעים כי התקשורת לא מסתפקת בתיאור האירועים ובניתוחם האובייקטיבי בלבד, אלא פועלת בפוליטיקה באופן אקטיבי ודינמי ומשפיעה על עיצוב סדר היום, קביעת המדיניות ושל הממשל, ואפילו על התוצאות המדיניות. כזו היא גישת אנשי תקשורת כמו ג'ואן ניומן, לשעבר עורכת החוץ של העיתון "יו.אס טודיי", ג'ורג' ויל, חתן פרס פוליצר, וחוקרי תקשורת רבים, ביניהם דניס מקווייל ורונלד קרלינסטון.

עוצמת התקשורת, בעיקר האלקטרונית, והשפעתה כה רבות וקריטיות, עד כי מרבית הפוליטיקאים מכוונים עצמם אליה בהתייחסות: אם אני מופיע בטלוויזיה, אני לא רק חשוב, אלא גם קיים, וכל מה שאינו מפורסם בטלוויזיה לא רק איננו חשוב, אלא פשוט אינו קיים. אכן, התקשורת איננה מסקרת חדשות בלבד, היא עושה חדשות. משמעות הרבר כי היא צריכה ליטול אחריות רבה על פעילותה והתנהגותה. אולם מה אנו מקבלים? חדשות, ולא שיקוף מאוזן של המציאות; דיליטנטיות, ולא ניתוח תבוני ומעמיק של התופעות; רומנטיזציה של "נושאים סקסיים", שמוצגים בדרמטיות של תיאטרון, ולא בהתייחסות שקולה.

חוסר האחריות השיטתי של התקשורת, טוען ג'ורג' ויל, נובע מפרשת ווטרגייט, שהפכה מופת לעיתונאות "נכונה". כך נוטה התקשורת להגדיר את היחס הנורמלי והמקובל בינה ובין השל"טון: תפקידה לפרסם הכל, ללא פחד וללא רתיעה. אולם ויל טוען כי הגיע הזמן להרהר בכובד ראש ביחס שבין זכות הציבור לדעת לבין הצורך של הציבור לדעת, ובעיקר מי מחליט וכיצד נקבעים הזכות או הצורך של הציבור לדעת.

לזאת התייחס הסופר דויד גרוסמן: "בברוטליות של התקשורת יש משהו שמעורר מיאוס. היא לא מרברת על החיים, אלא מתארת רק שיאים או תהומות. הטלוויזיה נראית כמו עלוני כיתה של תיכונים... העיתונות הפכה לרשות שופטת... כל כתב לענייני רכילות או סוקר פאבים הוא עיתונאי... הכל אייטם, הכל רייטינג ופרסום".

החוקרים יוהן גאלטונג וד.ג. רוג חקרו את התייחסות התקשורת המערבית בחדשות חוץ. הם מצאו כי המאפיין העיקרי שלה הוא התפיסה החיובית או השלילית את התופעות בהתאם ל"קריטריון התדר". ככל שהמושא ובעליו תואמים יותר את התדר ותפישות התקשורת, כך גדל הסיכוי שהיא תיתן להם אכזר אינטנסיבי וחיובי.

במאמר מערכת ב"דיעות אחרונות" התייחס איתן הבר למע"מז ישראל בתקשורת העולמית בכותרת: "תקשורת עוינת": מי שצופה בשידורי הטלוויזיה הבאים מישראל ומהשטחים... יגלה כי התקשורת הורה אכן עוינת. הכתבים הזרים, בעיקר הטלוויזיה,

שופכים אש וגופרית על מדינת ישראל... אם הכיתובים והקריינות ורברי ההסבר מקוממים, התמונות המוקרנות מן המסך ממש מרושעות... התמונות אמיתיות, העריכה הופכת את הקע"רה... לפעמים הפרנואיד צורק".

אך גם הבר יודע כי האובייקטיביות היא בעיני המתבונן, ורק חובה כי התקשורת תהיה הוגנת; בפריסה רחבה של הנושא על כל צדדיו ובמתן כמה לדעות ועמדות שונות, לבטח בנושאים בעלי השפעה לאומית. אולם האם רק התקשורת הזרה עוינת? ומה עם התקשורת בישראל? האם היא הוגנת? עד כמה היא אשמה במעמד דה של ישראל בעולם? ומה היא מציגה ובאיזה אופן? וכיצד היא מעלה או מורידה נושאים שקובעים את סדר היום הפוליטי בישראל? ומהו קריטריון התדר שלה? אילו נושאים היא מעלה, ובאיזה עוצמת תהודה והתייחסות? ומהו סדר היום שלה? וכיצד היא מגדירה את "זכות הציבור לדעת"?

החוקר לאסול הגדיר פוליטיקה כך: מי מקבל מה, מתי וכיצד. בהתאם לזאת נובל לומר כי תקשורת היא מי אומר מה, באיזה ערוץ, למי ולמה מכוונת השפעת דבריו, כתהליך של היוון חזו. אולם ניתוח התקשורת העיתונאית לסוגיה – האלקטרונית באמצעות הטלוויזיה, הכתובה באמצעות העיתונות והמשודרת באמצעות הרדיו – מוכיח את ההגדרה: אמור לי מה הנושא ומי אמרו, ואומר לך אם וכיצד היא תטפל בו.

כיצד התקשורת מעצבת את סדר היום הלאומי והפוליטי בישראל? הרבר פשוט מאוד: כל מה שצריך הוא לרבוך בנושא מסוים שהועלה, שנראה בר-ביקורת או בר-יקידום, לעבר אותו, למחור אותו, לראיין אנשים שונים ולהביא כתבות מהשטח ותגור כות אנשי ציבור, והנה סדר יום חדש בנושא שהתקשורת החליטה כי הוא חשוב וקבעה כי אודותיו "זכות הציבור לדעת". אכן, בידיה הזכות והעוצמה להעלות ולהוריד נושאים, להעניק להם את התהודה הרצויה ולנתב אותם, בהתאם ל"קריטריון התדר", באופן ערכי, לחיוב או לשלילה.

זהו המצב עם דברי השר לבטחון פנים, ד"ר עוזי לנדאו. אכן, קיימת מדינת צפון תל-אביב. ואכן, היא הנתנת וחור מדינית ומתמסרת להנאות החיים של העכשיו. ואכן, אנשיה מבקשים שקט בכל מחיר, כדי לשבת בבתי-הקפה ולנהל את חייהם ללא כל רעשי אלימות. ואכן, הם אלה אשר תמכו ולחי צו וחזיקו את הבלון שנקרא "תהליך השלום", והיתה להם השפעה אדירה על מגמות עיצובו. אכן, קיים פער עמוק בין תפיסות, עמדות ומעמד הפריפריה, ריכוזי העולים, עיירות הפיתוח, פרברי הערים הגדולות והשכונות "הדרומיות" ובין משולש מדינת צפון תל-אביב, רחביה בירושלים ודניה והכר"מל בחיפה. ואלה מדושני עונג, כלכלית וחברתית, מצביעים ברובם לשמאל של מרז ושינוי (פרדוקס שקיים בעיקר בישראל), רוצים רק שקט ושלווה ומבקשים להנות מהחיים

איור: אוריה ערף

ההסבר הכלכלי-חברתי. אמצעי התקשורת הם מוסר חברתי, אולם מעל לכל הם עסק כלכלי: כדי להגיע למירב הרריות, יש להגיע למירב התפוצה באמצעות מירב הפרסום. כלומר, הפרספקטיבה ומוקד ההתייחסות של התקשורת הם האליטה הכלכלית-חברתית-תרבותית. לכן הציבור הצופה, הקורא והמאזין מקבל את הסיווג הנושאי והתהודה שלו במידה נון ובפרספקטיבה של אותה אליטה. מכאן שלמיקום הגיאוגרפי פי של התקשורת ולמעמדם החברתי-כלכלי של אנשיה, לבטח הבכירים, נודעת השפעה רבה על עיצוב סדר היום הנושאים הנדונים.

בעיקר לא ראינו את התקשורת בוחנת מה היה חלקה בהשלטת האופוריה של אסון אוסלו. עד כמה היא התמסרה לו; עד כמה גדול היה הטאה בחסימה ממש של כל דיון וכל חשיבה אחרת. אכן, התמיכה המוחלטת והמתמסרת לאוסלו היא יום הכיפור הגדול של התקשורת. במובן זה עוזי לנדאו "אשם", כי התקשורת רוצה להסיט את הדיון מהנושאים האמיתיים, חלקה ותפקידה באסון אוסלו; הוא "אשם" משום שהיא מהווה חלק מהותי של החברה הנהנתנית של מדינת צפון תל-אביב.

בימים רגילים, בנושאים קשים וחמורים יותר, התקשורת עוברת לסדר היום, לא מתייחסת ולא ממחזרת אותם. ההחלטה כיצד לטפל בנושא ואיזו תהודה ערכית להעניק לו תלויה כולה בהחלטת התקשורת. כרברי המחקר של גאלטונג – הדימויים שלהם הם הקובעים, והם מגדירים את "זכות הציבור לדעת" כזכות שלהם לקבוע מה הציבור צריך לדעת. ■

ד"ר דוד בוקעי הוא מורה, המרצה בחוג למדע המדינה באוניברסיטת חיפה

הטובים ללא הפרעות וללא רעשי אלימות ברקע. אך השאלה בהחלט איננה זאת, וכלל לא רלבנטי אם צדק ד"ר לנדאו אם לאו, ואם צריך היה לומר את אשר אמר. השאלה החשובה היא מדוע החליטה התקשורת למחזר את הנושא ולמקד אותו, בימים קשים אלה של אסונות מבית וטרור ואלימות מכוננים מבחוץ? עם היד על הלב: אם היה אומר זאת אחד מיקיריה של התקשורת, ביילין או שריר, האם גם אז היה הנושא נטחן ושוב?

שני הסברים אפשריים להתנהגות התקשורת: האחד, אחריותה למתחולל בישראל כיום, עקב תמיכתה הנלהבת ותסרת המעצורים באופוריית אוסלו; והשני, התקשורת היא בעצם תל-אביב, ומוקד ההתייחסות שלה הוא המעמד הבינוני-גבוה. רוב העיתונאים משתי ייכים, כלכלית, חברתית ותרבותית, למעמד זה.

ההסבר הפוליטי. התקשורת בישראל – האלקטרונית, הכתובה והמשודרת – תמכה באופן נלהב בהסכמי אוסלו, שאתם כינתה "הסכם שלום". היא הפכה את חכמי אוסלו לידוענים שהכל חפצים ביקרם, חסמה כל דעה ועמדה אחרת, זלזלה ופגעה בדובריה, והדיקה להם תוויות של קיצונים שלא רואים את אור היקרות של שחרור הוריה. היא לא אפשרה להם זמן שידור ומרווי כתיבה, ובזמן המרעט שהעניקה להם הפנתה לעברם שאלות קנטרניות ובלתי רלבנטיטיות והמחישה את עמדתה הברורה בהבעות ותנחות גוף. מנגד, היא התמסרה באהבה רבה ליקיריה ורוריה הציפורניים ועגולי המשקפיים, היפים והאמיצים, חכמי אוסלו. היא טיפחה וחזקה את מערך הדימויים של השמאל החיובי, שפוי, חכם, חושב, אינטליגנטי, תרבותי, מתון. כל מי שאיננו שייך לשמאל זכה לדימויים ההפוכים: מצ'צ'ח פנאטי ועד מחרחר מלחמה.

רצונות הבנייה

ההתקפות על קיומה של גל"צ, עם כניסתו של המפקד החדש אבי בניהו, עוסקות במעמד הפורמלי של התחנה, אבל מתעלמות מתפקודה בפועל, שהוא חופשי יותר מרשת-בי' המתחרה

מאוד מרולרלת באמצעים, וזה מורגש בכל דבר. אנחנו יכולים לעשות גל פתוח של 24 שעות, ואחר-כך אין איפה לאכול. המערכת ענייה בכל מובן אפשרי, והמהלכים של בניהו במערכת הביטחון בהחלט מעוררים בנו תקווה".

ותר מכל זקוקה כעת גלייזה"ל למנהל טוב, ולכך מצפים אנשי התחנה. מאז פרישתו של משה שלונסקי (באוקטובר '97) מנוהלת התחנה באופן ארעי ומקצועי למחצה. לאחר פרישתו של שלונסקי קימילא את מקומו גיל עומר במשך חמישה חודשים, עד למינויו של זאב דרורי על-ידי שר הביטחון דאז, יצחק מרדכי. מינויו של דרורי היה כושל ולא האריך ימים. דרורי הגיע עם תפיסת עולם אנטי-עיתונאית (הוא החליט להקנות ערכים לאנשי התחנה וביקש מהם להגיע לימי עיון בנושאי חינוך, מורשת קרב ומשנתו של בן-גוריון) ונחשב כדעיבר כחסר כישורים לניהול. כל עוד שימש גיל עומר כעורך הראשי של התחנה, התנהלה גל"צ תחת דרורי על מי מנוחות, פחות או יותר. עם עזיבתו של עומר לטובת "ידיעות אחרונות", מינה עצמו דרורי לעורך ראשי ונכנס לשורה של התנגשויות עם אנשי המקצוע בתחנה עד שהודיע על התפטרותו, לאחר שכסיכום האחרון תמך קצין חינוך ראשי, תא"ל אלעזר שטרן, בצביקה גולדברג, ראש מחלקת האקטואליה, ולא בדרורי.

שנה וחצי חלפו עד ששר הביטחון – בתחילה אהוד ברק ואחר-כך בנימין בן-אליעזר – החליט מי יהיה מחליפו של דרורי. בתקופה הזו פיקד על התחנה יצחק טוניק, שכל תפקודו התנהל תחת תווית הזמני ות. הוא לא היה מסוגל להוביל מהלכי שינוי, בין השאר משום שהיה בעצמו אחד המועמדים להתמנות למפקד הקבוע של התחנה.

המצב של גלייזה"ל הוא כמעט פרדוקסלי: היא נהנית מפריחה מקצועית, מושכת כוכבים וממשיכה לייצר כוחות מקצועיים מובילים שכולטים בכל כלי התקשורת, אבל סובלת במיוחד עתה מדלות בכל מובן אחר – מצוקת תדרים, כוח-אדם, ציוד ותחזוקה, אף יותר מהדלות שבה היא מתפקדת לאורך השנים. בכיר בתחנה: "המינוי של דרורי היה אסון לתחנה, ואנחנו מרגישים את עקבותיו עד היום. אחת לכמה ימים צצה בעיה שקשורה להחלטות שהוא קיבל. הוא קיבל התחייבויות לגבי

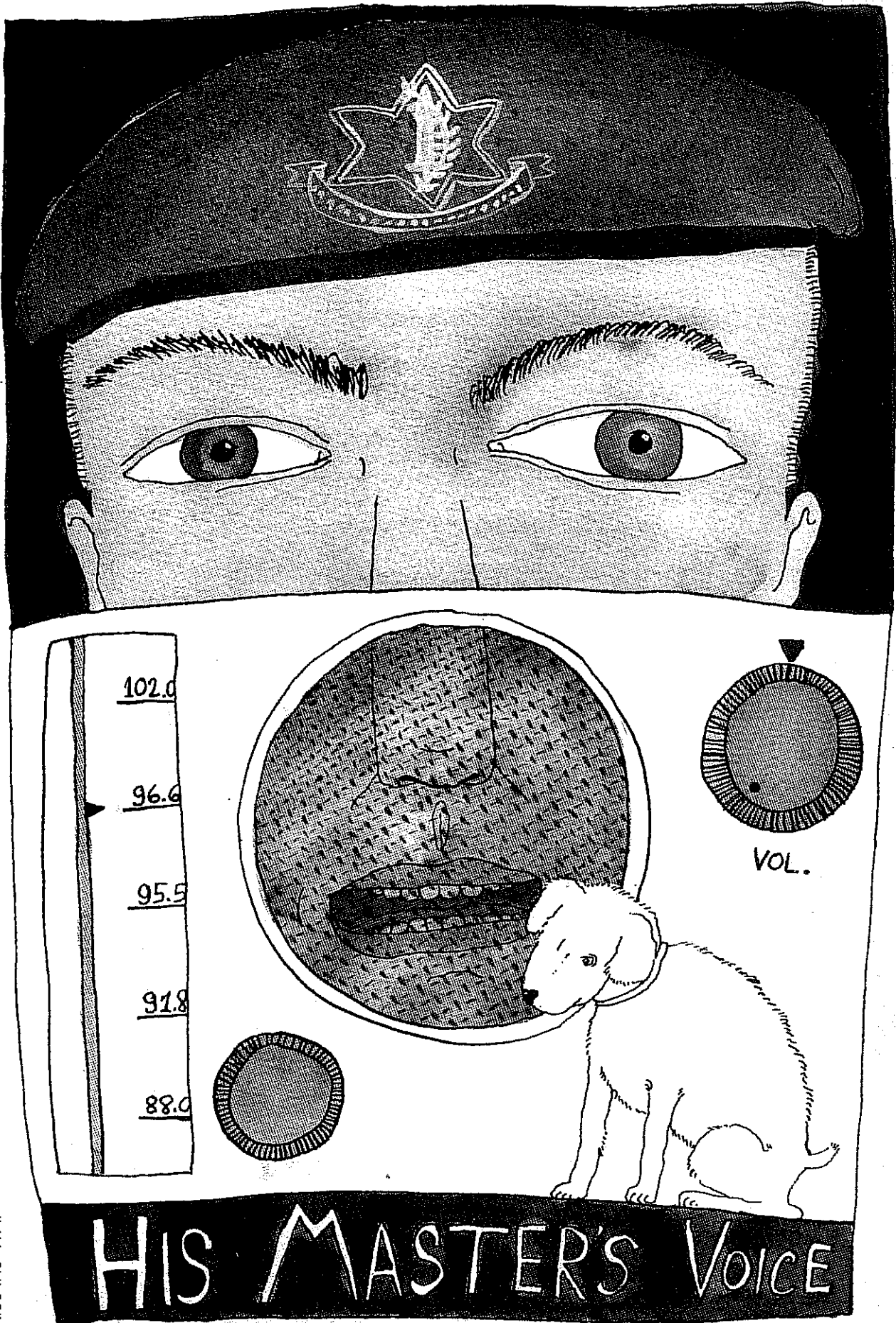
ענת בלינט

המבחן הראשון של המפקד החדש של גלייזה"ל, אבי בניהו, מוכה לו בספטמבר, מועד הפריימריז של מפלגת העבודה. בתחנה יודעים, וגם בניהו בוודאי יודע, כי יבחנו אותו בשבע עיניים. הוא איש של נאמנויות, זה ידוע, השאלה היא למי תהיה נתונה כעת נאמנותו הבלתי מסויגת – לתחנה הצבאית, שעליה הוא מופקד מתחילת חודש יולי, או לאיש שדאג להושיב אותו על הכיסא הזה, שר הביטחון בנימין בן-אליעזר, שעומד להתמודד על ראשות מפלגת העבודה. בניהו, כעצת יועץ התקשורת החכם והמנוסה שלו, בניהו, סירב לספק הצהרת כוונות לגבי גלייזה"ל לפני כניסתו לתפקיד. הוא מכיר את ההיסטוריה של התחנה ויודע עד כמה קל ליפול באמירות לא חכמות ולא נהדרות לגבי המתרחש בה, מעמדה והאנשים הפועלים בה. אז הוא שותק בינתיים וייתן למעשיו לדבר בעד עצמם. בגלייזה"ל מחכים לבניהו, לאו דווקא במובן השלילי של הביטוי. מי שעדיין כואבים את אימינו של גיל עומר האהוב למפקד התחנה מדברים בעיקר על החששות מהמחויבות הפוליטית של בניהו. אבל אחרים דווקא מתמלאים תקווה.

אומר אחר הכתבים בתחנה: "בניהו ידוע כתותח, בולדוזר, ואנחנו בונים עליו שעשה כמה דברים טובים בתחנה. היינו בוודאי יותר שמחים על המינוי של גיל עומר, אבל שמחים גם במינוי הזה, כי הוא מבין את הקשר בין הצבא והתקשורת ולא מפחד. לא משר הביטחון ולא מהרמטכ"ל".

כתב אחר בתחנה: "בניהו לא ניהל בחייו שום דבר, אבל הוא מבין בתקשורת ומקושר בצבא. הוא מצויד בסל הכישורים לתפקיד. המינוי שלו בידי פואד כמה חודשים לפני הפריימריז הוא בעייתי, בוודאי הוא יבחן מקרוב כיצד ייעשה הסיקור, אבל אני לא רואה אותו מתקשר אליי נו ורורש שנראיין את פואד".

גורם בכיר בתחנה: "המינוי אמנם מעורר חשש מפוליטיזציה, אבל גם אופטימיות. סוף-סוף יהיה מישהו שיוכל לקחת החלטות. התחנה

עמית טרלס: יוליא

משדרים, כלי רכב וכוח־אדם מול הצבא, ללא כל התייעצות עם אנשי המקצוע בתחנה. התחנה מתפקדת בתת־תנאים כעת וסובלת ממחסור בניידות שידור, אמצעי שידור ושעות נוספות לשרדנים."

שידורים צבאיים עם מוזיקת רוק חדשנית ומרדנית לזמן ההוא – וגר־מו לטשטוש המסר המרדני והביקורתי של הרוק ובכך גם הקהו את רוח המרד של הנוער הישראלי. למעשה הוא מתאר את גל"צ כאמצעי שצה"ל הסתייע בו כדי "להרדים" את בני הנוער שהתגייסו אל תוך מלחמת ההתשה. רעתו על התחנה כיום לא השתנתה. "אני חושב שצריך לסגור את התחנה. מי שמאזין לה חושב שהוא מקבל מוצר אחד, בעוד שבפועל הוא מקבל מוצר אחר. גל"צה"ל היא לא מה שהיא נראית. יש עליה מנגנוני צנזורה מטעם צה"ל במשך 24 שעות, והם מופנמים על־ידי הכתבים. הם יודעים מהו הרפרטואר האפשרי ומה לא, מה מותר לשאול ומה לא. גל"צ מסתווה להיות כלי תקשורת מרדני, צעיר, חצוף ומתריס, אבל התכנים הם הכי קונבנציונליים שאפשר להעלות על הדעת."

דווקא מכיוון אנשי הצבא, ראש אכ"א, אלוף יהודה שגב, וקצין חינוך ראשי הנוכחי, תאל אלעזר שטרן (שבניגונים רווק לא מצטייר כאביר חופש הביטוי), אין כעת איומים על קיומה של גל"צ. התחנה נהנית מיד סיס טובים עם דובר צה"ל, תאל רון כתר, שבתחנה אומרים עליו כי הוא מצטיין בגישה ליברלית וביכולת לבנות יחסי עבודה טובים.

ל טענות נגד קיומה של גל"צ יש משקל עקרוני שאי־אפשר להתכחש לו, אבל רוב המשיגים משמיעים את דעתם ללא היכרות מעמיקה עם העבודה העיתונאית שנעשית בתחנה ובלי להשוותה לכלי תקשורת אחרים, בעיקר למתחרה רשת־ב'. לעתים נדמה כי גל"צ הפכה להיות הרגל שאנשי ציבור מנפנים בו ברצותם ליצור לעצמם תדמית ליברלית ודמוקרטית. אלא שכלל לא בטוח שבהתקיים את כפיפות התחנה לצה"ל הם אכן משרתים את הערכים האלו.

גל"צה"ל היא אכן תופעה ייחודית, כפי הנראה גם בקנה מידה עולמי. ד"ר עמית שכטר, מרצה לתקשורת באוניברסיטת תל־אביב: "אין עוד דבר כזה בעולם. יש תחנות רדיו צבאיות, אבל הן משרתות חיילים, למשל תחנות של הצבא האמריקאי בקוריאה או באירופה. אין מדינה דמוקרטית שמחזיקה תחנת שידור צבאית המשדרת לאזרחים." גל"צ מגלמת בקיומה פער כמעט בלתי נתפס בין הפורמליסטיקה לפרקטיקה. היא אמנם תחנה ששידוריה הצבאיים נתונים לפיקוח של שר הביטחון (על־פי צו של לוי אשכול משנת 65) ושידוריה הבלתי צבאיים נתונים לפיקוח של הוועד המנהל של רשות השידור, המאשר פעמיים בשנה את לוח השידורים שלה, אבל בפועל גל"צה"ל היא גוף עיתונאי חשוך ובוולט במפת התקשורת הישראלית, שאנשיו השכילו ליצור לו מעמד חזק השומר עליו יותר מכל תקנה או חוק. לאורך כל השנים, וגם כיום, היא מטפחת את הכשרונות הצעירים והבולטים של עולם התקשורת, ומושכת אליה עיתונאים ותיקים ומנוסים וגם כוכבי (רזי ברקאי, אילנה רייך, שלי יחימוביץ', יעל רן, מיכה פרידמן, וגם גידי גוב, אברי גלעד ואורי אורבך כמביעי דעות). היא מחזיקה מערכת חדשות הפועלת 24 שעות ביממה ובמקביל מפיקה תוכניות במגוון נושאים (מוזיקה, תרבות, כלכלה, היסטוריה, ביטחון, ספרות, שיחות עם מאזינים, שעשועונים ועוד), ובכך עונה בהצלחה יוצאת דופן על המגנט שלה ככלי תקשורת ציבורי שאינו כפוף לשיקולים מסחריים.

א יאפשר, כמובן, להתעלם מהבעייתיות שבקיומה של תחנת שידור הכפופה לצבא, שמוצאת ביטוי, בסופו של דבר, גם במישור הפרקטי. מערכת החדשות של גל"צה"ל וכל שידור־הי התחנה הנוגעים לענייני צבא הם בפיקוח מתמיד של הצבא, בתיווך כו של דובר צה"ל. מידת הפיקוח על הידיעות שמשרדת התחנה כענייני צבא השתנתה לאורך השנים בהתאם לאופיים של נושאי התפידים ולרוח התקופה.

בימים שלאחר מלחמת ששת־הימים, למשל, עד תחילת שנות השבעים, היתה מתכנסת מדי שבוע וערה שנקראה "קבוצת פרסום"

ה מצב הזה אינו מקרי, אלא מעיד על הבעייתיות שבמעמד גל"צ: היא כפופה לגוף שאינו מעוניין באופן אמיתי בחיזור קה ובפריחתה, ומובן שאינו פועל מתוך עולם הערכים העיי־תונאי. רבים ריכרו על מינויו של דרורי כ"טעות בשיקול דעת", אולם ספק אם "טעות" היא המונח הנכון. מרדכי, כשהיה שר ביטחון, מינה לעמוד בראש תחנת רדיו איש חינוך החסר כל רקע מקצועי בעיתונות, ששאיפתו הראשונה היתה להחזיר ערכים ארץ־ישראליים בכתביה ובשרדניה. מה מעיד יותר מכל אלו על רצון סמוי או גלוי לסרס את כלי התקשורת הזה, או לפחות על חוסר הבנה בסיסי של תפקידו?

פרשת מינויו של בניהו האירה שוב את מעמדה הבעייתי של גל"צ, הפעם מכיוון קצת אחר. בפעם הראשונה נחשד שר ביטחון בכך שהעדיף להציב בראש התחנה אדם המקורב לו באופן אישי, כזה שזמן קצר לפני כן היה מעוניין שיעמוד בראש מערך ההסברה של משרדו. הוועדה שהקים ברק, עוד כשהיה ראש ממשלה ושר הביטחון, התבקשה להמליץ על שלושה, והמליצה: יצחק טוניק, המפקד הזמני, גיל עומר, בעבר עורך ראשי ומפקד לזמן קצר, ואבי בניהו, שהיה גם כתב צבאי בעל שם, אבל גם ראש ענף עיתונות בדובר צה"ל ודובר רם האישי של יצחק רבין, שמעון פרס ויצחק מרדכי כשהיו במשרד הביטחון. שר הביטחון בחר בבניהו.

מינויו של בניהו עורר מחרש, כפי שקורה אחת לכמה שנים (עם כניסתו של רמטכ"ל חדש, שר ביטחון חדש או מפקד חדש לגל"צה"ל), את שאלת מעמדה של התחנה הצבאית. האחרונה להתבטא בפומבי בנושא היתה השרה לימור לבנת, שאמרה בתחילת מאי בכינוס של החוג לחקר סן מדיני, פורום אנשי אקדמיה המזוהים עם הימין, ש"אין מקום לקיומה של גל"צה"ל במדינה דמוקרטית". מכיוון אחר לגמרי משמיעים אנשי אקדמיה קולות דומים. פרופ' זור שביט מהיחידה למחקר התרבות באוניברסיטת תל־אביב, וחברת מועצת הרשות השנייה, מתנגדת לקיום התחנה במתכונתה הנוכחית באופן חרימשמעי: "בקיומה של גל"צ יש אנומליה. איפה יש תחנות צבאיות? רק ב'מלכוד 22'. אין אח ורע לקיומה של תחנת שידור צבאית, אלא במשטרים דיקטטוריים. בתקופה שבה, כדי להגן על ערכי הדמוקרטיה, יוצרים הפרדה בין התקשורת לשלטון, דור קא אצלנו נשמר החיבור. הליך מינוי המפקד הוא דוגמה לכך. לא היתה ועדת מכרזים – והתוצאה בעייתית. לא בגלל כישוריו של מי שנבחר, אלא בגלל המסר הסמוי שעובר בהכרח לכתבים, במיוחד לצעירים: נעשה מינוי פוליטי ויש ציפיות פוליטיות מהתחנה."

פרופ' מנחם מאוטנר, דיוקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל־אביב, פרסם באחרונה מאמר ארוך ומעניין בכתב־העת "פילילים", שעסק כולו בהשפעתה של גל"צה"ל על בני הנוער. בתמצית, הוא טוען כי שידורי גל"צה"ל בסוף שנות השישים ותחילת שנות השבעים (שלהם האזין בהיותו נער) עירבו מין בשאינו במינו –

פרופ' מנחם מאוטנר: "גל"צ חסתווה להיות כלי תקשורת מרדני, צעיר, חצוף ומתריס, אבל התכנים שלה הם הכי קונבנציונליים שאפשר להעלות על הדעת"

וכללה נציגים מבטחון שדה, הצנזורה וקצין חינוך ראשי. הוועדה היתה שוקלת אלו ראינות של אנשי צבא וגם של פוליטיקאים (1) היא מאשרת לשירות בתחנה לאותו שבוע. "אם היה נשאר לנו אישור משבוע שעבר, היינו יכולים להשתמש בו בשבוע שאחריכך", מספר רפי מן, ששירת כחייל בגל"צ והיום עורך יחד עם ציפי גון-גרס את ספר היו"ל של התחנה. מערכת הפיקוח הדרקונית הזאת הלכה והתרופפה עם ריבוי כלי התקשורת האחרים והיפתחותה של החברה בישראל בכלל. עם זאת, תחום הסיקור הצבאי נותר תחת הפיקוח ההדוק של דובר צה"ל. גם כיום מחויבים כתיבי גל"צ להעביר כל ידיעה הנוגעת לצבא לקצין התורן בדובר צה"ל. "דובר", קוראים לזה. ההוראה נוגעת לראיון מוקלט, לכתבה וגם לכל טקסט של ידיעה שעומדת להיכנס לחדשות. הקצין התורן, בדרך-כלל סגן או סרן, מקבל את ההחלטה אם לשדר את המידע, וכאשר מתגלעת מחלוקת, מתנהל המשא-ומתן בין בכירים יותר ולפעמים הוא מגיע עד למפקד גל"צ ודובר צה"ל עצמם. כמעט כל מי שמילא בעבר תפקיד של כתב צבאי בגל"צ מודה כי התפקיד סורס באופן שיטתי על-ידי דובר צה"ל. "כל התפקיד היה מוגבל ביותר", אומר כתב צבאי לשעבר בגל"צ בשנות התשעים. "הנגי" שות למידע היתה מקסימלית, אבל הליך הדברור הגביל מאוד והיתה תחושה כללית שאסור לשדר נגד הצבא. היו שולחים כתב לכל טקסט בלתי חשוב באיזה בה"ד, ולא פעם מצאתי את עצמי לבד, כנציג היחיד של התקשורת במקומות האלו. לעומת זאת, לפרשת רמי רותן לא התייחסו בגל"צ במשך יומיים או שלושה, כשכל כלי התקשורת עסקו בכך כל הזמן. לא יכולתי גם לשדר כתבות בנושאים כמו המרד של חי"ל גולני נגד מפקדיהם. לפעמים היינו מנסים, אבל לרוב ויתרנו מראש על הנושאים האלו".

כתב אחר שמילא את תפקיד הכתב הצבאי: "לא פעם הייתי נוכח ככתב בהתבטאויות של אלופים בכל מיני אירועים, אבל כשרי ציתי לשדר, דובר צה"ל פסל את זה מיד. הייתי גם שומע דברים מחברים שלי שהיו חיילים כמוני, אבל בשלב מסוים אתה מבין עם מה אתה יכול להתעסק ועם מה לא, ומפסיק להשקיע מאמץ בד"ר שם חסרי סיכוי".

רק בתקופה האחרונה ניסה הכתב הצבאי הנוכחי, עידו שי, לפרסם דברים של ראש מפא"ת על החשש שנוצר, עם השלמת פענוח הקוד הגנטי, מפיתוח נשק ביולוגי במדינות ערב שיכוון נגד יהודים בלבד. הדברים נפסלו לשידור על-ידי דובר צה"ל. בתחילת מהומות אוקטובר הרצה סגן הרמטכ"ל, האלוף משה יעלון, בפני נציגי הסוכנות בחו"ל ואמר כי סוריה נתנה אור ירוק לחיובאללה וכי ערפאת רואה את עצמו כסלאח אדין ואינו מתכוון להפסיק את האלימות. כתב גל"צ היה נציג התקשורת היחיד באירוע, וכשיצא שיר מיד את הדברים במהירות החדשות. לאחר ששודרה הידיעה שלוש פעמים, הגיע למפקד התחנה טלפון בהול מדובר צה"ל שביקש להפסיק מיד לשדר אותה. בגל"צ נאלצו לציית, אבל כמו במקרים רבים אחרים, הצנזורה התגלתה כלא יעילה: הידיעה הופיעה למחרת בכותרת הראשית של "ידיעות אחרות" נות"מפי גורם צבאי בכיר".

כתבי גל"צ, שמסקרים תחומים אחרים, אומרים כי מלבד התחום הצבאי פועלת התחנה באופן חופשי לחלוטין, אבל האם באמת ניתן להפריד את התחום הצבאי מתחומים אחרים במדינה שמנהלת מאבק צבאי מתמשך מול פלסטינים? ינון מגל, הכתב בשטחים: "אני מרגיש חופשי לחלוטין בעבודה שלי. אין עלי לחצים, אבל אני יודע איפה אני עובד. ברור לי שידיעה שתוקפת את צה"ל באופן ברוטלי לא תשודר, כי זה תוקף את המו"ל שלי. תהיה לי בעיה לשדר מתקפה מחיילים על הרמטכ"ל או על תפקוד צה"ל, אבל למשל ביקורת שמשמיעים המת-נחלים אני משדר באופן חופשי". אלא שכאשר מדובר על מידת חופש הפעולה העיתונאית בגל"צ (ברור שהוא מוגבל בכל הנוגע לסיקור צה"ל עצמו או לנושאים הנוגעים למורל הצבא), ראוי לבחון זאת בהשוואה למה שקורה אצל המתחרה העיקרי, רשת-ב', שעדיין נהנית מאחוזי

האזנה גבוהים יותר באופן משמעותי (הנתונים האחרונים שפרסם מכון הסקרים TGI מתייחסים לשנת 2000 ולפיהם ביום חול ממוצע לרשת-ב' יש 40 אחוזי האזנה ולגלי צה"ל 26 אחוז בלבד).

הריווחים על המתרחש ברשת-ב' מעידים על תופעות חמורות בהרבה, על ניהול שמכוון לרצות את הפוליטיקאים ועל מאמץ לרכא כל רוח ביקורתית, ייחודית ולא מסתגלת. מספיק להזכיר את הורדת התוכנית "דין ודברים" של הפרשן המשפטי משה נגבי, את האיזמים החוזרים ונשנים להורדת תוכניתה של רליה יאירי, את עזיבתה של שלי יחימוביץ' לאחר עימותים עם המנכ"ל אורי פורת, את התעקשות מנהל הרדיו אמנון גרב שלא לאייש את רצועת השידור של "הכל דיבר רים" לאחר עזיבתה של יחימוביץ' מפני ש"אני לא רוצה תחקירים, לא מגישים מגובשים, אלא אנשים שיהיו מנומסים ולא יתווכחו עם המרואיינים", את צירופו של אורי דן, איש סורו של ראש הממשלה, להגשת "הכל דיבורים", את ההחלטה התמוהה לקדם את ג'ורי שלום-נירמוס, אשת שר האוצר, לשידור ביום שישי בצהריים, את מורת-הרוח שהביע המנכ"ל פורת על "ריבוי הראינות עם אישים פלסטי-נים", או את ההנחיה שהתקבלה יום לאחר הפיגוע בדולפינריום שלא לראיין פלסטינים.

רשת-ב' כיום אינה מטפחת עיתונאים לוחמים ואינה מושכת אליה כוכבים מכלי תקשורת אחרים. כתיבי גלי צה"ל, לעומת זאת, אלה שתחומי עיסוקם אינם צבאיים מובהקים, מספרים על חופש פעולה מלא ועל מקום עבודה שהוא נקי מלחצים פוליטיים. כיום רוב המחזיקים בתחומי הסיקור החשובים בתחנה הם בכלל אורחים שאינם חשים מחויבים למערכת הצבאית, מגמה שאימצו בגל"צ בשנים האחרונות כדי לשפר את הרמה המקצועית ולמנוע אפשרות שחיילים יסקרו תחומים עם נגיעה פוליטית והיו חשופים ללחצים. "החופש בגל"צ הוא גדול מאוד. הכלל הראשון שאתה לומר הוא שאם לא מרובר בענייני צבא – זה ישודר", אומר אחד הכתבים. "אני הכתב המאושר ביותר בתחומי", אומר כתב אחר, "אין עלי שום סוג של לחץ. ברשות השידור יש שרים שיכולים להרים טלפון, ואילו לי יש חופש לעסוק בדברים שאחרים לא עוסקים בהם".

את הטענות נגד מעמדה של גל"צ יש לבחון אפוא בהשוואה לחלופות. במצב הנוכחי יש לקיומה של התחנה חשיבות גדולה הן כאלטרנטיבה לרשת-ב' והן ככלי תקשורת העומד בפני עצמו ומייצר תוכני שידור מקוריים וחדשניים. הפיכתה לתחנה מסחרית, כפי שמציעים חלק מהטוענים נגדה, תיטול ממנה את היתרון היחסי שמעניק לה את איכו תה – היכולת לגייס לשרותיה מכל שנתון את מיטב הכשרונות. הכיוון הנכון לשינוי הוא הרחבת אפשרויות

ויות השידור, קדי פתיחתה של תחנת שידור מסחרית ארצית, ולא צמצומן. נחמן שי, יו"ר הוועד המנהל של רשות השידור ובעבר מפקד גל"צ, תומך בצעד כזה: "בתחום הטלוויזיה רצנו מהר קדימה, ובתחום הרדיו לא. צריך עוד רשתות רדיו ארציות. יש מקום לרדיו מסחרי שיתחד רה ברשת-ב', וצריך למצוא לזה תדרים. חלק מהתחנות האזוריות הן בכל מקרה ארציות למחצה, ואין סיבה שלא יהיה עוד רדיו ארצי".

המפקד החדש של גלי צה"ל מקבל כלי תקשורת שעל אף חוסר ההי-גיון שבמעמרו הפורמלי, מצליח להוכיח מדי יום את ההצדקה והחשיבות שבקיומו. הוא קיבל ליריו מנרס יקר ערך, ורק הדרך שבה יבחר הוא עצמו להוביל את התחנה תקבע אם יצליח לשמור את מעמדה הייחודי ואף לחזק אותו, או שיצטרף אותה למגמה המראיגה של פוליטיזציה הולכת וגוברת של השידור הציבורי בישראל.

ענת בלניט היא סטודנטית לתואר שני בפסיכולוגיה חברתית ועיתונאית

אני בניהו. מנרס יקר ערך

צילום: יואב רוקס

תודע נפיץ

דעת, ונגד רצוננו, אנו מסייעים לתהליך הפקת הלקחים והלמי"ה של מתכנני פיגועי התופת ומבצעייהם. ידוע בוודאות כי רבים מבין משלחי הפיגועים לישראל שולטים בשפה העברית, וכי הם עוקבים אחרי מה שנאמר ונכתב בתקשורת הישראלית, במיוחד לפני פיגועים ואחריהם. גורמי הביטחון יודעים לספר כי לפני כמה שבועות יצא פלסטיני להניח מטען נפץ רב משקל ועוצמה באזור הומה אדם במרכז הארץ. כשהיה המחבל קרוב ליעדו, טלפן למפעילו בשטחים, אמר, "אני נמצא באזור... בעוד עשר דקות תתחיל להאזין לרדיו", וניתק. הפיגוע, שאמור היה להרוג עשרות ואולי מאות אזרחים ישראלים, לא יצא בסופו של דבר אל הפועל. אבל האפיוורה הזו ממחישה עד כמה קשובים המפגעים לתקשורת ועד כמה היא משמשת אותם לבקרת ביצוע.

לכל אלה שלמקרא הדברים ימהרו כדרכם לזעוק "התקשורת אשמה" יש להבהיר כי לטרוריסטים יש גם מקורות מידע אחרים לצורך הפקת לקחים מבציעים. יש לדעת גם שרק אחוז זעיר מכל מה שנאמר ונכתב בתקשורת הישראלית והבינלאומית יכול באמת לסייע למפגעים בתהליך הלמידה וההשתפרות. כוונת מאמר זה היא להצביע על הדילמה שבפניה ניצבים אנשי התקשורת הישראלים, ועל הדרכים שבהן אפשר למועד זליגת מידע מבצעי לגורמי הטרור. הדילמה נובעת מהמתח בין חובתנו כאנשי תקשורת לספק ללקוחותינו, כלומר לציבור הצופים, המאזינים והקוראים, את מירב המידע במירב האמינות, הדיוק והערכנות, לבין הידיעה שחלק מן המידע שאנו מוסרים משמש את משלחי המפגעים או את המפגעים עצמם.

חובתנו לספק דיווח מלא, ערכני ואמין תוך כדי סיקור פיגור עים ומצבי חירות נובעת לא רק מכוח זכותו של הציבור במדינה דמוקרטית לדעת, אלא גם מפני שמידע ממועד חרדות ומסייע בגיוס ערנות הציבור כדי למנוע פיגועים נוספים.

לכאורה אמורה הצנזורה הצבאית לסנן את המידע; בעיתונות המודפסת זה עדיין פועל פחות או יותר. אבל כיום, ברגע שמתרחש פיגוע או אירוע משברי אחר, כל ערוצי התקשורת האלקטרונית משביתים את לוח המשדרים הרגיל ועוברים לשידור חי רצוף מהשטח ומהאולפן. צריך גם לזכור שבארץ ובשטחים שוהים מאות עיתונאים, צלמים וצוותי צילום זרים. בתנאים כאלה אין שום סיכוי שהצנזורה תצליח לסנן אפילו חלק מזרם המידע הגורם אה בשטף אדיר מן השטח, מן האולפן ומן התקשורת העולמית.

בתקופה האחרונה מנסות רשויות הביטחון להכניס אצבע לסכר שכבר התמוטט באמצעות אתרעות מקרימות של הצנזורה לעורכי המשרדים לגבי פרטי מידע מסוימים שאסור לשרדם. גם

למרות שלרשות החמאס והג'יהאד האיסלאמי עומד מאגר כמעט בלתי נדלה של מחבלים מתאבדים בפורטנציה, ולמרות מאמצייהם החוזרים ונשנים, לא הצליחו אנשי הג'יהאד וחוליות עז א-דין אליקסאם לעמוד בציפיות הראיס. במשך שבעה חודשים, מאוקטובר 2000 ועד סוף אפריל השנה, עשו שני הארגונים יותר מעשרים נסיונות לבצע פיגועי תופת בתחומי הקו הידוק; רובם סוכלו על-ידי השב"כ, המשטרה ואזרחים ערנים. היו גם מטעני נפל שהופעלו ולא התפוצצו. אבל גם באותם שישה פיגועי תופת שבהם פוצץ המטען ביערו היה מספר הנפגעים מועט להתמיה, לפחות יחסית למה שהתנסינו בו בעבר, בסדרת פיגועי האוטובור סיס ב-1996 למשל. המשפט "ברוך נס לא נגרם אסון כבר יותר" חזר ונשנה באינת'פארה הנוכחית בדיווחי השדרים שחשו אל אתרי הפיגוע.

אלא ששום נס לא היה כאן. לחמאס ולג'יהאד חסרו באותם חודשים תשתיות הייצור שנהרסו בתקופת שיתוף הפעולה הסיי כולי בין ישראל לרשות הפלסטינית, ובעיקר המומחיות והניסיון ון שלקחו איתם אלי קבר ה"מהגרים" שחוסלו.

מומחי השב"כ, אמ"ן ואנשי האקדמיה, שהכירו וניתחו מצבים דומים באזורים אחרים בעולם, ידעו, וגם הזהירו, שהגרוע ביותר עוד לפנינו. לטענתם, תהליך הפקת הלקחים האינטנסיבי המת קיים בקרב הקבוצה היוזמת את פיגועי התופת והניסיון שצברו מנהיגיה מפיגוע לפיגוע עתידיים במאוחר או במקדם להביא לשינוי המגמה. כך קרה בסריילנקה, שבה מספר הנפגעים לעתים הוכפל מפיגוע התאבדות אחר למשנהו. כך קרה גם בלבנון במה לך גל פיגועי ההתאבדות של אנשי החיזבאללה ב-85-1983.

ואמנם, כצפוי, גם במהלך האינת'פארה הנוכחית חזרה התופ עיה על עצמה. מאמצע מאי השנה, הסתמן שיפור דרמטי ביכולות תיהם הרצחניות של החמאס והג'יהאד. את המפנה סימן הפיגוע בקניון השרון בנתניה ב-18 במאי. מחבל'מתאבד גבה מאיתנו חמישה הרוגים ועשרות פצועים. כעבור פחות משבועיים ספגנו עשרים הרוגים ויותר מתשעים פצועים כפיגוע הנורא ברולפינג ריום. "זה לא היה מקרי", אומר גורם בטחוני, "עושה רושם שמשל חי מחבל הרולפינגריום הפנימו את לקחי נתניה".

נתוני מודיעין מצביעים על כך שהמשאבים העומדים לרשות החמאס והג'יהאד מאז חודש מאי הם כמעט אותם משאבים ואמצעים שעמדו לרשותם בתחילת האינת'פארה. רק עקומת הלמידה היא שנוסקת, ועימה כמות הרם הנשפכת.

אנו, העיתונאים והשדרים המסקרים את הפיגועים ומנתחים את תוצאותיהם, צריכים להיות מורעים לתופעה זו, כיוון שבלי

צילום: מיקי קרצמן

על העיתונאים והשדרים המסקרים את הפיגועים להיות מודעים לסיוע הבלתי חכוון שהם נותנים למחבלים ולשולחיהם

על התיאור המפורט של מרכיבי לבושו של המחבל המתאבד שעוררו את חשרם של העוכרים והשבים (ו'קט כחול גדול מכפי מירתו של האיש הצנום, שמתחתיו בצבץ המטען שהיה על גבו). היא גם יכלה להימנע מציון הזמן המדויק שעבר מהרגע שבו טלפנו אנשים למוקד המשטרה והזהירו מפני אדם חשוד כמחבל ועד שהשוטרים הגיעו למקום (חמש דקות). פרטים אלה הם בבחינת אוצר מודיעיני שארגוני ביון (וגם ארגוני טרור) משקיעים לעתים הון ומאמץ אדיר להשגתו כדי שישימש בסיס לתכנון מבצעים. אמת, הכתבת דאיינה קודם אב ובתו שמסרו לה בשידור חי את הפרטים האלה, אבל אילו היתה מודעת לעובדה שגם משלחי המחבל, אלה שמכינים פיגועים נוספים, צופים בשידור, היא היתה בוודאי קוטעת את מראייניה ומציעה שיסתפקו בתיאור פחות מפורט.

אין סיבה לבוא בטענות לשרדים שלא היו מודעים לבעייתיות שבתיאוריהם; הם מילאו את משימתם כמיטב יכולתם ובתנאים קשים. כדאי רק שמעתה ואילך, גם כלהט הסיקור, נזכר שבין מאויינינו וצופיינו מצויים לא רק אורחים מודאגים, אלא גם מחבלים חסרי עכבות, שאף הם מייחלים למוצא פיגועם.

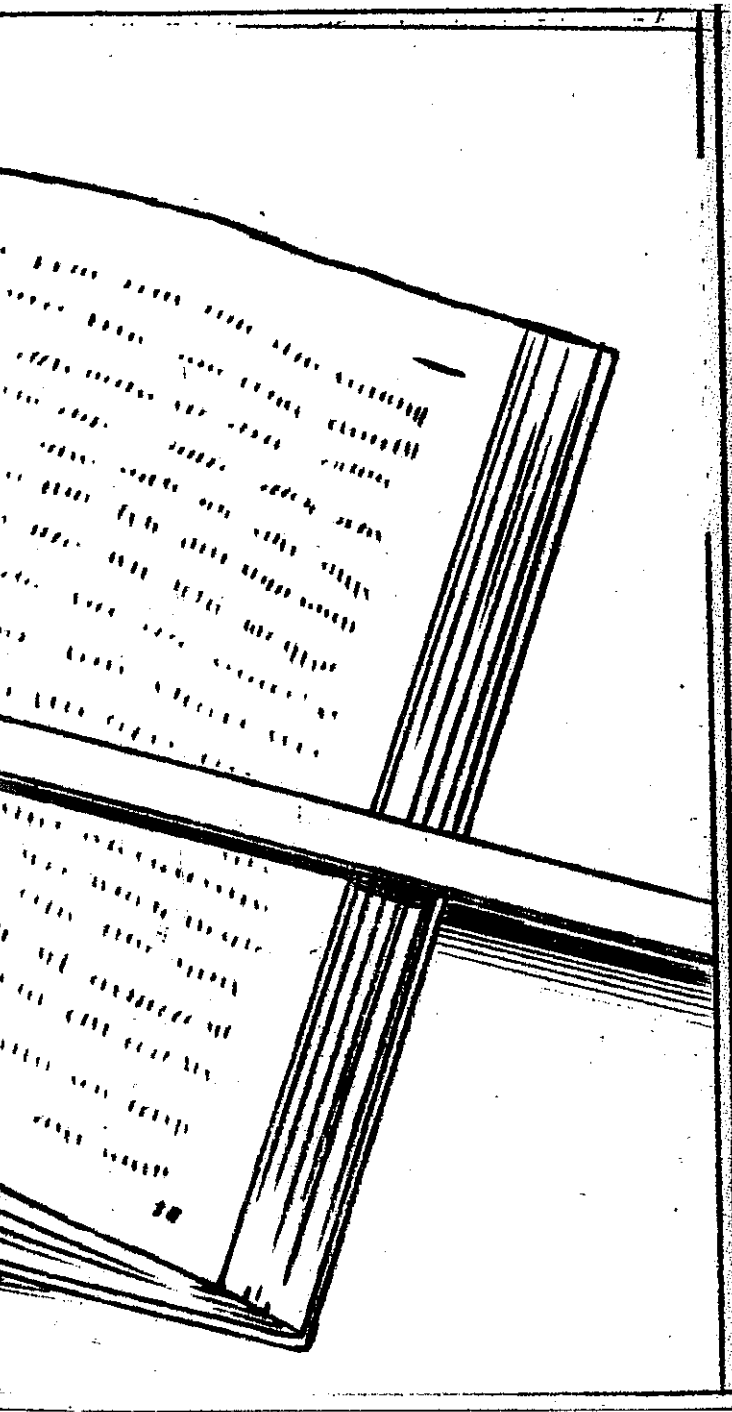
רון בן-ישי הוא פרשן לענייני ביטחון

זה לא עוזר, כיוון שלעיתונאים המרווחים מן השטח יש נגישות למידע רגיש עוד לפני שהצנזורה יורעת על קיומו, ומפני שלצנזורה אין כמעט שייכים לאכוף מגבלה זו. מסיבה זו מרכיבים העוררים כיום להתעלם מהנחיות הצנזורה. התוצאה: השב"כ והמשטרה פונים לאחרונה יותר ויותר לכת"מ שפוט כדי שיוציאו צווי חסיון מידע. האמצעי הזה יעיל רק כאשר משתמשים בו על מנת לחסום זליגת מידע מודיעיני הנובע מחקירת האירוע. כל השאר זורם דרך המיקרופונים ועדשות המצלמות באין מפריע, ובזמן אמת, היישר למקלטי הרדיו ולאקדנים.

משום כך מצוי תפוח האדמה הלוהט הזה כולו בחיקה של התקשרות, והיא שצריכה לפתור את הרילמה. השאלה היא, האם בכלל ניתן לעשות משהו כדי למנוע מהמפגעים ומשולחיהם מידע רב-עורך וכה בשעה למלא כהלכה את חובתנו לציבור?

● ● ●

להערכתנו, כל אחד מאיתנו יכול לפתור לעצמו את הרילמה עלידי מודעות לבעיה והפעלת שכל ישר ושיקול דעת. אין שום הכרח ששדר המסקר פיגוע התאבדות בצומת הגבעה הצרפתית יציין ש"אילו ירד המחבל אל מעבר החציה והיה מתקרב עוד כמה צעדים אל האוטובוס, היה יכול להיגרם אסון כבד הרבה יותר". גם הכתבת שסיקרה את הפיגוע בקניון השרון בנתניה יכלה לרלג

טוב סיפור טוב משפר טוב

אילו נחת משה עם עשר
הדברות בישראל של ראשית
המאה ה־21, אפשר שהיה
פונה לחוספי סוף השבוע
של העיתונים הגדולים כדי
לשווק את מרכולתו

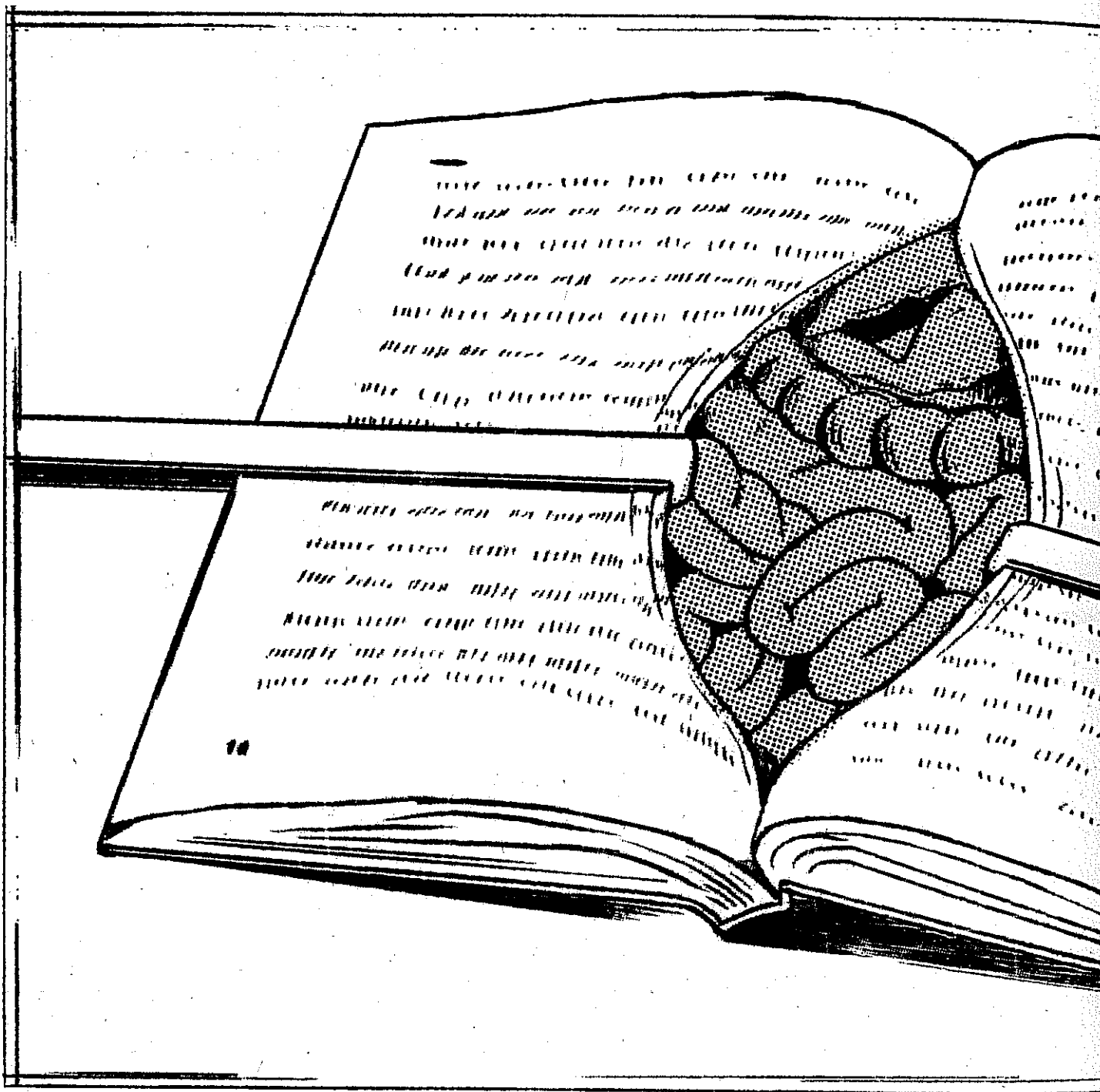
דנה וינקלר

"כשמשה ירד מההר, נושא עימו את המסמך ההיסטורי החשוב בכל הדורות, הלא הן עשר הדברות, נזקק אף הוא למגנה די גדושה של יחסי־ציבור. וכדי לקדם את ענייניו למעלה, נזקק אף למערכת שיווקית מסוימת", כך יאיר לפיד בתשור בה לשאלה של רן יגיל במסגרת רשימה על הקשר בין תקשורת המונים וספרות. בישראל של שנת 2001 רואים אור מרי יום כעשרה ספרים, וכל אחד מכותב־ביהם מעוניין, מדרך הטבע, שספרו יימכר היטב ויצירתו ודבריו יגיעו למירב התפוצה והתהודה. "אני מוכר משמע אני קיים", כתבה דליה מגנט, אשת שיווק

ויחסי־ציבור, במאמר על שיווק ספרות, בהשאלה מרקארט. כך הספרות, שנתפֶת סת בעיני רבים כ"תרבות גבוהה", מצטרפת גם היא למעגל המשחק השיווקי.

אילו נחת משה עם עשר הדברות בישראל של ראשית המאה ה־21, אפשר שהיה פונה לחוספי סוף השבוע של העיתונים הגדולים כדי לשווק את מרכולתו. מותר גם להניח כי על אף הטקסט המחדש והמשוכח שבידיו – סיפור חייו, האוצר בחובו אלמנטים של דרמה משוכחת וסוחטת רמעות, היה הופך למרכז הכתבה.

במוספי סוף השבוע של שלושת העיתונים הגדולים מופיעות, לעתים קרובות, כתבות העוסקות בספר חדש ובסופר שמאחוריו. סוג זה של כתבות החל להופיע לפני כ־15 שנה ומקורו במקומונים. אלא שלצד כתבות הדנות בספר

איור: דנת גוילי

או, במקרה הטוב, מתנת בר-מצווה שיעניקו קרוביו של הסופר.

מי שהמציא את השיטה והביא אותה לידי שכלול מרבי הוא רם אורן. אורן מכיר את התהליך מכל צדדיו. בעבר ערך את מוסף "7 ימים" וקבע סטנדרטים של סיקור ספרים וסופרים, עד שהצה את הקווים והיה לסופר רבי-מכר בעצמו. לימים הקים גם הוצאת הספרים, קשת, שבה הוא נותן אכסניה נוחה מאוד לסופרים. יש להניח שקשריו בעיתונות אינם מוזיקים לו ולסופרים האחרים של קשת, שזוכים לראיונות רבים בתקשורת הכתובה והאלקטרונית. במפתיע, דווקא לאורן יש ספקות באשר למידת השפעתן של כתבות מוסף. "זו אשליה לחשוב שכתבות מביאות גלים של הצלחה לספר. הן מביאות את אלף, אלף ו-500 הקוראים הראשונים, שהם תשומת הלב הראשונה ומהווים אוויר לנשימה. אבל אם הקוראים

ובכתבו בצורה עניינית, נדמה לעתים שהספר אינו אלא תירוץ, לא תמיד מוצח לח, לפרסם כתבה על דמות עם סיפור חיים שגראה כאילו יצא ממוחו של תסריטאי הוליוודי. יכול מן השבועות האחרונים, בעיקר במוסף "7 ימים" של "ידיעות אחרונות": המבקרת והסופרת אריאנה מלמר, ליאור דיין, עוד גסיך "דייני", והדור גמנית לשעבר אלונה קמחי.

ההיערכות היחצנית של הוצאות הספרים מתחילה כשלושה חודשים טרם צאת הספר לאור. הרי איש לא יעז לזלזל או להמעיס בערכה של כתבה המגיעה לפתח ביתם של כשבעים אחוז מקוראי העיתונים. כתבת שער ב"7 ימים" או ב"סופשבוע" של "מעריב", מחירה לא יסולא בפז, והיא עשויה להביא את הקוראים אל חנויות הספרים. מי שאינו זוכה לכתבה, גודלו יהיה במרתפים מאובקים

הראשונים לא יאהבו את הספר ולא ימליצו עליו לחברים, כלום לא יעזור. אם יגי' דו סספר לא נמכר משום שלא זכה לכתבה ב'7 ימים', זה לא נכון". והמסקנה של אורן: "לא ראיתי ספר טוב שלא הצליח. כתבה ב'7 ימים' גותנת סיכוי מהיר יותר להצלחה".

הסופרת והמשוררת חנה גולדברג, שזכתה לכתבה ב'7 ימים' עם צאת ספרה הראשון "אף מלה על אהבה", מסכימה עם הקביעה שספר לא טוב לא יימכר מעבר לגל הקוראים הראשון, טענה שמו"לים רבים היו מוכנים להתווכח איתה. על הכתבה שפורסמה עליה היא אומרת: "למרות שאני שונאת לקרוא את הכתבות האלה, בדיעבד הייתי עושה את זה טוב, כי אחרת אין סיכוי לרומן ראשון. ברומן השני שלי לא אעשה זאת, כי אני מקווה שמי שקנה את הספר הראשון שלי, יקנה גם את השני".

ההיצע הגדול של ספרים חדשים, לעומת המקום המוגבל במוספי סוף השבוע, מחייב ערך מוסף שיבליט אותו על פני האחרים, וזה מגיע לעיתים קרובות ברמות סיפור חייו של הכותב. לא נמצא רבים שיכחישו כי גם הספר הטוב ביותר, סיכוי יו להשתרע אל עמודי המוספים בזכות עצמו קטנים מאוד. היחצנים מוצאים מעין מדרג לרמת הפיקנטריה והצהבהבות הנדרשות כדי לזכות בכתבה. בראש הרשימה עומד "7 ימים", שם, אומרים היחצנים, "יש רישה לצהוב חזק, אפילו נוטה לסגול". אחריו "סופשבוע", שם נדרש "סיפור" אך ברמה פחותה מזו שב"7 ימים", ובסוף הרשימה מוסף "הארץ", שם מחפשים נושא שמעניין את המערכת,

בריון ביצירה עצמה. "תהליך העבודה לרוב משעמם", אומרת כתבת מ"7 ימים". "דיון בתהליך הכתיבה לא הוגן, לא כלפי הקוראים ולא כלפי הכותב". אך היא מכחישה את הטענה שחייו של הכותב הופכים לעיקר מהותה של הכתבה. "אף כתבה ב'7 ימים' לא עסקה רק בחיים. הקישור לחיים בא מגוף הספר".

נרי ליבנה מעיתון "הארץ" מעירה שכמעט תמיד נקודת המוצא שלה לכתוב כי היא הספר עצמו, טיבו או יכולתו לעורר מחלוקת. "אם הסופר מאוד משעמם בתור בן-אדם, אפשר להביא יותר מהספר", אומרת ליבנה.

איך נראים הרברים מצד מושאי הכתיבה? גם אם כתבה במוספי סוף השבוע אינה ערובה להצלחתו של ספר, מעטים יותרו על ראיון כזה, גם אם יירשו לדבר על נושאים שהיו מעדיפים לשמור לעצמם ולקורביהם. יש מי שאמר בציניויות כי לעתים כתבת שער במוספי סוף השבוע הופכת להיות חשובה יותר עבור הסופר מהספר עצמו.

"על אף החשיפה האדירה שמזכה כתבה כזו", אומרת יחצנית, "הסופר נדרש לשלם את מחיר החיטוט האינטימי בחייו. רק מעטים מן הסופרים נרתעים מן החיפוש אחר פיקנטריה ומיותרים על החשיפה. מה גם שהראיון וחשיפת הסופר אינם מבטיחים ביקורת חיובית על הספר".

עם המעטים שמותרים על ראיונות ומסרבים להם בתוקף נמנים יהוד שזע קנו, יואל הופמן ויוכל שמעוני, מה שלא גרע מהערכת הציבור ומבקרי הספרות את פועלם הספרותי, וגם לא מהצלחתם להגיע

יחצנית של הוצאת ספרים גדולה: בעיקרון, כדי לקבל כתבת מוסף, במיוחד ב'7 ימים', צריך אמא זונה ואבא שיכור"

לרשימת רבייה מכור. אחרים, כמאיר שלו, מקפידים להגביל את נושא הראיון לספר ומתרחקים מעיסוק בעצמם וכמשפחתם. גם א.ב. יהושע, עמוס עון, דויד גרוסמן ואחרים מוכיחים שאפשר אחרת. הראיונות עימם סובי כים סביב נושאים שאינם, או כמעט שאינם, נוגעים בחייהם הפרטיים, דוגמת משנתם הפוליטית או הגיגים פילוסופיים.

יהושע מספר כי כתבות הדיוקן השמות דגש על המימד האישי החלו להופיע לפני כ־15 שנה, ככל שהתחזק המימד האישי בתקשורת. "כשהייתי סופר זוטרי וצעיר, הכתיבה הזאת לא היתה מקובלת. אני נמצע ככל האפשר מריון בשאלות אישיות, היות שאני חושב שזה לא רלבנטי ליצירה. אני מנסה לרכו את הריון בספר או בשאלות אידיאולוגיות. כל הזמן יש ניסיון למשוך לפרטי, וצריך לעמוד על המשמר ולא לספק את הסטוריה".

דויד גרוסמן מוצא בריון בשאלות האישיות פועל יוצא מדינמיקה שנוצרת בין המראיין והמראיין. "אם המראיין משרד נכונות להיחשף, המראיין לא יחמיץ את ההזדמנות. יש סופרים שמציגים להם נושאים שעליהם ידברו כתנאי, ויש מי שיכולים להחליט אצל מי להתראיין. או ניתן גם להכתיב מה אומרים". זה, כמוכן, אם אתה שלו, קנו, יהושע, עונו או גרוסמן.

ניר ברעם, למשל, הוציא לאור שני ספרים, ובראינות למוספים סיפר על יחסיו עם אביו, השר לשעבר עונו ברעם, ועל אמו המנוחה. "אחרי שאתה עובר על ספר אתה חייב להגיע לאנשים", הוא אומר. "זה משחק עם חוקים מאוד ברורים, אתה חייב לעשות את זה, גם אם אתה לא ממש רוצה".

גם ליאור דיין, בנם של אסי דיין וקרוליין לגפורד, שהוציא לאחרונה את ספר הביכורים שלו "Take Away" והתראיין למוסף החג של "ידיעות אחרות", נות, ער לתכתיבי המדיום ומשתף עימם פעולה. גם דיין, כמו ברעם, לא נתקל בתנאים מוקרמים מפורשים מצד העיתונים לקיום הראיון, אולם הוא מודה כי "אם לא הייתי בן למשפחת דיין, או לא הייתי מסכים לספר בראיון על המשפחה, אני בטוח שהסיכוי לקבל כתבה כזאת בעיתון היה הרבה הרבה יותר קטן".

א.ב. יהושע: "כל הזמן יש ניסיון לחשוך לפרטי, וצריך לעמוד על המשמר ולא לספק את הסחורה"

והקריטריונים לכך אינם ברורים לגמרי. היחצנים מתאימים אפוא את הקומוניקטיים שהם שולחים לצורכי הבמות, הכתבים והעורכים השונים.

"בעיקרון, כדי לקבל כתבת מוסף, במיוחד ב'7 ימים', צריך אמא זונה ואבא שיכור", אומרת יחצנית של הוצאת ספרים גדולה, ומעירה כי משום שהוצאות הספרים והסופרים וקוקים לעיתון יותר משהעיתון וקוק להם, אין מנוס מלשתף פעולה עם כללי המשחק שמכתיבים העיתונים ולנסות לספק להם את מה שהם רוצים.

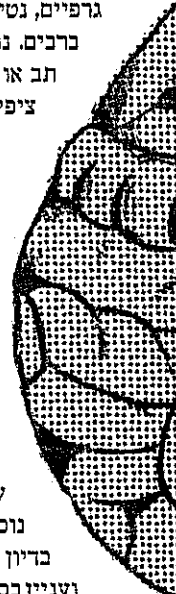
אילת נגב, כתבת "7 ימים", כינסה בספר "חיים פרטיים" כמה מהכתבות שפרסמה עם השנים, כך שעתה היא נמצאת משני צדי המתרס. היא רוחה את הדברים ואומרת שבראש רשימת הקריטריונים לכתביה על ספר במוסף עומד הספר עצמו, ואחריו יכולת הכיטוי של הסופר בשיחה, נושא הספר ומידת נגיעתו לחברה. "זו עוגה רבת שכבות", אומרת נגב. "שכבת עוגה אחת אינה מספיקה". את העיסוק בחייו האישיים של הכותב מסבירה נגב כאופי הבמה: "המוסף לא עוסק רק בעשייה, אלא גם כאדם. גם בתנ"ך עוסקים ברוד ובדמותו, גם שם לא כתבו רק על מעשיו ועל המלחמות. כך גם אצל נפוליאון". לדעת נגב, יש בהכרח קשר הדוק בין חיי היוצר ליצירה: "לא נתקלתי בסופר שמה שהוא כתב לא קשור לחייו. רוקה לא תכתוב על חיי הנישואים".

גם טל כשן, כתבת "סופשבוע", מעירה כי יש לה הנגרות אידיאולוגית להביא סיפור צהוב כדי למכור ספר. "האמירה היא לא תמיד פועל יוצא של חיים סוערים. אין לכתובים מצד המערכת המחייבים שילוב של סיפור חיים סנסציוני או צהוב". שר מקונר מ"סופשבוע" רואה בהצגת הסופרים ככנים ל"אמא זונה ואבא שיכור" חוסר הבנה לשיקוליו של הכותב. "זה גול עצמי", היא אומרת. "לפעמים הכתבים כלייך עטוקים בשיוק, שהם שוכחים את העיקר. כדי לכתוב על ספר, הוא צריך להיות מעניין, להביא בשורה שלא נשמעה או שלכותבו תהיה אמירה". בניגוד להכחשה הנמצאת של כותבי הכתבות שצהבהבות וסיפור חיים סנסציוני הם תנאי לכתבה, שוררת תמימות דעים באשר לעובדה שבדרך-כלל אין רי

הניסיון של אריאנה מלמד, לשעבר מבקרת ספרות ב"כל העיר" וב"תרבות מעריב" וכיום עורכת טור הדעות ב"Ynet", שונה. מלמד רואינה במוסף "7 ימים" ב-8.6.01 בידי גיל ריבה. הכתבה כולה, למעט תיבה שעסקה בספר, גוללה את סיפור חייה מילדותה כבת יחידה לניצולי שואה, דרך הרכאות ומשקלה הכבד, עד לפגישתה עם בן-יוגה לחיים. מלמד, שלעדותה מסרבת לערוך ראיונות העוסקים בעיקר בחיי הסופרים בנימוק שחיים פרטיים וביוגרפיה יש לכל אחד מאיתנו ולא רק לסופרים, סבורה שהיא לא "התפשטה" בכתבה, וכי לא נאמרו בה דברים בצורה שונה מכפי שהיא מתבטאת בחיי היומיום. לעומת זאת, היא סירבה להתראיין לאחר המוספים שבו נאמר לה במפורש כי במרכז הכתבה יעמדו יחסיה עם השדרנית מיכל גיב שהתאברה. עוד מספרת מלמד כי עם זאת ספרה הראשון, "בית ספר לבאלט", היא אולצה לספר על אשפוז בגלל ריבאון, נושא שהעדיפה באותה תקופה לא לחשוף לציבור. האיום היה שגם אם לא תספר על האשפוז, הוא יזכר בכתבה.

מלמד אינה היחידה שיודעת לספר על תנאים שהוצבו לה תנאי לפרסום כתבה. יחצנים מספרים על מקרים רבים שבהם נדרשו לחשוף פרטים ביוגרפיים, נטיות מיניות או חוויות שהכותב היה מעדיף שלא לחשוף אותן ברבים. נוסף על כך עשוי הכתב להשתמש בכל חומר ארכיוני שנכב תב או אוזכר אי פעם בתקשורת, בין אם בהבלטה ובין אם לאו. ציפי גון-גרוס, עורכת התוכנית "ספרים רבתי ספרים" בגל"צ,

ניר ברעם: "זה משחק עם חוקים מאוד ברורים, אתה חייב לעשות את זה, גם אם אתה לא מחש רוצה"

סספרה "כבר לא ילדה של אף אחד" זכה לכתבה ב"7 ימים", נוכחה לדעת כי אין קשר בין הזמן הרב שהושקע במהלך הראיון בדיון על הספר, ראיון שבו הוכיחה, לדבריה, העיתונאית בקיאות ועניין בספר, ובין התוצאה הסופית – דיון נרחב בוועדות הקבלה בגל"צ. הסופרת יעל הדיה, סספרה הראשון ראה אור ב-1994, מוצאת הברלים מרחיקי לכת בין דרישות מוספי סוף השבוע או היום. לעדותה, לפני שבע שנים הספיקה עובדת היותה עיתונאית כדי לזכותה בכתבה, ואילו היום היה לה קשה לקדם ספר במוספי סוף השבוע, מבלי להבטיח לעורכים ולמראיינים ערך מוסף פרט לספר עצמו.

אין חולק בקרב יחצנים וסופרים כי מוטב היה אילו היה המצב שונה, אך הם מודים עים ליחסי ה"תן וקח", שמטרתם לספק את עניין הציבור ולמכור את העיתון. העיתונאים המסחריים הגדולים מחויבים לספק לקהל את מה שהוא אוהב. "הקריטריון הוא קודם כל מסחרי", אומר רם אורן. "מעבר לכך העיתונאים לא חייבים כלום". לימור חסיד מהוצאת מודן לא מוצאת חוסר הגינות באופן התפקוד של העיתונאים. "מטבע הרברים, כשיש הרבה ספרים, העיתונאים יחפשו את הקטע האישי. יש בעיתונאים מדורי ספרות, שם הספר נדון לגופו". "אנחנו צריכים לשתף פעור לה עם מה שיש", אומר שמעון קריסטל מהוצאת כרטא. "אני לא יכול להנך את התקשורת. אני נדרש לתת לה את ליטרת הכשר שלה". אך למרות זאת קריסטל אינו תושב שמרונר בחשיפה בכל מחיר. "לא אויף ביוגרפיה, אך אם יש חומר בסף גירוי נכון, יש לתת לו ביטוי".

אך כמה פעמים אפשר למכור ביוגרפיה מרגשת? ומה יציע הסופר לקראת זאת ספרו השני, אם לא חל מפנה דרמטי בחייו? בזמן האחרון החל "7 ימים" במנהג חדש – לפרסם בצד הכתבה ביקורת ספרותית, תחת הכותרת "דבר המבקרת". מחד גיטא, אפשר להתנחם בעובדה שהקורא מקבל חוות דעת עניינית על הספר ועל איכותו הספרותית. מאידך גיטא, הביקורת הללו, שלא פעם אינן מחמיאות, שכות ומוכיחות כי לא הערך

הספרותי עומד במרכז, אלא הסיפור שמאחוריו. ציפה קמפינסקי, עורכת "סופשבוע", שוללת על הסף את הטענה ברבר הצורך להתערטל כדי לזכות בכתבה, ואומרת שתוכן הכתבה נגוד מן המפגש בין המראיין והמראיין. "אין כלל מהו הסף, אין סף קבוע", אומרת קמפינסקי. ההחלטה לפרסם כתבה מורכבת ממגוון שיקולים, ביניהם העיתוי, מידת הרלבנטיות של הנושא, וגם תוכן הספר. "העיתונות היא לא פרס ספיר ולא משרד החינוך, 'סוף שבוע' לא מתיימר לעשות שיפוט ספרותי. לעתים הדיון הוא על משמעויות וחיים אישיים ופחות על הספר".

גם אהוד אשרי, עורך המוסף לשבת של "הארץ", מוצא מכלול גורמים שירבילו לכתובת כתבה, בהם מידת החידוש של הספר, הרלבנטיות שלו, סיפור חיים מעניין ואישיות הכותב. "ככל שהספר יותר רלבנטי, אקטואלי, קונטרוביסלי או מחדש, יש לו יותר סיכוי", אומר אשרי. הוא מוצא הברלים בין העיתונאים השונים. לטענתו, מוסף "הארץ" נוטה להתעניין בנושאים אקראיים כבדי ראש, מה שלא מבטל את העובדה שלעיתים חיי של הסופר מהווים מרכיב חשוב בהחלטה לכתוב על ספר.

גיל חובב, בעבר עורך ב"7 ימים", סופר ובעל טור במוסף, רואה ב"עניין" את מלת המפתח. "עניין לא אומר בהכרח רכילות", אומר חובב. הוא מודה כי היו מקרים שבהם לא היה שלם עם דרך השיווק של הספרים, אולם הוא איתן ברעתו כי לעתים עדיף סיפור מעניין של הכותב מאשר הכלטת כשרונו, הנתון בוויכוח.

טל בשן: "אין חתיבים חדש המערכת המחייבים שילוב של סיפור חיים סנסציוני או צהוב"

אם כללי המשחק ירועים לכל, האם יש סיבה להליך, והאם יש טעם לפגם בכתבות כאלה? "הטעם נפגם כאשר מוכרים לא את הספר אלא את סיפור החיים של הסופר, וככל שיהיה עסיסי יותר, כן ייטב. במקום שבמרכז תעמוד שאלת האיכות של הספר, עומדת במרכז מידת הסנסציה של חייו של הסופר ושל אמא שלו ושל בני הדורים שלו", אומרת פרופ' זור שביט מאוניברסיטת תל-אביב. "אם מרובר בספר איכות שמנסים למכור באמצעות כתבות צהובניות, זו הוניה של הספרות". עוד מוצאת שביט שסוג שיווק כזה מוביל לטשטוש בערכי הספרות וביכולת להבחין בין טוב ורע ובין חסר ערך לבעל ערך. "מרגילים אותנו לעולם של טלנובלות גם 'בחיים' וגם ב'ספרות', וכמעט מרידים אותנו מעולם מורכב יותר שבונוה סיפור בגווני האפור ולא בשחור-לבן".

בספרה של סמדר שיר "מגירות אהבה נעולות", מתארת הגיבורה את הקושי לזכות בתשומת הלב התקשורתית: "זה הכל בגלל הניו ג'ורנליזם" הזה, קיללתי. 'לחשוף ולחשוף, אפילו סופר ידוע עם קבלות לא יקבל כתבה ב'7 ימים' אם הוא לא יתוודה על הנעץ שנכנס לו לרגל בחופש הגדול שבין הגן לכיתה אל"ף. בגלל הנעץ ירד לו דם, ושמו לו יוד, וזה שרף נורא. בגלל הנעץ הוא התחיל לצלוע, והמשיך לצלוע גם אחרי שהפעץ הגליד ואפילו אחרי שהגלד נפל. ובגלל הנעץ והצליעה הוא התחיל להתרחק מנשים, ופיתח כל מיני קומפלקסים איזמים, ומה את יודעת, חרדת נטישה, סיוטים, פסיכולוג, פסיכיאטר, אבל עכשיו הכל בסדר, עובדה שהוא משיק עוד ספר, ולגמרי במקרה הספר הזה עוסק בנושא שאין לו שום קשר לנעצים, זה רומן בלשי שמתרחש בסין, אבל מה הבעיה, הרי נעצים אפשר למצוא גם בכנגוק... ככה זה אצל סופרים, ככה זה אצל שחקנים, ככה זה אצל מי שחייב למכור. ועיתוני סוף שבוע זה עוד כלום לעומת הקרקס של דן שילון". דברי סמדר שיר, שאינה נמנית עם המרידים רגליהם מאולפנים ומראיונות.

זנה וינקלר היא סטודנטית ללימודי תקשורת

רביבו!

אינה קיימת. ואולי מפני שתורכיה בכלל היא אתגר קשה במיוחד לדיי מוי העצמי של הישראלי המצוי – לכנטיגית אך מודרנית ואדיבה, לא מדינת עולם שלישי וגם לא אידופית, "מוסלמית" אבל חילונית בהרבה מישראל. המורכבות הזו מקשה, כנראה, במיוחד על התייר (והכתב) הישראלי את בחירתו המסורתית בין התנשאות ורגשי עליונות כלפי המקומיים, כמו בבגדוק, ובין התבטלות ורגשי נחיתות נידוטיים, כמו בבאזל.

מי שראה את הישראלים (כולל החתום מטה) מתבוננים בתימהון בעשרת אלפים (!) אוהרים "פנאטיים" של פנרבחצ'ה עומרים בתור מסוֹרֹר דר למופת בכניסה לאיצטדיון במשך הרבה מאוד שעות, ללא דחיפות, מכות, קללות או יריקות, יודע שעבורנו המדינה הזו היא סוג של אגדה. ובאגדות, כידוע, אפשר לתת לדימיון להשתולל.

הדברים הנאים אינם חדשים, וככל זאת, מן הראוי לאומרם: לכל טיהור אתני קודם טיהור לשוני. כך משמרות חברות אנושיות מרחק ראוי בין הרוע הצרוף שבפעולותיהן ובין דימוין העצמי המוסרי. ה"שיחדש" אינו המצאה ישראלית, ואפילו לא של ג'ורג' אורוול עצמו. פשיסטים, קומוניסטים וקפיטליסטים גם יחד גילו כושר המצאה מרשים ביצירה של מלים ניטרליות לתיאור מעשים מתועבים. מה שמצער (ומאכזב) אצלנו היא ההיסחפות המחולטת של כתבי החדשות אחרי השפה הזו ומנחיה, שמקורם, ככל הנראה, באקרמיה הצבאית ללשון העברית המהוללת שלנו. ככה עובדת מכבסת המלים הקטנה של התקשורת העברית:

כתר – מסיבות אישיות, זו נראית לי המלה האכזרית והציגית מכל. אולי בגלל האסוציאציה המיידית אל נזר הבריאה ואל ספירת המלכות, ואולי מפני שמי שגרל על המנון בית"ר וסבר תמיד ש"כל יחיד הוא בן מלך" היא שורת השיא של תקווה וכבוד אנושיים, מתקשה לכנות כך את המהלך המשטרתני/צבאי שבו מנותק החלוטין כפר מהעולם החיצון, ושתוצאותיו, מעבר לרעב של ממש, הן גם שנסיעה בהולה לחדר מיון עם ילד חולה או יולדת בצירים נמשכת שש שעות (ופרטים נוספים ברו"ח ארגון הרופאים למען זכויות האדם).

מפגע – במשקל הרקרוקי השמור לפועלי רע, מ"מרצח" ועד

מפעם לפעם מזדמן גם לאנשים שמכירים קצת את עולם התקשורת להימצא באירוע מסוקר, לשוחח עם עיתונאי או סתם להיתקל בכתבה או בדיווח על נושא שהם מכירים. כמעט תמיד זה מסתיים במידה כזו או אחרת של מפה נפש. ציטוטים מסולפים, ריווחים שגויים, עובדות לא נכונות או אייבהנה כסיסית מצליחים להפתיע ולאכזב מחדש, ומזכירי רים, לרגע, עד כמה חוסר האמון שרוחשים חלקים נכבדים בציבור כלפי התקשורת מבוסס גם על חולשותיה המקצועיות.

לא מזמן הייתי במשחק הרדבי הגדול של איסטנבול, בין קבוצות הכדורגל של פנרבחצ'ה וגלסטריי. המשחק עורר עניין עצום בקרב ציבור חובבי הספורט בישראל. ראשית, מדובר במשחק טעון בין שתי יריבות ותיקות עם קהל אוהדים גדול וחם. שנית, המשחק עמד לקבוע את גורל האליפות בתורכיה. ושלישית, והכי חשוב, בשורות פנרבחצ'ה משחק הישראלי האהוד חיים רביבו, שהביא בעקבותיו כ־150 ישראלים עם רגלי המדינה אל היציעים הגועשים שבמגרשה הבייתי של קבוצתו.

למרות העניין הרב, רק שלושה עיתונאים וצלם אחד הגיעו מישראל, ואפילו לא אחד מהם כנציג מרורי הספורט של העיני תונים היומיים. ואכן, מהדיווחים של אלה על המשחק (שבו ניצחה קבוצתו של רביבו) אפשר היה ללמוד הרבה מאוד על הדימוי העצמי של הישראלים ועל חוסר ההבנה שלהם בהווה התורכית ובתרבות הכדורגל שלה. על המשחק, לעומת זאת, אפשר היה ללמוד מעט מאוד.

ראשית, מרורי הספורט היומיים הודרוזו לשבח את רביבו, שהיה דווקא חלש ברוב חלקי המשחק. שנית, המרורים האלה ידעו לספר על כאלף ישראלים ביציע, בעור שמספרם היה קרוב יותר ל־150. שלישית, המרורים האלה, כמו כתב טלוויזיה ישראלי כמה חודשים לפני כן וכמו האוהרים הישראליים עצמם, התעקשו לכפות על האוהרי דים התורכים עידוד קולני ואישי לרביבו. אבל, מה לעשות, עידוד אישי לכוכב אינו חלק מתרבות הכדורגל של אוהרי פנרבחצ'ה – יש להם גם ככה מספיק שירים על אהבתם לקבוצה כדי למלא כמה שעות טובות של שירה בציבור.

למה זה ככה? אולי בגלל שמרורי הספורט פחות מתויבים לעוברות. אולי מפני שהצורך הנואש של הישראלים באהדה גורם להם לרצות ולשמוע שירת "רביבו, רביבו" (כוכב אמיתי, דרך אגב) במקום שהיא

"צר המנבח", השילוב שבין מפגר ומפצח החליף רשמית את המחבל המיושן והרך מדי.

חישוף – מי, לעזאזל, מיקם את הפעולה הזו, שכוללת עקירה שיטתית של מטעים חקלאיים ועקירת עצים (חלקם בני מאות שנים) אי שם במרחב הפונטי שבין הקור הטכנוקרטי של "תיסוף" ו"ייסוף" ובין הלידרי ות הכובשת של "כישוף" ו"כיסוף"?

סיכול – איזו לשון נקיה זו לחיסול (או הריגה או רצח או איך שלא קוראים להוצאה להורג מתוכננת ומן המארב של בן-אדם אחר בידו בני-אדם אחרים), בטכניקה המוכרת של סיכול אותיות (כפי שאומרים התשר בצאים). כמו "טעוני הטיפוח" שהיו ל"טעוני פיתוח" והמון הנכשלים שהפכו ל"נחשלים", גם כאן משמרת המלה החדשה את הצליל המקורי של כוונתה הנסתר.

אירוע – מלה לכל עת, המקפלת בתוכה נתח נכבד מן הסוציולוגיה הישראלית. שבץ במוח הוא "אירוע מוחי" והתקפת לב היא "אירוע לבני" (כחיי), פעולה של טרוריסט (פלסטיני, לא יהודי) הפכה כבר מ"אירוע חבלני" ל"אירוע פח"ע", אבל גם התונה, ברימצווה, ברית-מילה או סתם מסיכה הן "אירוע". במגרש הכדורגל "אירוע רודף אירוע" במקרה הטוב, או שהמשחק הוא "דל באירועים" במקרה הרע. באולמי ורסאי הפך, למר-כה הזוועה, אירוע משמח לאירוע טרגי, והוא אכן כונה "האירוע בוורסאי" על-ידי כל כלי התקשורת. יותר מקדיין רדיו אחד התבלבל וכינה אותו "פיגוע", שזה בכלל משהו אחר.

יש לי חלום: שבמסגרת המשאיתמתן עם הפלסטינים תועלה באורח חרימשמעי התביעה הנמרצת להפסיק את ההסתה החמורה בכלי התקשורת הממלכתיים. אני מתכוון לתוכניות ברדיו הישראלי שבהן מתקשרים מאזינים כדי "לשפוך את לבם", או, במלים אחרות, כדי לנהל תעמולה גזענית, לקרוא לטיהור אתני ולהשמדת עם, להציע שיטות עיגויים ותגמול יצירתיות או סתם לקלל את הערבים וה"שמאל". שעה של האזנה לתוכנית כזו תגרום לבן-אדם הגון להתגעגע לספרי הלימוך הפלסטניניים.

עמוס נוי הוא איש מחשבנס

לא קל להיות כתב ערבי בכלי
תקשורת עברי. מצד שני, הבעיה
אינה חמורה משום שכמעט אין
כאלה, ולא מפני שאין מעוניינים

מתי תעזוב את הת מ

א ב נ ר ח ו ל כ ו

גל קטן של הכאה על חטא שטף את התקשורת הישראלית לאחר אוקטובר 2000. יותר מפעם אחת נשמעו ההצלפות העצמיות בסגנון "לא השכלנו לסקר את האוכלוסייה הערבית בישראל ולכן לא צפינו את המאורעות". גם ללא נתונים מדויקים (וכאלה בהחלט יש בכמה מחקרים אקדמיים), לא יהיה זה מופרז לקבוע כי סיקורה של התקשורת בעברית את ערביי ישראל אכן מאופייין בתערוך בת מזורה של התעלמות וחשדנות. ליחס הזה ביטויים שונים: מספר הכתבות, גודלן, הנושאים, הכותרות הנבחרות לכתבות ועוד. גילוי אחד לפחות נראה בולט וברור למדי, ויכול ללמד גם על היחס הכללי – העיתונאים עצמם. את הכתבים הלא-יהודים בתקשורת העברית הארצית ניתן לספור על אצבעות יד אחת: ריאר עלי ומג'די חלבי בערוץ הראשון, סלימאן אל-שאפעי בחברת-החדשות של הערוץ השני, ג'לאל כנא ב"הארץ", פאיו עבאס ב"ידיעות אחרונות" וסעיד כדרר אן ב"מעריב". בעיתוני האינטרנט ובמקומונים המצב חמור פחות, אבל גם שם מספרים של הכתבים הערבים מועט מאוד.

יור: אפרח בלוסקי

כתבה של כתב יהודי כלשהו נפסלה אי פעם בטענה כי השתייכותו הלאומית היא מכשול בלתי עביר בפני סיקור הוגן. עיתונאי ערבי מספר על חוסר גיבוי מצד עיתונו בכל פעם שגרסת גורמי הביטחון לא תאמה את הדיווח שלו. לדבריו, טעות קלה בסיקור פעולה משטרתית אלימה נגד ערבים עלתה לו בעונש כבד, חסר פרופורציות בהשוואה לטעויות של כתבים יהודים.

התוצאה המצטברת של הפסילות המרובות היא הרמת ידיים, טוען אסאם אברדיא מהאוניברסיטה העברית, שערך מחקר מקיף על יחסה של התקשורת לערבים. הכתבים הערבים חסרים את המעמד הדרוש כדי לעמוד על דעתם מול העורכים. לרוב מדובר בכתבים וזטרים שיושבים הרחק מהמערכת; עם הזמן הם לומדים להתאים את עצמם, ומראש כותבים באופן שימנע עימות עם עורכיהם היהודים. לפי המחקר, שפורסם אמנם לפני כשלוש שנים, הרוב המכריע של כתבות העיתונאים הערבים נוגע לעניינים עם הקשר בטחוני או אקוויטי למחצה, כמו רצח על כבוד המשפחה וכדומה. כמעט תמיד נוגעת הכתבה באופן כלשהו לציבור היהודי. עיון בגליונות "מעריב" ו"ידיעות אחרונות" מחדש מאי האחרון מגלה שקביעה זו תקפה גם היום. הכתבים הערבים מודעים היטב למגבלות אלו. "למדתי כבר להעריך מה הסיכויים שיפרסמו את הכתבות שאני מגיש", מספר עיתונאי ערבי ותיק. "כתבות שאינן נוגעות לציבור היהודי, או שעשויות להרגיז אותו, לרעת העורך לפחות, פשוט יידחו. לא רק שאין כמעט עיתונאים ערבים, גם אלו שכבר עובדים בתקשורת העברית מוגבלים מאוד ביכולת הכיטיב שלהם".

העיתונאים הערבים נתקלים בבעיות נוספות. סייד קשוע כתב בטור אישי על הדיונים הפוגעים, עליו ועל כלל הערבים, שהתנהלו מולו במערכת העיתון, וזאת ב"כל העיר", מהעיתונים המשאלניים ביותר בארץ. בעיה נוספת, גלויה לכל, היא חוסר האפשרות להתקדם במסלול המקצועי – ביטוי מוכר לאפליה. לרוב מוטל על העיתונאים הערבים לסקר את הציבור הערבי-ישראלי בלי שניתנת להם אפשרות ממשית להתקדם לתפקידים אחרים, לא בעיתונם ולא בכלי תקשורת אחרים. "אחרי למעלה משמונה שנים במקומו, באותו תפקיד, התייאשתי מלנסות להתקדם ברשת", מספר כתב לשעבר, המייצג מסלול תעסוקה אופייני של הציבור הזה. התוצאה נשקפת בנימת הייאוש העולה מדברי עיתונאים ערבים רבים. אלה מהם שמצאו את פרינסתם ואת עניינם מחוץ לעולם התקשורת, כמו מסראווי וסוהר המור, שהגישה אף היא את "ערבסקה", עשו זאת; אחרים מקווים לעבודה בגוף תקשורת זר. כולם מציינים את החיכוך המתמיד, הגבלת יכולת הביטוי וחוסר היכולת להתקדם כסיבות לייאוש.

יחד עם זאת, כמה עיתונאים ערבים מציינים כי חל שיפור בפתרון בעיה אחרת שהטרידה אותם – הכתבת המוגנים שבהם עליהם להשתמש. אחרים מהם היו תקיפים מספיק כדי להתנות מראש את העסקתם ביכולתם להשתמש במונחים המקובלים עליהם. הטרמינולוגיה הנוקשה, שהייתה מקובלת בשיח היהודי בישראל, החלה להתגמש ולקלוט לתוכה גם קולות אחרים. עם זאת, לטענת חלק מהמראוינים, ההתקדמות אינה מספיקה.

גם כתבאי העסקתם של העיתונאים הערבים וכמעמדם חל בשנים האחרונות שיפור מסוים, לפחות במקומונים ובערוצי הטלוויזיה. סייד קשוע הוא מבקר הטלוויזיה של "כל העיר". ב"כלבו" כותב חדיד ראשי על גדל"ן וכלכלה, ונאהד דרבאס

על אף שהסיבות לכך מורכבות, ראוי לזכור את עובדת היסוד הו – מספרם של הכתבים הערבים בתקשורת העברית זעום, וכמי עט תמיד נגוד עליהם לעסוק בציבור הערבי בלבד. גם עדותם של מעט העיתונאים הערבים שהתקבלו לעבודה בכלי התקשורת העבריים אינה מעוררת. ההעסקה עצמה היא רק המכשול הראשון. המכ"שול השני, שיכול להיות קשה לא פחות, הוא החיכוך המתמיד עם המערכת, שבא לביטוי בצורות שונות. אחת הנפוצות שבהן היא פסילת כתבות. במקרים רבים מסרבים העורכים לפרסם כתבות כיוון שהעמדות המוצגות בהן נחשבות בעיניהם לקיצוניות מדי. לרוב עובדים הכתב הערבי והעורך היהודי לסדר היום בעקבות הפסילות, אך לעתים מסתיים העימות בהתפטרות הכתב. מראם מסראווי, לשעבר מגישת התוכנית "ערבסקה", ספינת הדגל של המחלקה הערבית של הערוץ הראשון בתחום הדו-קיום, התפטרה כיוון שלא הסכימה להשתלב במה שכינתה חוסר השוויוניות הקשה של התוכנית. לדבריה, גיל טרן, עורך התוכנית, הבחיר לה כי תפקידה הוא להגיש בלבד. נסיונותיה לכתוב את הפתיחים שהק"ריאה או להציב שאלות משלה למראוינים בפסלון על-ידי יוסף בניה, מנהל המחלקה הערבית, בכל פעם שחרגו מהקווים המנ"חים של המחלקה, תגובתם של בניה וטרן על הטענות הללו התפרסמה בתקשורת. כצפוי, גרסתם היתה שהפסילות נבעו מסיבות מקצועיות בלבד, הנוגעות לרמתה של מסראווי כע"י תונאית. ייתכן כי אלו היו אכן הסיבות, אולם ריבוי

דויות של עיתונאים ערבים על טענה דומה המושמעת נגדם בכל פעם שכתבה שלהם נפסלת מעורר בכל זאת שאלות.

סיפור התפטרות אחד מעיד על טענה נפוצה אחרת: עיתונאי ערבי באחר המקומונים הגדולים (כמעט כל המראוינים הערבים לכתבה זו התנו את השיחות עימם בשמירה על חסיונם) התפטר לאחר שכתבה שהגיש לעורך על הריסת בתים בכפר ערבי נפסלה. לדבריו, הטענה נגדו היתה שהוא "מעורב מדי" וכי כערבי אין הוא יכול לסקר את המקרה. כתב אחר סיפר על פסילת כתבה שלו שעסקה בתקרית שהוא היה ער לה, שבה היכו שוטרי מג"ב אורח ערבי. למרות שהכתבה כללה גם את תגובת המשטרה, נמנע העיתון מלפרסמה. הסיבה לכך, טוען הכתב, היא חשדנות כלפי ערבי הכותב על ערבים. עיתונאים אחרים סיפרו שנתקלו בתגובה דומה מצד עורכים יהודים כשהגישו לפרסום כתבות שעסקו ביחסה של המדינה לאוכלוסייה הערבית. ההנמקה הרווחת לפסילת הכתבות היתה שהכתב, מחמת הזדהותו ההכרחית עם האוכלוסייה שהוא מסקר, אינו יכול לשמור על הריחוק הנדרש מעיתונאי. כלומר, פסילה על רקע לגיטימי לכאורה – שמירה על האובייקטיביות העיתונאית; עניין חשוב בוודאי, אך ספק אם

סייד קשוע: "בתקופה שבה אנו נמצאים עדיף אולי שכתבים יהודים יכתבו על ערבים; כתב ערבי ייתפס אצל הקורא מראש כמתכבין או שייתקל ביחס אדיש"

כותבת גם על ענייני אקדמיה, מלבד סיקור המגזר הערבי. במיוחד בולט השינוי בערוצי הטלוויזיה (הכוונה לחברת-החדשות של הערוץ השני ולשירותים העבריים של הערוץ הראשון, לא להדשות המחלקה הערבית). ריאור עלי, מג'די חלבי וסלימאן אל-שאפעי היו לכתבים מובילים במהדורות החדשות והיומן. אלא שיותר משהקידום מעיד על החלטה להנהגת שוויון בתקשורת, דומה שהוא נובעת מכורח הנסיבות. לאל-שאפעי היה במשך שנים מעמד וזר ייחודי של "מוסר ידיעות" מהדרום, מספר עובד בחברת-החדשות. התקדמותו לעמדת כתבי-שדר באה רק לאחר תקופה ארוכה במיוחד של תפקידים וטורים. בחודשים האחרונים מביא אל-שאפעי, כמו גם ריאור עלי בערוץ הראשון, דיווחים רבים, ייחודיים, מהשטחים. הסיבה העיקרית לכך, טוענת פלסטין איסמעיל מארגון אעלאם, מרכז התקשורת לחברה הערבית-פלסטינית בישראל, היא שלאחר מאורעות אוקטובר חוששים עיתונאים יהודים רבים להיכנס לשטחים וליישבים ערביים בישראל. לדעה זו מצטרפים כתבים ערבים ותיקים.

תהיה הסיבה אשר תהיה, בתקופה האחרונה זוכים הכתבים הערביים בים בתקשורת האלקטרונית למקום נרחב יותר מאשר עמיתיהם בתקשורת הכתובה, אולם עדיין צורם מספרם הכולל הקטן. כבעיה זו מודים גם ב"הארץ" ובערוצי הראשון והשני, שמצהירים כולם כי היו שמחים לקלוט כתבים ערבים נוספים (תגובות "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" לא התקבלו). אם כולם מודעים לכך, מדוע לא נעשה דבר? טענה אחת, שאותה מועלים כמה כתבים מגוונים, היא הסתייגות מכל כתב ערבי, הנתפס מראש כגורם חתרן ועיון. המח' שה לכך אפשר למצוא ביחס שבו הם נתקלים, בדרך-כלל, במערך כת, כפי שתיאר בכאב קשוע ב"כל העיר". גילוי נפוך נוסף הוא במכתבים הרבים למערכת בנוסח "מדוע אתם מעטיקים את האש"פיסט הזה?", שעליהם מספרים כמה כתבים. כתב אחר מתאר שיחה שבה טען נגדו אחד מחברי המערכת הבכירים כי הוא פוגע בתפוצת העיתון. שלושה מששת הכתבים הלא-יהודים בתקשורת הארצית הם דרוזים או כדורים, קבוצות המעוררות חשדנות פחותה מאשר מוסלמים.

ובכל זאת, דומה שהסיבה העיקרית למיעוט מספרם של כתבים ערבים בתקשורת העברית נעוצה בכמה גורמים אובייקטיביים. חנוך מרמרי, העורך הראשי של "הארץ", מסביר זאת בתופעה הנמצאת מחוץ לגבולות יכולתה של התקשורת הארצית. כבר בבתי הגידול המקובלים לכתבים, "במחנה" וגל"צ, אין כמוזן כתבים ערבים, וגם במקומונים מספרם מועט. גופי התקשורת הגדולים אינם נוהגים לטפח כתבים כמסגרתם, והתוצאה היא מספרם הנמוך של הכתבים הערבים. יוסף כהן מ"כל העיר" מספק הסבר משלים: "החברה הערבית-ישראלית היא 'פולנית' ביחסה להשכלה, ומחששי בה בעיקר מקצועות כעריכת-דין, ראיית-חשבון, רפואה וכדומה. הרבר מתבטא בשיעור הנמוך של ערבים ישראלים המציעים עצמם ככתבים מתחילים. סיבה נוספת היא החשש מהתמודדות עם קשיי השפה, וחשש, שאינו חסר ביסוס, מדחיה, הנובע מהיכרותם את החברה הישראלית". קשוע, שהתגורר בשכונה יהודית וסיים תואר ראשון באוניברסיטה העברית, מצטרף לדעה זו. על מנת להתמנות לכתב דרוז מינימום של ידיעת עברית והכרה עם החברה הישראלית. לרוב, הוא מסביר, ערבי משכיל שעונה על דרישות אלו לא יהיה מוכן לעבוד ככתב מתחיל במשכורת נמוכה.

צעד מעורר בדרך לפתרון הבעיה הוא סדנה לעיתונאים ערבים

שהחלה לפעול באפריל השנה. היוזמה היתה של צבי בראל מ"הארץ" ופרופ' שאול משעל מאוניברסיטת תל-אביב, והיא צברה תאוצה לאחר אירועי אוקטובר. המימון הוא של מרכז רבין, והעבודה המקצועית נעשית בשיתוף עם "הארץ" ואוניברסיטת תל-אביב. הסדנה נמשכת כשנה, ובמהלכה מקבלים התלמידים הרצאות בנושאים אקדמיים ותקשורתיים ומתנסים בעבודה מעשית בעיתון. עשרים התלמידים, מספר בראל, נבחרו מתוך כשבעים מועמדים, בתקווה כי הניסיון והידע שירכשו במהלך הסדנה, נוסף לכישוריהם כמוזן, יאפשרו להם להשתלב בגופי התקשורת העבריים ככתבים לכל דבר, לאו דווקא ככתבים לענייני ערבים. לתקווה זו מצטרף גם חנוך מרמרי. לא ידוע עד כמה שותפים לה עורכי "ידיעות אחרונות" ו"מעריב".

גם אם קשה להתווכח עם העובדה כי מספרם של הכתבים הערביים בים נמוך בכל גופי התקשורת, ניתן בהחלט לשאול אם זו הסיבה לסיקור המועט שהמגזר הערבי זוכה לו. במלים אחרות, האם העסיקה של מספר רב יותר של עיתונאים ערבים היא תנאי הכרחי להרחבת הסיקור העיתונאי של המגזר הערבי? מרמרי ובראל מצביעים על הבעייתיות שבטענה זו. אם כתבים ערבים יכולים, וצריכים, לכתוב בנושאי כלכלה, תרבות, חינוך וכל נושא אחר הנוגע לחברה הישראלית, מדוע שכתב יהודי לא יתאים לכיסוי נושאים ערביים? האם כתבת כמו עמירה הס, שחיה כמה שנים בעזה ודוברת ערבית שוטפת, אינה מתאימה לכך? יתרה מכך, האם דווקא כתב חרדי הכרחי לסיקור העולם החרדי ומתנחל לכיסוי המתנחלים?

סייד קשוע וסוהד חמוד מעלים טיעון נוסף. כתב יהודי יכול להרשות לעצמו יותר מכתב ערבי. בתקופתנו, אומד קשוע, עדיף אולי שכתבים יהודים יכתבו על ערבים. כתב ערבי ייתפס אצל הקורא מראש כמתב-כיין או שייתקל ביחס אדיש. כתב יהודי שיכתוב אותן מלים יכול לעורר תשומת לב רבה יותר.

כל זאת טוב ויפה, טוען אברדיא, אך המציאות הישראלית כמעט שאינה מאפשרת לכתב יהודי לכסות היטב את המגזר הערבי. רוב הישראלים אינם מכירים כמעט את החברה הערבית. העורכים והעיתונאים אינם יוצאים דופן בעניין זה. ההשוואה ליכולתם של כתבים ערבים לכסות את החברה הישראלית אינה במקומה כיוון שמטבע הדברים, בני המיעוט הערבי מכירים טוב יותר את החברה היהודית שאליה הם נחשפים במהלך חייהם. טוב היה אם כתבים יהודים היו מכירים היטב את המגזר הערבי, אך כיום כתבים כאלה הם מעטים מאוד. עטאללה מנצור, שכתב ב"הארץ" במשך למעלה משלושים שנה, טוען כי מדובר במחסור ב"חיישנים מקצועיים". הפתרון למחסור, לפי גישה זו, הוא לכן העסקת כתבים ערבים רבים יותר.

לא צריך להיות בעל רעות ודיקליות כדי לתמוך בזכות לשוויון בתעסוקה לאזרחים ערבים. לא צריך להיות שמאלן קיצוני כדי להסכים שיש נתק מעורר בהלה בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הערבית בארץ, וכי מוטב לפעול לצמצומו.

אנבר מולכו הוא סטודנט לתואר שני בהיסטוריה

עֵיִן בֵּינְלִיאומִית

בשעה 1.30 בלילה נעצרה משאית מאודה בפתח מפעל הרפוס הגדול של ה"דיילי ניוז". אחרי שיחה קצרה עם אחד השומרים שלפו נוסעי המשאית אקדחים, הורו לאנשי האבטחה במקום לשכב על הרצפה ופרצו לאולם. בתוך דקות הניחו מטעני חבלה סמוך למכוונות הרפוס ולוחות הפיקוד האלקטרוניים, ופוצצו אותם. ארבע התפוצצויות עזות הרכו את רוב ציוד ההרפסה, מוטטו חלקים מן המבנה וגרמו נזקים גם לבניינים סמוכים.

קולות הפיצוץ, בליל 29 בינואר השנה, נשמעו היטב בכל חלקי העיר האררה, כירת זימבבואה. כאשר הגיעו למקום מנהלי העיתון ועורכיו, גילו בין הריסות מכוונות הרפוס כרוזים מאולתרים בכתב־יד, המייחסים את המעשה לארגון אופוזיציה מקומי. אבל לא היה להם ספק מי עומד מאחורי המעשה: רק יומיים קודם לכן הכריז שר ההסברה פרופ' ג'ונתן מויו כי ה"דיילי ניוז" הוא "סיכון לביטחון הלאומי" של המדינה. "צריך להשתיק אותו, אחת ולתמיד", אמר השר. העיתון העצמאי, היומון היחיד שאינו כפוף למרותו של משרד ההסברה, הוא בשנים האחרונות יעד קבוע להתקפות הממשלה. בשנה שעברה התפוצצה פצצה במשרדי המערכת, וכמו בפיצוץ במפעל הרפוס – איש מעולם לא נעצר כחשוד במעשה. במקביל מגישה הממשלה נגד העיתון תלונות ותביעות משפטיות בתדירות גבוהה.

"אמצעי התקשורת בזימבבואה במצור", העיר כסוף חורש מאי העיתונאי ראי כוטו בהרצאה בווישינגטון. "הממשלה נוקטת קו של אלימות נגד העיתונות העצמאית". כוטו, עיתונאי בשבועון העצמאי "סטנדרט" המופיע בהאררה, שילם בעצמו מחיר כבד בשל עיסוקו: הוא נעצר בראשית 1999, יחד עם עורכו מארק כאונדרוקה, בעקבות פרסום ידיעה על מעצרו של אנשי צבא שנחשדו בארגון הפיכה צבאית. שוטרים צבאיים הצמידו חוטי חשמל לאבריהם החשופים של השניים ועינו אותם ממושכות מאחר שסירבו לחשוף את מקורות המידע ליריעה. רק לאחר כשנה וחצי שוחררו.

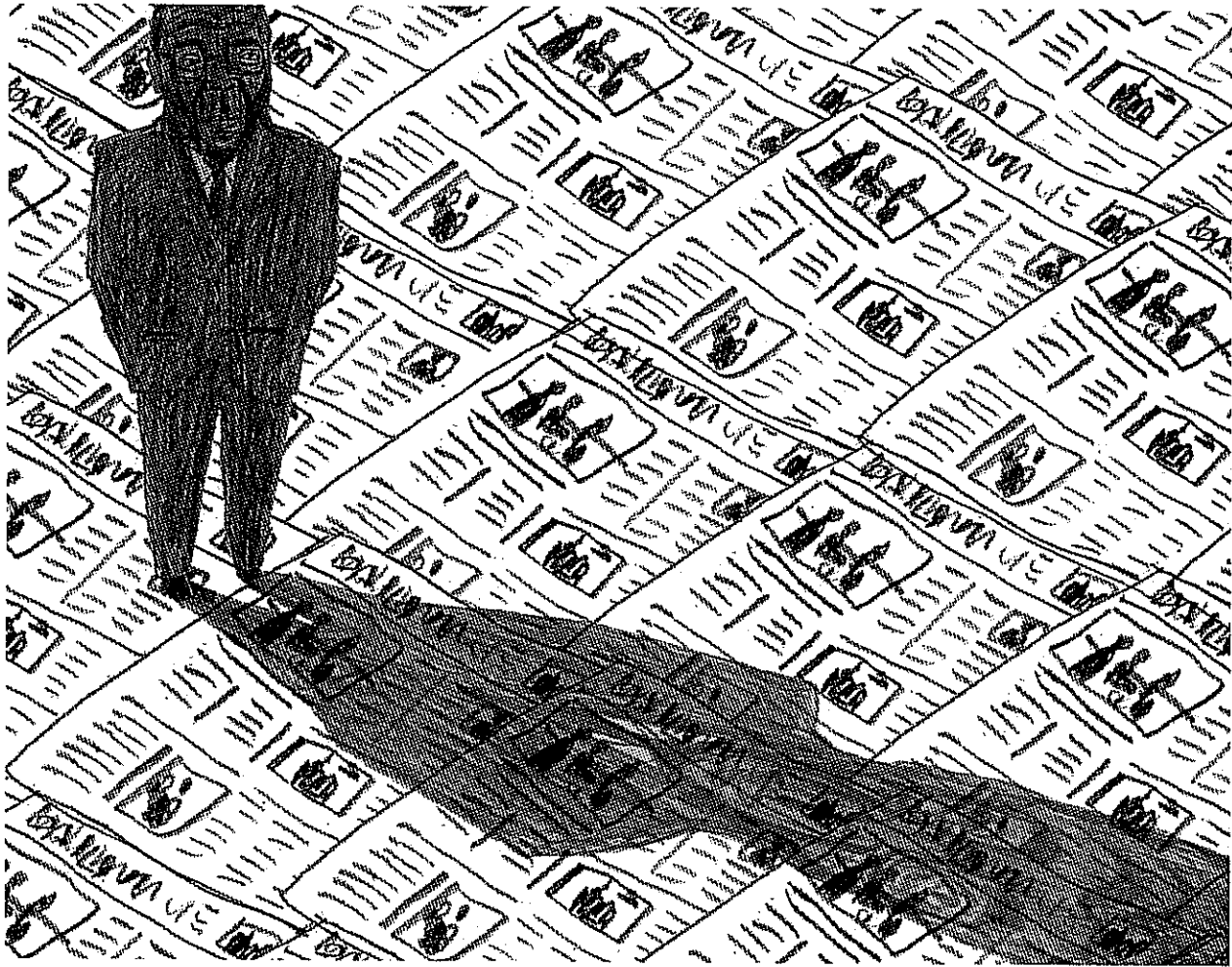
ההתקפה על אמצעי התקשורת העצמאיים בזימבבואה משתלבת היטב במאמציו של שליט המדינה, רוברט מוגאבה, לכצר את שלטונו, ואגב כך לחסל בה כל סממן של חברה דמוקרטית. מוגאבה, בן 77, שולט בזימבבואה כבר 21 שנה, מאז הביאה המחתרת בהנהגתו לקצו של שלטון המיעוט הלבן בראשותו של איאן סמית, ששלט במדינה בימים שבהם נקראה רודיזיה הדרומית. אחרי תקופה ארוכה של יציבות ושקט יחסיים, חוזרת זימבבואה לכותרות, בין היתר בעקבות שורה של מעשי רצח של בעלי הוות לבנים בירי שחורים שביקשו להשתלט על אדמותיהם. מוגאבה עצמו הצדיק את ההתקפות והסביר כי התוקפים הם "ותיקי מלחמה", לוחמי המחתרת משנות השבעים, הנאבקים על זכויותיהם כנגד כ-4,500 חוואים לבנים. גם כאשר התברר כי חלק ממעשי הרצח כוצעו בידי צעירים שנולדו לאחר תום השלטון הלבן לא חזר בו מרבריו.

לצד פגיעה חמורה בדוֹרִיקוּם בין שחורים ללבנים, מפורר עכשיו מוגאבה עוד מוסדות וגופים שהצליחו לשרוד בשני העשורים של שלטונו. כך למשל הדיח את נשיא בית־המשפט העליון, אנטוני גובאי, משפטן ותיק עם מוניטין בינלאומיים, ששמר על עצמאותה של מערכת המשפט. מוגאבה נושא את עיניו לבחירות שיערכו בשנת 2002, ומבקש להבטיח ששום גורם – בעיקר לא מפלגת האופוזיציה התנועה־הליניו־דמוקרטית, שמנהיגה עומד עכשיו לדין באשמת "פעילות טרור" – יוכלו למנוע ממנו להיבחר לתקופת כהונה נוספת.

פרופ' מויו, שר ההסברה, הוא אחד האישים המרכזיים במשטר מוגאבה. הוא מופקד לא רק על הצגת הישגיו של המנהיג, אלא גם, ובעיקר, על השתקת כל אמצעי תקשורת עצמאי המנסה למתוח ביקורת על השלטון או לתת פתחון־פה לדעות ולעמדות אחרות. מלאכתו איננה פשוטה: זימבבואה

רפי מן

הסכנה: עיתונות חופשית

איור: סיכל בוננו

**"חייבים לחנוע
הפצת חידע בלתי
רצוי", מנמק נשיא
זימבבואה, רוברט
מוגאבה, את הלחץ
האלים שהוא מפעיל
על עיתונאי ארצו**

סובלת לא רק מאבטלה בשיעור המתקרב לשישים אחוז ומשיעור התפשטות מפלצתי של נגיף האיידס, שהגיע, לפי הערכות מומחים, לרבע מכלל 12 מיליון התושבים, אלא גם משורה ארוכה של בעיות מריניות וכלכליות הנובעות ממעורבותו השנויה במחלוקת של מוגאבה בעימותים האלימים בקונגו וברואנדה.

חברי משלחת חקר של ארגונים בינלאומיים העוסקים בהגנה על חופש העיתונות, שהגיעו בחודש מאי לזימבבואה, נפגשו לשיחה ארוכה עם מויו. ברו"ח הסיכום שלהם ציינו כי האיש, הנהנה ממעמד דומה לזה של ראש ממשלה, הוא משכיל ואינטליגנטי מאוד, שלמד ואף הורה באוניברסיטאות בארצות הברית וברוסיה אפריקה, יודע היטב כיצד שומרות מדינות דמוקרטיות על חופש העיתונות ומבין את משמעות הצעדים שהוא נוקט בשליחות הנשיא. בכל הצעדים שנוקטת עתה הממשלה נגד המוסדות הדמוקרטיים, ובכלל זה אמצעי התקשורת, כך כתבו ברו"ח הסיכום, "שום דבר איננו מקרי, תמים או חף מכוונה רעה". מויו עצמו היה בעבר אחד ממבקריו של מוגאבה. ה"דיילי ניוז" העצמאי נהנה לצטט מפעם לפעם קטעים ממאמרי הביקורת הישנים של השר.

מוגאבה רואה באמצעי התקשורת העצמאיים איום של ממש על שלטונו. הם נהנים מתפוצה ומאזרה, בשעה שרבים בציבור מתייחסים בחשדנות גוברת לאמצעי התקשורת מטעם, כדוגמת העיתון הממשלתי "הראלר", שתפוצתו צנחה בשנה האחרונה מ-120 אלף ל-80 אלף עותקים. השר מויו מאשים את ה"דיילי ניוז" בשירות האינטרסים של מפלגת האופוזיציה. עורך העיתון, ג'אוף נייירוטה, מכחיש בתוקף כל קשר למפלגה ומסביר כי לא פעם יש דמיון בין עמדות האופוזיציה למאמרים המתפרסמים בעיתון משום שלרעות אלה שותפים כל הגורמים המבקשים לראות בזימבבואה יותר פתיחות ודמוקרטיה. נייירוטה זכה באחרונה לתואר "עיתונאי השנה" מידי ארגון עיתונאים בינלאומי, אות הוקרה למאבקו האימיץ במאמצי הממשלה להשתיקו.

לצד הפיצוצים במערכת העיתון ובבית הדרפוס, המיוחסים לממשלה, עוסקים שליחיו של השר מויו בהטרדה מתמדת של אנשי ה"דיילי ניוז" ואמצעי תקשורת אחרים. כך, למשל, נקרא עורך

▶ באחד השבועונים העצמאיים לחקירת משטרה לאחר שפרסם תצלום שהפיצה סוכנות ריטרס, ובו נראו מאחור משתתפים במירוץ נוריסטים בנירזילנד. "אפילו השוטרים צחקו כאשר התייצבתי לחקירה. מדובר בחלק ממאמץ להטריד אותנו ללא הרף, לגזול מומנגו ומכספנו ולהזכיר לנו שהאח הגדול פוקח עלינו עין", אמר אחד העורכים. האח הגדול גם מפעיל צנזורה קפדנית הכוללת האזנה לשיחות טלפון ומעקב אחרי דואר אלקטרוני, כך מאשימים ארגונים בינלאומיים המתחקים אחר המתרחש בזימבבואה.

שורת הצעדים החריפים נגד אמצעי התקשורת העניקה לאחרונה למוגאבה את הכבוד המפוקפק להיכלל, לדאשונה, ברשימת "עשרה האויבים הגדולים של העיתונות" ברחבי העולם, שמפרסמת מדי שנה הוועדה להגנת העיתונות, גוף בינלאומי שמושב בנירזילנד. רשימת 2001 כוללת, לצד מוגאבה, את מנהיג איראן האייתוללה עלי חאמנאי, נשיא סין זיאנג זמין, נשיא רוסיה ולדימיר פוטין, נשיא אוקראינה ליאוניד קוצ'מה, נשיא קובה פידל קסטרו, ראש ממשלת מלזיה מהתיר מוחמד, נשיא תוניסיה זין אל-אברין בן-עלי, נשיא ליבריה צ'רלס טיילור ומנהיג הארגון הימני הקיצוני בקולומביה, קלרוס קסטאנו. המשותף לכולם: תחת שלטונם מתבצעת פגיעה שיטתית בחופש העיתונות, או שהם מנהלים התקפות ישירות על עיתונים ועיתונאים.

לצד הפעילות האלימה נגד עיתונאים שאינם סרים למרותו, מנצל באחרונה שלטון מוגאבה אמצעים נוספים כדי לצמצם את הסיקור הביקורתי. בחודשים האחרונים גורשו מזימבבואה שני כתבים זרים שריווחו בהרחבה על המתרחש במדינה. אחד מהם, כתב רשת השידור הבריטית בי.בי.סי, ג'וזף וינטר, נדרש לעזוב את המדינה תוך 24 שעות בטענה שאשרת השהייה שלו אינה תקינה ואולי אף מזויפת. כתבת ה"מייל אנד גרדיאן" מדרום-אפריקה השכנה, מרצדס סאיגואס, גורשה אף היא לאחר שהואשמה על-ידי השר מויו שאיננה עיתונאית אלא שתדלנית בשירות מפלגת האופוזיציה. השר מויו, בשליחות מוגאבה, מנהל בימים אלה גם מהלך מזוהזז של חקיקה כפרלמנט להעברתו של "חוק חופש המידע". במדינות דמוקרטיות נועד חוק הנושא שם כזה להרחיב את זכויות העיתונות לקבל מידע מרשויות השלטון. בזימבבואה הכוונה הפוכה: צמצום והגבלה ניכרים של זכויות העיתונות. כך, למשל, קובע החוק כי הממשלה היא שתעניק רישיונות עבורה לעיתונאים, לאחר הכשרה מתאימה, ומי שאין בידיו רישיון כזה לא יוכל לכתוב או לשרד. במקביל מתוכננת הקמת "מועצת עיתונות", שחלקה האחר, "הבית התחתון", יהיה וולונטרי, בהשתתפות עיתונאים ומו"לים, אבל "הבית העליון" שלה יפעל מכוח החוק ויוכל לשפוט ולהטיל עונשים על עיתונאים ועיתונאים שיסרו.

הממשלה איננה מתכוונת לשתף את העיתונאים ואת המו"לים בתהליך הכנת החוק, והיא דוחה כל טענה על פגיעה בחופש העיתונות. "חופש הביטוי, המעוגן בחוקה שלנו, אינו כלל זכות השמורה לעיתונאים, אלא רק לקוראים", הסביר ג'ורג' כארמבה, דוברו של הנשיא מוגאבה. למשלחת החקר שנועקה לביקור חירום בהאררה הסביר כי הציבור איננו מקבל את המידע הראוי, וכי יש צורך דחוף בחינוכם של עיתונאים כדי שיפנימו "עיתונאות בהקשר של זימבבואה". הוא חילם, לדבריו, על עידן שבו הציבור במדינה יקבל מאמצעי התקשורת אך ורק "מידע הוגן, מדויק ומלא".

כדי להגביל את חופש העיתונות מנצלת הממשלה שורה של חוקים, שמרביתם נותרו עוד מימי השלטון הבריטי. ביניהם חוק הצנזורה, תקנות לשעת חירום ו"חוק הסודות הרשמיים", המקשה על העיתונות לפרסם מידע שמקורו בעובדי מדינה, באנשי צבא ובשוטרים. מוגאבה עצמו איננו מסתיר את דעותיו באשר לצורך בריסון אמצעי התקשורת. בכינוס של מנהיגי מדינות מתפתחות שנערך בסוף מאי באינרונזיה, הסביר כי יש צורך לחסום את הזרימה החופשית של מידע בערוצי התקשורת השונים, ובכלל זה באינטרנט, בעיקר כדי למנוע חדירת "מידע בלתי רצוי", הכולל בין היתר פורנוגרפיה, דיסאינפורמציה – וגם "דצח אופי של אישי ציבור וממשלות".

כחלק ממדיניות זו פועלת הממשלה בתקיפות למניעת שידורי רדיו שאינם פועלים תחת הפיקוח של רשות השידור הממשלתית. תחנת רדיו עצמאית, קפיטול, שהחלה לשרד בהאררה בספטמבר, הספיקה לשרד שישה ימים בלבד בטרם נסגרה. הממשלה מגבשת הצעת חוק שתטיל עונשים חמורים על תחנות רדיו שינסו לשרד ללא היתר, ומתעלמת בינתיים מהחלטה של בית המשפט העליון, שהורה להחזיר את הציוד שהוחזר מן התחנה. גרי ג'קסון, שהקימה את קפיטול, סיפרה לאחרונה כי עקב איומי הממשלה עוזבים עיתונאים רבים את זימבבואה. אלה שנשארו, היא מוסיפה, מתקשים לתפקד: "כולם נעשו חסרי חוט שדרה... אנשים פשוט מפתחים לדבר". ויו"ר אגודת העיתונאים המקומית מורה: "אנו חשים מאוימים ופחדים מאוד. העולם חייב להיחלץ לעזרתנו".

החיים הם לא סרט

איור: מיכל צרי

כחו על חסך גדול חלפו עיני חושפי פרשת ווטרגייט, גיבורי פרסומם של מסתכי הפנטגון. ועכשיו אני - ולוח השידורים

הצורך להפעיל מרי פעם גם שכל ישר. כעבור שנים פגשתי עיתונאי אמריקאי בכיר שהיה מעורב בהדלפתם של מסמכי הפנטגון ב-71, שחשפו הונאה באשר לגרסה הרשמית על נסיבות פתיחתה של מלחמת וייטנאם. הוא אף לקח חלק בפרסומם ב"ניריוורק טיימס". סיפורו המדהים כלל העברתם של המסמכים ממדינה למדינה בארה"ב, צילומם במכונת זירוקס פשוטה בחנות צילום קטנה באחת העיירות, ומאבק משפטי שהסתיים בנצחון המפרסמים בבית-המשפט העליון של אמריקה. לא נירבתי לו, בתמורה, את סיפורו של המסמך שלי.

לילי גלילי היא חברת מערכת "הארץ"

היה מותר בכל מקום, וחיכיתי. כעבור כמה רקות חזר המנהל ללשכתו. "איפה היינו?", שאל בפיוזור נפש. גם לי לא היה מושג איפה בריוק היינו, שהרי בין לבין עברה עלי חוויה עמוקה. המנהל ניסה לקשור את חוטי השיחה, תוך שהוא מרפדף בעצבנות בערימת הניירות. "הכנתי בשבילך את לוח השידורים החדש שלנו", אמר, "משום מה, אני לא מוצא אותך". בן רגע הבנתי את גודל הפשע. לא זו בלבד שגנבתי מסמך בלתי חשוב בעליל, אלא שגם לא אוכל לפרסם אותו בלי לחשוף את עומק הכושה. הכושה, אנב, לא קתה עם השנים. מרי פעם אני מספרת את הסיפור הזה לתלמידי כחוגים לתקשורת, מתקשה להסביר מה הלקח. לבר, אולי, מן

לפני כ-18 שנה הזמנתי לשיחה בלשכתי של מנהל באחד מכלי התקשורת האלקטרוניים. בימים הרחוקים ההם, קודם למהפכה התקשורתית הגדולה, היה מספרם של אלו קטן, ועל כן חשיבותם העצמית היתה גדולה מאוד. עם זאת, העלמת שמו של המנהל לא נועדה לשמור עליו, אלא לטשטש את גבור לוח טמטומי.

הייתי אז בתחילת דרכי העיתונאית, מופקדת בעיתוני על סיקור הרדיו והטלוויזיה. הלהט המקצועי הראשוני עמד בסתירה חריפה לחשיבותו האמיתית של הנושא, וטוב שכך. כל אחד אמר הרי להרגיש כי התחום שעליו הופקר הוא בעל חשיבות עליונה. אלא שגם לתחושה זו, כפי שלמרותי על בשרי, רצוי לשים סייגים של היגיון.

השיחה בלשכתו של המנהל התנהלה בנינוחות גדולה. האזנתי בקשב רב למעט הדלפות זניחות ולהרבה דברי רהב, שילוב מקובל בעריכת המאמר. לפתע צלצל הטלפון על שולחנו של המנהל. המזכירה בחדר הסמוך הועיקה אותו לטפל באיזה עניין שנתעורר לפתע. "מיד אשוב", אמר המנהל, ויצא.

ככל שהתארכה היעדרותו, כך הלכה והתקצרה סבלנותי. בהיתי בערימת הניירות שעל שולחני, עד שהבחנתי לפתע במסמך בעל חשיבות יתרה: לוח השידורים החדש של אותו כלי תקשורת. אל יקל הדבר בעיניכם. תחנות השידור הבודדות היו אז אכן מדרת שבט שמיקרה את מלוא תשומת הלב, וכל שינוי ברפואי פעולתן עורר עניין ציבורי. מה עושים?

בעיני רוחי כבר ראיתי את הפרסום הבלעדי, אך בו בזמן נמלאתי אימה ממעשה הגניבה. שום דבר בתוכנית הלימודים של החוג לתקשורת באוניברסיטה העברית, כור מחצבתי, לא הכין את העיתונאי המתחיל לדילמות מסוג זה. הקולנוע, לעומת זאת, הוא בית-ספר מסוג אחר. כמו על מסך גדול חלפו לנגד עיני חושפי פרשת ווטרגייט, גיבורי פרסומם של מסמכי הפנטגון. ועכשיו אני - ולוח השידורים. בתנועה נחרצת נטלתי את המסמך, קיפלתי אותו קטן קטן ודחפתי לעומקי התיק. אז שילבתי רגל על רגל, הצאתי סיגריה (בימים הרחוקים ההם העישון

דעת התהלה

■ רבותי, ההיסטוריה לא חוזרת

הביקורות רוצחות את "פרל הארבור". סרט משעמם, רדור, צפוי ובעיקר רע, מרגישים המבקרים. עוד לא יצא לי לראות, אבל מה שבטוח – עשרות אלפי אנשים בישראל, ועשרות מיליונים בעולם (בהנחה שמצב הבורות שם דומה לזה שאצלנו), ייצאו מהקולנועים מועשרים בפיסת מידע שלא היתה מצויה בלקסיקון הפרטי שלהם לפני הסרט: מה זה פרל הארבור, איפה זה, מה קרה שם.

יוצרי "פרל הארבור" (הכוונה לג'די ברוקהיימר, לא לאדמירל ימאמוטו) לא כיוונו להעשיר את הידע הכללי של אוכלוסיית העולם. מה שעניין אותם זה הג'ובות. אבל תופעת הלוואי מבוררת. אתם היתה להם בהוליווד הקרן לעידוד סרטים ומחזות – אם כי שם מסתדרים לא רע גם בלי המוסר הזה – מן הראוי היה שתעניק תמיכתה לסרט כזה.

מפס הייצור של מערכת החינוך בישראל, כפי שהוכיח דב גילהר, לא נפליטים אנשים בקיאים במיוחד בהיסטוריה. מקצה שיפורים צריך לערוך כל אחד לעצמו. המקורות מגוונים: קודם כל ספרים (אבל מי קורא?), כפי שאמרנו גם סרטים, יש טלוויזיה (ערוץ ההיסטוריה וערוץ 8 הם הערוצים המשובחים ביותר על הממיר) ואפילו קצת רדיו (תוכניתו הנפלאה של מיכאל הרסגור בגל"צ, יום שישי ב־19.00).

ומקומה של מי נפקד ברשימה המכובדת הזו? העיתונות. די מרדים שעורכי המוספים השבועיים לא משבצים בהם כתבות היסטוריות. הרי מצוקתו הקשה ביותר של עורך מוסף היא למלא אותו. כל שבוע הם שוברים את הראש מה לשים בגיליון הקרוב. דומה שכבר כתבו על הכל, ואם איכשהו מצאת משהו או מישהו שעוד לא כתבו עליו – או כתבת עליו השבוע. ומה בשבוע הבא? הם תופרים מתחת לאדמה ומלעיטים אותנו בפרופילים על גבי פרופילים של אנשים שלא מעניינים כלב מות, בתיווצים כמו "הוא הוציא ספר" / "היא מתגרשת" / "עובד על תקליט" / "מחליפה קידומת" – בעוד שרברי הימים מלאים בסיפורים נפלאים, כאלה שבהם המציאות באמת עולה על כל דמיון. רק לשלוף אותם מפח הזבל של ההיסטוריה ולהדפיס. מה, אין מקום לכתבה אחת כזו מתוך 12?

מתי בכל זאת מצליח סיפור היסטורי להסתגל למוספים? שני ו'אנרים מרכזיים מנקזים אליהם סיפורים כאלה מדי פעם: "50 שנה ל", ו"הקשר הישראלי של". רק שיש עם כל אחד מהם שתי בעיות.

"50 שנה ל" לוקה בכך שאם למדת קרוא שנה אחרי פרסום הכתבה, לא תיתקל בסיפור שוב עד גיל 56. בעיה נוספת עם ה'אנר הזה היא שהתאריכים ההיסטוריים משום מה פחות זמינים ומוכרים מתאריכים קצת פחות היסטוריים. אפשר להדגים זאת כך: עכשיו אנחנו ביולי ב־20 ביולי 1951 (50 שנה, כן?) נרצח עבדאללה מלך ירדן. אין שום כוח בעולם שיסכנע אותי שזה לא שווה כתבה חודש. אלא מה, כמה אנשים מכירים את התאריך? אם אורלי וייגרמן, נגיד, היתה חוגגת באותו תאריך יום הולדת 30, תהיו בטוחים שהעיתוננים היו מלאים בזה.

"הקשר הישראלי של" בעייתי אפילו יותר, שכן א', אותו קשר ישראלי צריך להיות כדי לספר, מה שמגביל אותנו להיסטוריה חדשה מאוד. וב', מה לעשות שלכמה אירועים היסטוריים חשובים לא היה – תאמינו או לא – שום קשר ישראלי.

או די ט ר לו

Ynet יפתחו את ההתחלות המבטיחות, כגון ערוץ הספרייה ואתר הספורט המשוכלל. בהתחשב בגרדל הפרויקט, ביכולות של בעליו ובצורך הרחוק, בעיני, באתר רביתחומי ואיכותי כגוף המקוון שלנו, ציפיותי הראשוניות מן האתר טרם כבו, ואני מקווה, עדיין, שמישהו ב־Ynet יבוא ויבעיר אותן מחדש.

א ר נ ו נ ל ו י

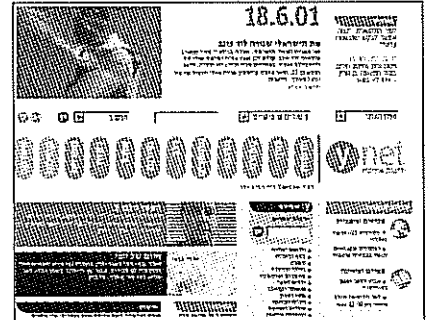
אכסדרת־כניסה אל הקניון המקוון של "ידיעות אחרונות".

כל זה מצער אותי מאוד. במצב העניינים הנוכחי, אולי טוב היו עושים ב"ידיעות אחרונות" לו היו מעלים מהדורה מקוונת, כמו "הארץ" ו"מעריב" (ליתר דיוק, טוב היו עושים לו היו מאפשרים לקהל להיכנס למהדורה המקוונת הקיימת). מצד שני, אולי עוד חזון למועד, ב־

■ Ynet מאבד כיוון

כשעלה Ynet, אתר האינטרנט מבית "ידיעות אחרונות", לאוויר לפני כשנה, תלו בו רבים (ביניהם החתום מטה) תקוות. Ynet נראה כאפשרות חדשה בנוף התקשורת הישראלי. אף שהוא חלק מקונגלומרט העיתון־של־המדינה, עשו מקימי האתר כל מאמץ שלא לחסות בצלו של האה הגדול מן העיתונות הכתובה. במקום לבחור בדרך הקלה, והמוכחת, של העלאת מהדורה מקוונת של העיתון, בחרו ב"ידיעות אחרונות" לבנות אתר מן היסוד, עם קשר מערכתית לעיתון, אך בלא כל מחויבות שיווקית או תוכנית כלפיו.

בתחילת הדרך נראה Ynet טוב, אפילו מצוין. הוא נראה צעיר, רענן ומושך (בייחוד מהבחינה הגרפית). האתר נראה היה כמו עיתון לכל דבר,

אך מבין שורותיו בצבצו כתבים חדשים, סגנון חדש ואווירה נעימה. לא ש"Ynet בישר על מהפכה, אבל לפחות הוא תרם לא מעט לשיפור הגיוון. אך עם הזמן הידרדר המצב. מבחינה כלכלית, Ynet עבר תקופה לא קלה. היו פיטורי עובדים; הכלכלה החדשה החלה לצלוע באופן גלוי לעין, ועימה ההתלהבות ממיזמי אינטרנט; העורך הראשי, זאב חספר, ממקימי האתר, התפטר. לאחרונה אף נודע על חרם הרדי, כנראה ביוזמתו של משה ורדי, בין מערכת האתר לבין מערכת "ידיעות אחרונות". אבל, יותר מכל, Ynet איבד את אופיו, ולפי שעה, לא רכש לעצמו אפי חדש. העיתון הפך לפורטל שהפך להכלאה בין ערוץ קניות לבין "עכבר העיר". נכון להיום, Ynet איננו ממש עיתון ואיננו ממש שום דבר אחר. מבחינה עיתונאית הוא איננו מספק עניין מיוחד או עומק, מבחינה בידורית הוא איננו מספק בידור, והפך השינוי־מסחרי שלו אגרסיבי מדי ויוצר רושם שהאתר הוא בגדר

ההצגה של אייל חלפון

אייל חלפון, במאי "אתה חייב לעשות מזה סרט" (ערוץ 2, רשת, 6.6.01), בוודאי הרגיש שבע רצון מעצמו: הוא ירקום יצירה קולנועית מקורית ומרתקת, ובאותה הזדמנות גם יעשה חסר גדול לגיבורים שלו כשייתן להם לספר את סיפור חייהם הכלתי שגרתי בטלוויזיה. זה הרבה יותר מ־15 דקות של תהילה. זה שעה בערוץ 12! הרעיון היה פשוט ובהחלט מקורי: הוא פרסם מודעה קטנה בעיתון שקראה לאנשים שמרגישים ש"חייבים" לעשות מסיפור החיים שלהם סרט לבוא ולספר אותו מול המצלמה. הפריק הראשון בסדרה הציג את הגיבורים שנבחרו לחלפון מספרים בשפתם את סיפורם האישי למצלמה ולבמאי, שהפך אף הוא לאחד מגיבורי הפרק. בין לבין שולבו קטעים מבווימים, משוחקים עליירי שחקנים מקצועיים, החושפים לאט לאט את תוכניתו האמיתית של הבמאי. הוא באמת מתכוון לעשות מזה סרט, אלא שהגיבורים האמיתיים ים עתידים להינטש מחוץ לפרוייקט ולצפות בכליון עיניים במה שהם רואים כסרגיה אישית שלהם נחתכת, נגרסת, מתפצצת ומעוברת מחדש ביריו של היוצר. אין, כמוכן, שום כעיה בעיבוד סיפור חיים אמיתי לסרט

דרמטי. סרטים הוליוודיים רבים סיפקו פרנסה יפה ליוצריהם בז'אנר הזה. הבעיה היא בניצול הציני שעשה חלפון בגיי בריו. כאילו לא מספיקים הסיפורים "מהחיים" שהביאו איתם מהבית, חלפון החליט להוסיף דרמה על דרמה. הוא לא גילה להם מה הוא מתעתד לעשות, נטע בהם תקוות שוא כאילו הם יוכלו להחליט כיצד ייעשה סרט "שלהם" (מי היית רוצה שישחק את הרמות שלך? מי יהיה האבא? מי תהיה השכנה? שאל אותם), ואז עימת אותם עם הגילוי: הסיפור שיהם הפקידו ביריו באמון רב (חלפון אכן עורר אמון באמפתיה שהפגין כשראיינו את הגיבורים) הוא עכשיו שלו, והוא עומד לעשות בו כרצונו. למה? כי הוא הבמאי. ברוכים הבאים, רבותי האומללים והתמימים, שלום, גבירותי למור דות הסבל והמכאוב. הגעתם לעולם הטלוויזיה.

אולי הרמות הנוגעת ביותר ללב בעיניי (ולכל המש"תתפים היה סיפור חיים באמת נוגע ללב) היתה זו של מונה-ליוזה אזולאי. אביה נעלם מחייה כשהיתה תינוקת, וכשבגרה החליטה לאתר אותו ולפגוש אותו לפחות פעם אחת. כשפרש מעליה מטרייה בפגישתם הראשונה, נשבה תה בקסמו. היא חשבה שמצאה את האב שהיה חסר לה כל השנים, שאולי בכל זאת הוא ראוי לאמונה ויוכל להעניק לה אהבה הורית אמיתית. אלא שהאב שמעולם לא היה שם בגר גם בנוכחותו בחייה. הוא ניצל אותה מינית והותיר בה צלקת נפשית ומעט מאוד אמון בעולם.

מבין כל הדמויות בסרט, מונה-ליוזה היתה הנחושה ביותר ברעתה לשחק את דמות עצמה בסרט שאולי ייע"שה. יותר מכך, היא חזרה ואמרה כי הסרט הזה לא יוכל להיעשות בלעדיה. "דק אני הייתי שם, רק אני באמת יודעת מה קרה", חזרה ואמרה לחלפון בקול רועד כשבישר לה בשפה פשוטה כי החליט לקחת במקומה שחקנית. הוא לא הסתפק בכך. הוא הוזמן אותה לצילומים כדי שיוכל לתעד אותה צופה בעיניים נוצצות מרמעות, המומה לגמרי, כשחקנית שגוזלת ממנה את הטררגדיה האישית שלה.

חלפון יכול לטעון עד מחר לחופש אמנותי לעשות בסיפורים כרצונו. החופש הזה עדיין לא יבטל את העובדה כי נהג בגיבוריו באופן מניפולטיבי וחסר רגישות. כיצד אפשר לשבור שוב אמון של בחורה שאמונה נבגד כבר פעם בצורה קשה כליכך?

חלפון אולי יאמר ש"ככה זה", בסרטים ממש כמו כח"ים. אלא שגם בחיים לא כל האבות מנצלים מינית את בנר תיהן. במאי של סרט נמצא בעמדת כוח אדירה כלפי גיבוריו, במיוחד כאשר מדובר בסרט תיעודי העוסק בטרגרדיות אישיות. העמדה הזאת מחייבת גם מידה של אחריות ורגישות אנושית. חלפון התמסר לאמנות ושכח את הרגישות האנושית. באופן שבו נהג, הוא אינו שונה ממופע האימים של קיצים ופרידמן, על אף האיכויות הרבות של סרטו. שניהם מזכירים לי את הילד המקובל אך המרושע של הכיתה, שמתירד עם הילד הכי גלעג בכיתה רק כדי שיוכל להפוך אותו, להנאת כל החבר'ה, להצגה הכי טובה בעיר.

המרגמה משרדות

בכון. המציאות מהירה מדי עבורנו. מה שנדמה כאירוע רלבנטי בעל משמעות נוקבת הופך תוך חודשיים לעבר רחוק, נמחה בגל של אירועים מרעישים, נוקבים לא פחות. בתוך השטף המאיים, "הרהוד בלתי פוסק של ממשות" כפי שמכנה זאת ירידי חיליק בן-זומוא, מצאה התקשורת עוגנים שבאמצעותם התייחסות אל המציאות הגועשת יכולה להתנחם באשליה של רצף והיגיון פנימי.

בעשור האחרון נעשתה העיר שדרות לאחד מן העוגנים הללו. סקירה קצרה של תולדות הדי"מוי הציבורי של שדרות מראה שבעיני התקשורת היא הפכה למשל על הזכרה הישראלית. בתחילה היתה עיר של פשע ונידחות. העדרה מאזורים שונים של השיח הציבורי התווה בבידור את היחסים בין שוליים ומרכז, זרות ושייכות בתרבות הישראלית המתהווה. אחר-כך, מתחילת שנות התשעים, היתה למוקד של פריחה תרבותית, עניין ססימל יותר מכל את התקבלותה של תרבות המורח ותרבות המהגרים אל חיק הקונסנוס.

זמן לא רב לאחר מכן התקבעה לה בתודעה הכללית מסעודה, אשה שייצגה את קצן הקרב של האליטות הישנות, על כל המשמעויות השליליות שיוחסו לקץ זה – אשה פשוטה בעלת טעם פשוט החורץ גורלות בתרבות, קולה קול ההמון ומקום מגוריה שדרות. ועכשיו – אם ישנו "עכ"שיר" כלשהו בהווה רבי-התרחשויות זה – עכשיו שדרות משתלבת בטלטלה הבטחונית. זמן רב היא נכנתה בעמל כנציגה של הישראליות. פגיעה בה הפכה לאיום נוראי על הארץ. שלוש פצצות מרגמה – וטונות של ציור צילום והקלטה מועמסים על הרכבים, קלטות נשלפות מן הארכיונים, קול רועד בוקע מהגרונות, ובן לילה שדרות היא מקום שבו חוברות בציניות מזחרי"דה התקשורת והמדיניות הנוקשה. סביב הגומה הלא-מרשימה מחוצה לה, מספקת דווקא התגיגה התקשורתית לגיטימציה להפצצות מסיביות של השטחים, וזאת בשעה שבכל ערב מערבי השבוע ירו על גילה.

האם שדרות מרוצה, מרויחה? לא. משום ששיא זה של קבלה הוא גם שיא של מחיקה שמאפיינת כליכך דימוי תקשורתית מחיקה של אופי, של אנשים, של כאב. כשאני מתבונן בה ממרחק של שנים, אני יודע שגם כאשר עין המצלמה מועתקת מן השיטוט על פני כאי השוק. המודקנים ועל הקירות המעטים, המופקרים להתפוררות, אל אזורי הספר שלה והחלל שנפער בגופה, אין בה לתפוס את העצב הגולמי והנואשות שעדיין פרושים שם; את המאובקות של העצים, את המלחמות היומיומיות של בני המקום ושל התושבים הדרומיים והנידחים מהם. כמה יגיעה יש עדיין בקיום שלהם, כמה מפה נפש ממתין בתוך אהבתם.

ש ח ע ו ן א ד ף

ע נ ת ב א ל י נ ט

פורום של מתחבאים

כך שוחחתי באינטרנט

שבוע לפני יום הזיכרון תשס"א יצא ספרי "האם השכול מת?", במסגרת הסדרה "הישראלים" בהוצאת כתר. הספר עורר עניין תקשורתי רב, ובין היתר פגו אלי עורכי אתר האינטרנט של קבוצת ידיעות-אחרונות Ynet בהצעה להקריש פורום במסגרת קהילות Ynet שיעסוק בשכול, כשהספר יהיה עבורו נקודת מוצא. בניגוד לפורומים קבועים או מתמשכים, הפורום הזה היה אמור להיות פתוח יומיים, ביום הזיכרון וביום העצמאות. בסופו של דבר הוא נמשך חמישה ימים, מה-24 עד ה-28 באפריל, ונרשמו בו 180 הודעות, בידי קרוב למאה משתתפים. לפי הערכת ריקי, מנהלת הפורומים של Ynet, על סמך אומדנים לפי קריטריונים שונים היו לפורום כ-14 אלף כניסות. מאחר שאינני משתתף בפורומים באינטרנט והשימוש שלי באינטרנט בכלל מוגבל יחסית, היה לי הפורום שיעור מאלף, עתים משעשע וגם מעורר למחשבה על המדיום הזה ועל "הקהילה הווירטואלית". תיעודי ושמרתי את רוב רובו של הפורום (165 הודעות, שזן 15 אלף מלה), ובהסכמת אנשי Ynet אני מספר את סיפורו.

יום לפני פתיחת הפורום שלחתי לאנשי Ynet סדרת שאלות שעליהן היה אמור להתבסס הפורום. ברשימה היו 15 שאלות, והן הקיפו את הנושאים שעליהם דיברתי בספר: השכול הפרטי והלי-אומי, שאלות הנצחה וזיכרון, השכול והתקשורת, השכול הפוליטי ועוד. הפורום נקרא "השכול", וצוינה לו הפניה בשער האתר. הפתיחה הייתה מבטיחה. הגיעו הודעות מפורטות יחסית. "חיי-תה", כותבת בעלת רמה, ככל הנראה בחורה דתית, השתתפה בערות בפורום. כבר בשעה 11 בבוקר כתבה תגובה לשאלותי, והתפתח בינינו דיון קצר. גולשת בשם "תמר" תהתה אם באמת אבות מתקשים להתמודד עם השכול יותר מאמהות. גולש שקרא לעצמו "האיש משיגין" כתב הודעה מפורטת ומעניינת שבה שטח את השקפותיו על השכול. הנהלת Ynet שלפה משפט מההודעה שלו והכניסה אותה כהפניה לשער האתר, ומיד הגיבה אחת, "פלח לימון", כנראה חובבת פורומים: "בינתיים ציטטו אותך בשער של האתר, בצדק". גולש בעל השם המטריד zubi (כך, באותיות לטיניות) שלח הודעה קצרה: "האם השכול מת? נו, באמת...".

נפתח דיון מעניין בשאלת התקשורת והשכול, בתשובה לשאלה שהצגתי אם התקשורת מרדדת את השכול. הגולש "עלי" חשב ש"החדירה הברוטלית למשפחות דקה אחרי שהודיעו להן, וסיקור התגובות שלהן, צהוב ומביש", בעוד הגולש "ירון" טען לעומתו ש"השכול בכללותו הוא הנושא היחיד בו התקשורת איננה 'אכזרית', איננה גושבת ומכבדת את זכר הנופלים בממלכתיות מפתיעה יחסית להתייחסותה לנושאים אחרים". באותו שלב הייתי גם אני משתתף פעיל בפורום ועניתי לכמה מהגולשים. אנשי Ynet היו מרוצים מאוד מהדיון, מכמות המשתתפים ומהרמה

הכללית, שעלתה לדבריהם באופן מובהק על חלק גדול מהפורום מים המתמשכים באתר.

בשעה 16.27 אחר הצהריים הגיעה הודעה שהשפיעה מאוד על המשך הפורום. גולש בשם "הרור" תקף חזיתית את אסא כשר. בין היתר כתב: "מבלי רצון לפגוע, הפילוסוף אסא כשר, שבנו נהרג בתאונת טיולים, הנציח את התופעה והפך את השכול הפרטי שלו לדוגמת-על לשכול לאומי ולרפוס אבל, המבוסס על כיבוש שטחים פסיים (גלעדים) ונפשיים (ספרי זיכרון)". כשר קרא את ההודעה והגיב בחריפות אופיינית. בשעה 18.23 שלח הודעה: "אדם צריך להיות אוייל או רשע או שניהם כדי לתקוף אותי על סגנון השכול שלי, כשהוא מסתתר, באופן עלוב, פחדני ונקלה, מאחורי התואר האלמוני 'הרור'".

הפולמוס עם אסא כשר הבעיר את הפורום. חלק הצטרפו ל"הרור" בטקסטים בוטים, חלק הגנו בהתרגשות על כשר. כשר המשיך לענות לתוקפים. "האיש משיגין" הוכיר "אישי ציבור העוסקים באופן אוכססיבי באבל, ומפאת כבודם לא אציין שמות". כשר הגיב בחריפות, ובין היתר התייחס לכך שכותבים תוקפים אותו ואחרים ומסתתרים מאחורי האלמוני-ות. "חיותה" העירה: "השימוש בכינויים הוא חלק מכללי המשחק פה בפורומים, ולא דווקא קשור לביקורת או לדברים קשים שמטיחים המשוחחים זה בזה". כשר השיב: "זה לא ממש מעניין ין אותי מהם כללי המשחק בפורום המאפשרים לאדם להטיח דברי שקר ועלבון בזולתו כשהוא מסתתר מאחורי מסווה של אישיות וירטואלית. לטעמי, זוהי התנהגות בלתי מוסרית בעליל, שפלה ועלובה".

בעקבות הדיון התנצלו כמה מהגולשים בפני כשר, כולל "הרור" ו"האיש משיגין". גולשים אחרים העלו טענה שהוחתם "אסא כשר" כלל אינו הפרופסור אלא מתחזה. אחר בשם "רוד המלך" כתב: "אם זה אסא כשר, אני מייקל ג'ורדן!", ועל כך ענתה הנהלת הפורום שזהו כשר האמיתי וביקשה לשמור על כבודו. התגובה לא איחרה לבוא. הגולש eman כתב: "כולם שווים או שיש כאלה שנוזרים בכבודם מעט יותר? מה העניין?". אנשי Ynet העניקו לתפנית הלא צפויה הפניה בשער האתר, עם תמונתו של כשר. בסך-הכל עסקו ב"פולמוס כשר" 30 הודעות, והוא נמשך בשלושת הימים הראשונים של הפורום.

התחלתי להביין חוק חשוב, שלא היה לי מובן מאליו קודם לכן: הפורום אינו דיון מסודר שיש לו התחלה, אמצע וסוף, אלא הוא מעין נחל מתפתל או "חוט", כפי שהוא נקרא בשפת האינטרנט, שבו תגובה מולידה תגובה. השאלות שהצגתי בראש הפורום נותנו רומיות מות והתפתחו שיחות, פולמוסים ועניינים שהובאו לפורום עליידי גולשים שונים. גולש בשם "זוריר" שלח בשעה שש בבוקר ביום השני לפורום סיפור בשם "השבעה", שאותו כתב ככל הנראה באותו לילה. גולש בשם ירון שמבן (אחד היחידים שהזדהה בשמו המלא) העביר לי מסר אישי על כך שהכיר את אחי גידי ז"ל, שהיה המרדף שלו בתנועה. הודיתי לו בהודעה אישית נרגשת, הכל לעיני הקהילה הגולשת, כמוכן. גולש בשם "בני" סיפר כמה

יתרונה של הקהילה
הווירטואלית שהיא
עוד ערוץ דמוקרטי של
שיח בענייני ציבור;
חסרונה - האנונימיות

קשה להתאבל כאשר יש ספק אם הגופה בקבר היא אכן גופתו של אחיו. על כך זכה לכמה תגובות. הגולשת "דורית" כתבה: "גם אחי היה נעדר באותה מלחמה נוראית. אני בטוחה שהוא לא קבור מתחת לאבן ששמו חרוט שם. אבל מה זה ייתן לי אם אני אדע שזו לא גופתו? האם זה יחיה אותו?".

הגולש "חאלד" היה המשתתף הערבי היחיד בפורום, והוא התייחס לשכול של שני העמים: "אין הברל בין שכול פלסטיני לשכול יהודי. הכאב הוא אותו כאב, האובדן אותו אובדן". הגולש

שת "רובש" ענתה לו בחריפות. "ראינו עד כמה השכול שלכם זהה לשלנו. כשנהרג פלשתיני - אמו מזרעקת ועושה 'הללויה'. אני מבקשת ממך לפחות את מינימום ההתנהגות האנושית, להיריד רגליך ממדרון זה." בין "חאלד" ל"רובש" התפתח דו־קרב הודעות. גולש בשם "שלטון ושררה" כתב: "חאלד, גם את יום הזיכרון לחללינו אתם רוצים לכבוש?".

אסא כשר היה אמנם אמיתי, אבל כותב אחר נתן לעצמו את השם "רוביק" וכתב הודעה בסג" בן דומה לשלי. הוספתי מיד הערה שהוא זה לא אני. כותב אחר כינה את עצמו "אייר ליפיר". "דניאל", שכתב כמה הודעות מעניינות, גילה ש"דניאל" אחר כתב הודעה גם הוא והגיב בזעם: "היום נעשה מעשה נבלה בפורום זה. לפני יומי ים הבעתי כאן עמדה הקשורה לוויכות סביב השכול והמתייחסת לאסא כשר. היום הופיע גולש והשתמש בשמי כדי לקנטר את פרופ' אסא כשר, בידיעה מראש שזהו שם המשתמש שלי וכדי להטעות בודון את קהל הגולשים". "דניאל" ב' הודרה בשמו המלא, דניאל פקוביץ, וכתב: "לא ידעתי שיש רק דניאל אחר בעולמו".

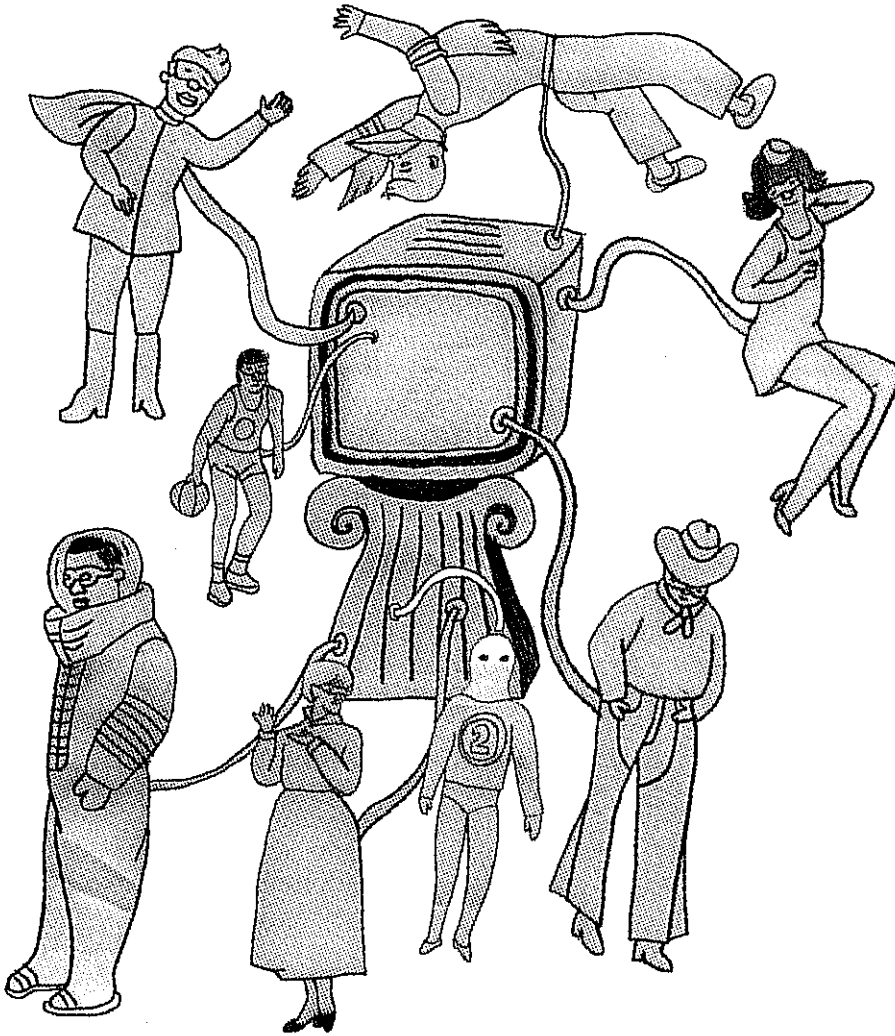
מרבית הכותבים מודעים בשמם הפרטי, אבל רבים ממציאים לעצמם כינויים, ואולי גם משתמשים בהם בפורומים אחרים, מעין "אני אחר" וירטואלי. וכך אפשר היה למצוא בין הגולשים את "השטן הקטן", את "מישהו שמביין", את "רוד המלך", את Powerslave, את "הזה" ואת "ערוות הימין", וכאמור, את zubi. הגולש "יוסי" כתב לו: "עם כינוי כפי שבחרת לעצמך, היה ראוי לא לגעת בנושא כלי-כך רגיש וכואב".

הגולש "איציק" הכניס לדיון פן פוליטי: "השנה יום הזיכרון שונה. השנה פעם ראשונה שבכס ראש הממשלה יושב איש שאחראי בצורה כזו או אחרת לחלק גדול מהסיבה עצמה שיום זה מייחס לעצמו". הדיון התלהט. הגולש "תומר"

כתב: "אל לנו להאשים את גדולי לוחמי צה"ל ומנהיגי עמנו במוות חיילים". ככלל, בדיון השתתפו מעט אנשי ימין מהסוג המציף את מדורי המכתבים בעיתונים ותוכניות המאזינים ברדיו, וברדף-כלל הם היו מנותקים ממהלך הדיון והביאו את האג'נדה שלהם. גולש בשם "חייל" כתב: "אולי אם תיפול פצצת מרגמה לשינקין יבינו שם מה שמרגישים בכפריסבא, נתניה וירושלים, שהיום ללחום בעד אדמותינו יותר קשה מפעם, כי מקורם לא היה לנו מניאקים שמתפללים שעריבים ינצחו". ביום החמישי גוע הדיון וכמעט לא היו תגובות.

פורום השכול ב-Ynet חושף בעיני את יתרונותיו וחסרונותיו של המדיום הזה. יתרונה של הקהילה הווירטואלית שהיא עור ערוץ דמוקרטי של שיח בענייני ציבור, שהוא חתרני לאו דווקא

כתוכנו, אלא כעצם קיומו בשולי השיח הקונוני, המתרחש בעיקר בטלוויזיה ובעיתונות הכתובה. נקודת התורפה היא דווקא מה שנחשב יתרוננו הגדול: האנונימיות. הפורום הוא מרום של מתחבאים, ובכך הוא שונה מהותית מערוצי המדיה האחרים. ההתחבאות מאפשרת להטיח דברים קשים זה בזה, אבל הדברים הקשים מאבדים את כוחם מאחר שהתוקף אינו מוזהה, אינו לוקח למעשה אחריות להתקפה ולא נוצרת אינטראקציה אנושית של עימות המוביל לסוג של קתרוזים. מצד שני, האנונימיות אינה

איור: בתיה קולטון

מקנה גם לטקסטים ראויים את המשקל הראוי. הטקסט "חשוף", ולא מתקיים התהליך שבו הטקסט נתפס כחלק ממשען שלם שמביא כותב מוזהה אל הכתיבה. רק כשנכנס לפורום אדם מוזהה, פרופ' אסא כשר, והגולשים היו צריכים לעמוד מול שאלת העל-בון שעלבו בו וגם מול משקלו בחברה, נוצר מעין קתרוזים שכלל התנצלויות ותגובות נוספות.

שאלה חשובה אחרת, שעליה אין לי תשובה מובהקת, היא מה נותן העיסוק בפורום לגולשים: אפיק ביטוי המוגבל בכך שאיש אינו מכיר את המתבטא, סוג נוסף של מפגש חברתי בלי התחייבות, או עוד דרך להפיג את השעמום.

רוביק רוזנטל הוא עורך עמודי הדעות ב"מעריב"

החלטה תמוהה

הרשויות להעניק פיצוי הוגן לנער הפגוע ולבני משפחתו נראה לו בלתי הומני ופסול מעיקרו. כתבההגנה, הנותן ביטוי לסירובה של המדינה, מוקע עליידינו כאמור כ"ציני" וכ"כתב-כלימה", שהוא פרי "פתלתלות של פרקליטים". בין אם מסכימים לדעה זו ובין אם שוללים אותה מכל וכל, אין להטיל רופי בזכותו של העיתונאי להשמיעה. "ציני", "כתב-כלימה" ו"פתלתלות של פרקליטים" הם מטבעות לשון לגיטימיים לחלוטין. נכון שניתן היה להעביר את המסר הזה גם ללא ציון שמו של הפרקליט החתום על כתבההגנה. נכון גם שציטוטיו של גרעון לוי מכתבההגנה מתייחסים לטענות שנתבעים בתביעת נזיקין, החפצים להתנער מאחריות, נוהגים תדיר להזיקק להן. אולם אין בכל אלה כדי לטשטש את העיקר, דהיינו, שמטרת הרשימה ומשמעותה הן גינוי ליחס הכללי של המדינה לאזרחים פלסטינים שניזוקו כתוצאה מפעולתם של כוחות הביטחון. בהבעת השקפה עקרונית אין, כמובן, כל פסול מבחינת האתיקה המקצועית הע"י תונאית. אזכור שמו של פרקליט פלוני הוא בהדבק הדברים, עניין משני וטפל ואולי גם מיותר. חוקה על קורא סביר שלא ייחס לכותב הרשימה כוונה למקור את ביקורתו (על עמדתה העקרונית של המדינה בנידון) באישיותו או בהתנהגותו של פרקליט פלוני או אלמוני.

נביח שבמקום להתלונן בפני מועצת העיתונות היתה מוגשת, בעקבות פרסום הרשימה הנדונה, תביעה משפטית לפיצויי נזיקין בגין לשון הרע. מה היה עולה אז בגורלה של תביעה כזו? דומני שבית המשפט היה רוחה אותה מכל וכל, אולי אפילו על הסף. חוק איסור לשון הרע, תשכ"ח-1965, מגדיר לשון הרע כדבר שפרסומו עלול (1) להשפיל אדם בעיני הבריות או לעשותו מטרה לשני אה, לבזו או ללעג מצדו; (2) לבזות אדם בשל מעשים, התנהגות או תכונות המיוחסים לו; (3) לפגוע באדם במשרתו, בעסקו או במשלח ידו או במקצועו; (4) לבזות אדם בשל מוצאו או דתו.

סבורני שציון שמו של פרקליט חתום על כתבההגנה, בהקשר של מתיחת ביקורת על עמדתה העקרונית של המדינה בסוגיה הנדונה, איננו בגדר פרסום

במוסף "הארץ" מיום 17.12.99 פורסמה רשימה מפרי עטו של גרעון לוי, שכותרתה "כרור בראשו של ילד". ברשימה מתואר גורלו הטרגי של ג'יהאד אבררביע, נער פלסטיני בן 15, שנפגע בראשו מכדור שנורה על-ידי שוטר מג"ב. פרקליטות מחוז ירושלים החליטה שלא להעמיד לדין פלילי את השוטר, מחוסר ראיות. התביעה לפיצויי נזיקין, שהוגשה על-ידי משפחתו של הנער המשותק ונטול כושר הריוור, נענתה בכתבההגנה של פרקליטות מחוז תל-אביב ובו כופרת המדינה מכל וכל בחובתה לפצות את הנזוק ובני משפחתו. המסר הכללי העולה מרשימתו של גרעון לוי חרימשמעי: הוקעה חריפה של עמדת המדינה, המתנערת מאחריותה לאירועים כגון דא וממחויבותה להקל על סבלם של הנוגעים בדבר באמצעות פיצוי הולם. ניתן להניח כי יהיו מי שיחלקו על דעתו זו של בעל הטור, אולם בשום פנים ואופן אין, כמובן, לשלול את זכותו המלאה להשמיעה ברבים.

על מנת לייחר את ביקורתו על עמדתה הבלתי סבירה והלא הוגנת, לדעתו, של המדינה, מרבה מחבר הרשימה בציטוטים מכתבההגנה, שבו מעלה המדינה טענות מטענות שונות להריפת התביעה לפיצויים. בין השאר נאמר שם שהתביעה היא "בת-עוולה", ש"פגיעת התובע נגרמה בגין רשלנותו הכלכלית, או רשלנות הוריו", שהתובע "לא עשה כלל להקטנת נזיקו", ש"כוחות הביטחון פעלו ללא רשלנות, בתחום סמכותם כדיו", ושפגיעת התובע (אם היתה) אירעה במהלכה של "פעולה מלחמתית". בעל הטור נוקב במפורש, פעמים אחרות, בשמו של הפרקליט מפרקליטות מחוז תל-אביב החתום על כתבההגנה. את כתבההגנה עצמו מוקיע גרעון לוי כ"ציני" ו"כתב-כלימה" המשופע "בפתלתלות של פרקליטים".

על הדברים הללו יצא קצפו של גוף המתקרא "פורום נזיקין של לשכת עורכי הדין", שהגיש תלונה למועצת העיתונות נגד "הארץ" והעיתונאי גרעון לוי. לדעי תי, נכון היה לדחות תלונה זו על הסף, כיוון שעל פניה אין בה הפרה כלשהי, גם לא לכאורה, של תקנון האתיקה המקצועית של העיתונות. אבל במועצת העיתונות הוחלט לקיים דיון בתלונה בבית הדין לאתיקה. בערכאה הראשונה התמקד הדיון בשאלה אם היתה מוטלת על העיתונאי והעיתון חובה אתית לבקש תגובה מהפרקליט הנוגע בדבר ולפרסמה במסגרת הכתבה. בית הדין החליט, ברוב דעות, כי כנסיבות העניין – פרסום שעיקרו ביקורת על מסמך רשמי ועורכו, והעובדה שאין מחלוקת לגבי העובדות הרלבנטיות עצמן – אין כללי האתיקה העיתונאית מחייבים בקשת תגובה בטרם פרסום. ערכאת ערעור נוספת אימצה אף היא עמדה זו, שלטעמי היא מובנת מאליה ואינה מצריכה ליבון נוסף.

אולם בכך לא הסתיימה הפרשה. ערכאת הערעור של בית הדין לאתיקה של מועצת העיתונות החליטה, ברוב דעות, כי העיתון והעיתונאי הפרו את הוראות סעיף 8 לתקנון האתיקה המקצועית של העיתונות, הקובע לאמור: "לא יפרסמו עיתון ועיתונאי ללא הסכמתו של אדם דבר הנוגע לפרטיותו או לשמו הטוב והעלול לפגוע בו, אלא אם קיים עניין ציבורי ובמידה הראויה". דעת הרוב לא כפרה בקיומו של עניין ציבורי בפרשה הנדונה, אך גרסה כי ההתייחסות השמית לפרקליט החתום על כתבההגנה היא בגדר של "התקפה אישית" ו"השתלחות שלוחת רסן", ה"מהווה פגיעה בשמו הטוב" ונעשתה "מעבר למידה הראויה". בכך עברו העיתון והעיתונאי על הוראות סעיף 8.

החלטה זו של הרוב בערכאת הערעור היא תמוהה בעליל, אם לנקוט לשון צמודות. בעלי החלטה הסתפקו בקביעה לקונית, החפה מכל הנמקה שהיא, כי ההתייחסות האישית לפרקליט מהווה פגיעה בשמו הטוב. פסקו ולא פירשו. האם אמנם פוגעת הרשימה הנדונה באורח אישי בשמו הטוב של הפרקליט? הרי ברור לכל קורא סביר שביקורתו הנוקבת של גרעון לוי מתמקדת ביחסה של המדינה לנפגעי האינתיפאדה מקרב האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית. סירובן של

שגגה יצאה מלפני בית הדין לאתיקה של מועצת העיתונות

משפיל, משניא, מבזה או פוגע במשמעות ההגדרה האמורה של "לשון הרע". זאת ועוד, החוק מקנה הגנה טובה לפרסום אם הפרסום (אפילו הוא בגדר "לשון הרע") נעשה בתום לב והיה הבעת דעה על התנהגות הנפגע בתפקיד רשמי או ציבורי, בשירות ציבורי או בקשר לעניין ציבורי.

אם עילה לתביעה משפטית בנוזקין אין כאן, קל וחומר שאין יסוד לקביעה בדבר הפרת סעיף 8 לתקנון האתיקה. אבאר את דברי: אין, ולא צריכה להיות, הפיפה מלאה בין עקרונות האתיקה העיתונאית לבין כללי המשפט, הפלילי והאזרחי. אמות המידה האתיות להתנהגותו המקצועית של עיתונאי יכול שיחמירו או שיקלו לו איתו, בהשוואה לגורמות ההתנהגות הטבעיות בדיו. אכן, בעניינים רבים מציב תקנון האתיקה סייגים שהם מעל ומעבר לגורמות המקבילות של דין המדינה. אך לא-כך הדבר בסוגיית הגנת הפרטיות והשם הטוב. עקרון האתיקה המתייחס לסוגייה זו (סעיף 8, כאמור) מעוצב, במודע, באורח מתיידי למדי וכנוסח כוללני שאיננו מבטא במלואו את איסורי הדין בנידון. פשיטא, לכן, שאם עולה בנוזקין אין כאן, על אחת כמה וכמה שהפרה של תקנון האתיקה אין כאן.

כללו של דבר, שגגה יצאה מלפני בית הדין לאתיקה, וחבל.

פרופ' עמוס שפירא מהפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב הוא חבר נשיאות מועצת העיתונות

לגיטימציה לשפת שוק?

אם יש מקום לכוא חשבון עם פרקליט באופן אישי על טענות שהוא טוען בשם מרשו בכתב טענות; השני, אם היתה הצדקה לניסוח הבוטה כלפי הפרקליט, או במלים אחרות, אם לא היתה הפרזה בהתקפה האישית שהותקף הפרקליט בכתב-תו של לוי.

אילו נכתבה הכתבה עליידי כתב העיתון לענייני משפט, היה הלה מבחין – הבחנה חדה – בין הפרקליט הטוען בכתב טענות בשם המדינה ובין לקוחתו, שהיא המדינה עצמה. היועץ המשפטי לממשלה ופרקליט המדינה הם מוסדות הקיימים מאז קום המדינה, והיו ביניהם אישים נכבדים כנשיא מאיר שמגר, הנשיא אהרון ברק, השופט יצחק זמיר, השופט חיים כהן, השופטת רורית בייניש ואחרים. מטעמם הורדו הנחיות לפרקליטי המדינה מה מותר ומה אסור למדינה לכתוב בכתב טענות מצדה. אין מי שטוען – לא מטעם שר המשפטים דאז מר

לטענת שוטרי מג"כ, נורק בקבוק תבערה לעבר ג'יפ שבו נסעו ליד מחנה הפליטים ג'ילוון, ובמהלך פעולתם לביצוע מעצרים של החשודים נפגע נער ערבי. הלה הגיש תביעת פיצויים נגד המדינה. פרקליט מפרקליטות מחוז תל-אביב הגיש בשם המדינה כתב הגנה.

כתב הגנה, ככתב התביעה שהגיש התובע באמצעות פרקליטתו, הוא מסמך משפטי ולא ספרותי, וחלות עליו תקנות סדר הדין האזרחי. תקנות אלה קובעות, בין השאר, כי טענה מטענות כתב התביעה שלא הוכחה בכתב ההגנה, רואים את הנתבע כמוודה בה. יתרה מזאת: ישנן טענות משפטיות, אשר אם תוכנה עוברתיהן, ניתן מכוון לדחות את התביעה כולה או מקצתה, ואולם ההלכה היא שאם אין טוענים אותן בכתב ההגנה, הרי שאפילו הוכחו במשפט העובדות המבססות אותן, ביה-

עדיף לה לחברה הישראלית שתאמץ לעצמה לשון נקייה, ולא יהא זה מן המותר אם העיתונות והעיתונאים יהיו בין חלוצי דרך זו

יוסי ביילין, לא מטעם היר-עץ המשפטי לממשלה ולא מטעם פרקליטות המדינה – כי הדברים שהעלה הפרקליט בכתב ההגנה שהגישו חרגו מהנחיות. מרדע אפוא

העזו מר גרעון לוי לתקוף את הפרקליט אישית? ודוק: פרקליט של צד אינו שופט; תפקידו לייצג את עמדות מרשו, תפקידו של הפרקליט העומד מולו לייצג את עמדות הצד השני, והשופט הוא המכריע. הצדדים הם בבחינת "יריבים משפטיים", ותפקידו של כל פרקליט לטעון את כל אשר יוכל לסייע למרשו לזכות במשפט. מוכן שפרקליט לא יטען טענות אשר יורע ומשוכנע כי אינן אמת, אך הפרקליט אינו שופט, ואם אין הוא יורע ממקור אישי מהימן ומסומך כי טענות עובדתיות מסוימות הן בבחינת שקר, אין לו מניעה להעלותן בפני השופט.

קיצורו של דבר: פרקליט הטוען את גרסת מרשו אינו הכתובת הנאותה לביקורת אישית על עמדת הלקוח. אפילו אכל הלקוח בוסר – שיני פרקליטו לא תקהינה. על כן החליט הוועד המרכזי של לשכת עורכי-הדין בישיבתו מיום 11.1.00, בהתייחסו להתקפתו האישית של העיתונאי גרעון לוי על הפרקליט הנדון, כדלקמן: "הוועד המרכזי מגנה את ההשתלחות בעורך-דין גל ללא כל הצדקה וללא בקשת תגובה. ישנו חיץ בלתי עביר בין עורך-דין ללקוח, ואין לפקוד את טענות הלקוח על עורכי-הדין". תלונת פורום הנוקין של לשכת עורכי-הדין נגד העיתונאי גרעון לוי הוגשה לוועדת האתיקה של מועצת העיתונות ונתקבלה בערכאת ערעור (לאחר שבערכאה ראשונה היא נדחתה ברוב של שניים נגד אחד). ההחלטה בערעור ברוב קולות קבעה כי בכתבה של העיתונאי גרעון לוי כלולה השתלחות שלווחת רסן על הפרקליט אהרון גל.

עדיף לה לחברה הישראלית שתאמץ לעצמה לשון נקייה, נטולת סחי ומיאוס שמקורם בשפת שוק מתלהמת, ולא יהא זה מן המותר אם העיתונות והעיתונאים יהיו בין חלוצי דרך זו.

המשפט לא ייוקק להן, שכן הן לא נטענו בכתב ההגנה. כך, למשל, יודע כל עיתונאי שאם בתביעה המוגשת נגדו על הוצאת דיבה הוא לא יטען טענה חלופית של "אמת דיברתי" ויסתפק אך ורק בהכחשת אמירתה של הדיבה, הרי משיקבע בית-המשפט כי הדיבה נאמרה, לא יתייחס כלל לשאלת אמיתותה של הדיבה, שכן טענת "אמת דיברתי" לא נטענה בכתב ההגנה.

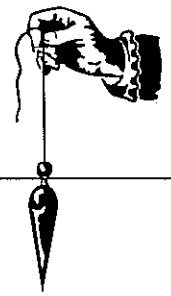
קיצורו של דבר: יודע כל פרקליט, ואפילו פרקליט מתחיל, כי אם יש שמץ של טענת הגנה אשר אתה רואה לה סיכוי כי תתקבל עליידי בית-המשפט – חייב אתה לטעון אותה בכתב ההגנה, שכן אם לא תיטען ההגנה, לא ייוקק לה בית-המשפט (אפילו הוכחו העובדות המבססות אותה). הגה כי כן, בהגישה את כתב ההגנה, ולאור העובדות שהיו בידה, טענה פרקליטות מחוז תל-אביב באמצעות אחד מפרקליטיה את הטענות המקובלות והסבירות שיש לטעון בכתב הגנה במסיבות העובדתיות המהוות את גרסת המדינה. לפיכך טען אפוא הפרקליט את הטענה המשפטית, שלפיה עילת התובע היא בת עוולה, ולפיכך אין לתובע זכות מכווחה.

על טענה זו, ועל הטענה הנוספת בכתב ההגנה, שלפיה היתה תגובת מג"כ, בניסיונות שבוצעה, כגדר "פעולה מלחמתית", יצא קצפו של העיתונאי גרעון לוי. במאמרו אין לוי מזכיר, אפילו פעם אחת, את טענתה הבסיסית של המדינה, היינו שהאירוע נשוא התביעה התרחש בעקבות הטלת בקבוק תבערה לעבר כוחות הביטחון, וזאת חרף האזכור המפורש – חמש פעמים – של טענה זו בכתב ההגנה.

כלום זו כתיבה עיתונאית בתום לב? כלום טענת כוחות הביטחון שהושלך לעברם בקבוק תבערה אינה רלבנטית ואין לה זיקה אל תגובת המדינה, העובדתית והמשפטית, בכתב ההגנה? שני נושאים ראויים לדין בעקבות מאמרו של לוי: האחד,

עו"ד אהרון מלצר ייצג את לשכת עורכי-הדין בערעור בפני ועדת האתיקה

דברים שנאמרים באולם השופט

החסינות שבחוק איסור לשון הרע, הסתמכה השותפות על עוולת הרשלנות, וטענה כי עו"ד כהנא התרשל כלפי הצד השני באי-בדיקת טענות לקוחותיו טרם הגשת התביעה בשמם.

עו"ד כהנא נדהם והגיש מיד בקשה לדחיית התביעה נגדו על הסף. אף אם כל טענות עו"ד וינברג יתבררו בסופו של דבר כנכונות, הדגיש כהנא, הכיצד ניתן להגיש תביעה נגד עורך-הריון, באי-כוחם של בני הוגג? "לא רק שכללי האתיקה מחייבים אותי לייצג את לקוחותי נאמנה ולבטא את טענותיהם, בכתב ובעל־פה, ולא רק שחוק איסור לשון הרע מקנה לי חסינות בפעולתי הלגיטימית, אלא קבלה של תביעה אפשרית כוונת הפוך עורכי־דין לערבים לנכונות טענות לקוחותיהם", טען כהנא. "הייתכן כי לפני כל כתב טענות שאגיש אעשה חקירת שתי וערב ואברוק את גבר נותן מעבר לטענות הלקוחות שאני מייצג?"

רשמת בית־משפט השלום, ערנה צ'רניאק, דחתה את טענות עו"ד כהנא. היא קבעה כי חסינות עורך־דין בבית־משפט אינה מוחלטת, וכי יש לו גם חובות כלפי הצד שכנגד וכלפי הציבור, ועל כך פרע כהנא.

השופטת הילה גרסטל הפכה את החלטת הרשמת והחליטה לדחות את התביעה על הסף. היא מצאה שגם בהנחה שאין כל אמת בטענות המופיעות בתביעת־הנגד שהגיש עו"ד כהנא, הרי שלא הפר כל חובה כלפי עורכי־הריון מהצד שכנגד, מאחר שניסח כתב תביעה־שכנגד בהירות ובעור־נות, ללא התלהמות וללא השתלחות.

השופטת גרסטל גמנעה אמנם מלקבוע שלא ניתן להגיש באופן קטיגורי תביעות ריבה נגד עורכי־דין בשל האופן שבו הם מייצגים את לקוחותיהם, אך קבעה שפרט למקרים קיצוניים, חריגים וחרמשמעיים, אין לאפשר הגשת תביעות נגד עורכי־דין על־ידי מי שאינם לקוחותיהם בגין ניסוח כתבי טענות.

לא ייתכן, קבעה גרסטל, שעורך־דין יהיה נתון לחשש שאם יפרט בכתבים המוגשים לבית־המשפט טענות בלתי נכונות מטעם לקוחו (לדעת יריבו), יוכל להיזנע על כך. לפיכך די בכך שעורך־הריון ניסח את כתב הטענות באופן מקצר עי הוגג ובמסגרת ייפוי הכוח שלקוחו נתן לו, ואזי יהיה מוגן מפני תביעה אישית נגדו.

תביעת השותפות נדחתה, והיא חויבה בתשלום הוצאות בסך 15 אלף שקל לעו"ד כהנא. ■

איתן לחמן הוא עורך־דין

הוכיח. אך בעיקר נקבע כי גם לו היה מוכיח זאת, לא היה בית־המשפט מוכן להעמיד את ההגנה לרשותו בשל הרדישה המצטברת שבדברי האמת יש "עניין ציבורי".

השופטים קבעו כי אין להגן על התפרצות צופים כלפי עד הנמצא במהלך עדותו באולם בית־המשפט, יהיה תוכן העדות מקומם ככל שיהיה. התנהגות כזו, כך נקבע, מנוגדת לאינטרס הציבורי ופוגעת באושר המשפט, ואסור להגן על מצב מעין זה, שיש בו משום פגיעה קשה בהליך השיפוט. מאותה סיבה נקבע כי גורה אינו זכאי להגנה מכוח הגנת תום הלב, משום שהבעת הדעה ביחס לעד צריכה להיות "בתחום הסביר", ואילו התפריצותו של צופה כלפי עד והטחת דברים קשים בפניו בתוך אולם המשפט אינה סבירה.

כלומר, בית־המשפט המחוזי, שהחזיר את התיק לערכאת השלום (כדי שזו תקבע את היקף הפיצוי שישלם גורה לפרי), קבע, באורח תקדימי וקטיגורי, כי התפרצות צופה באולם כלפי עד אינה זכאית להגנה לפי חוק איסור לשון הרע, היא תוכנה אשר יהא. כך, לו היה גורה ממתין עד סיום העדות ויציאת העד מהאולם ושם משמיע בפניו את ביקורתו הקשה והמשמיצה, יכול היה ליהנות משתי ההגנות; משבחר לא להמתין ולהתפרץ באולם – הוא יחויב במסגרת תביעת דיבה.

●●●

התבטאויות עורך־דין: עורכי־דין, כשלוחי צדדים נבית־המשפט, הם לא אחת במלכוד. מצד אחד, עליהם לייצג את לקוחותיהם ולשטוח את טענותיהם במלואן. מצד שני, לעתים יש בטענות אלה משום לשון הרע, מפורשת או משתמעת. כיצד על עורך־הריון לנהוג? למרות שלכאורה החוק הישראלי הכריע באופן חרימשמעיע בעניין זה כאשר קבע כי פרסום על־ידי אחד הצדדים במשפט או על־ידי באי־כוחו, שנעשה תוך כרי דיון משפטי, איננו עילה לתביעת דיבה, נראה כי היסוד וזו איננו מוחלטת.

עו"ד צבי כהנא מייצג את הוגג נכון, המתגונן נים בימים אלה מפני תביעת שכר־טרוחה מטעם שותפות עורכי־הריון וינברג-דורון בתל־אביב, ואף הגיש מטעמם תביעת־נגד בטענה כי עו"ד משה וינברג והשותפות, שהיו אמורים לייצגם, התרשלו בעניינם, הפרו חובת נאמנות וגרמו להם פוגמת גפש.

הגשת תביעת־הנגד קוממה את השותפות, וזו, בתגובה, הגישה תביעה אישית נגד עו"ד כהנא בגין הביטויים המופיעים בתביעת־הנגד. בשל

לא תמיד מסתיימים תיקי לשון הרע בבית־המשפט; קורה שהם רק מתחילים שם. היצרים העזים והסכסוכים הארוכים והמרים הבאים לידי ביטוי באולמות המשפט גורמים לצדדים להתבטא באופן חריף זה כלפי זה דווקא מול השופט.

המחוקק הכיר במשפט כמפורום מיוחד, שאמ"י רה או התבטאות במהלכו אינן אמורות לשמש כשלעצמן עילה למשפט דיבה, אך הכרה זו, מתב"ר, אינה מוחלטת.

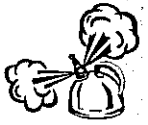
בית־המשפט המחוזי בתל־אביב דן לאחרונה בשני פרעורים על החלטות בעניין תביעות לשון הרע, ובשניהם הפך את החלטת הערכאה הראשונה על פיה וקבע ממסרות ביחס לגבולות הביטוי של עורך־דין ולגבולות הביטוי כלפי עד בבית־המשפט.

●●●

התבטאויות כלפי עדי: יוסף גורה הוא ניצול שואה המנהל מערכה ציבורית רבת־שנים נגד הארגון למימוש האמנה ישראל־גרמניה, המסדיד ללקוחותיו את רכישת זכויות הפנסיה הגרמנית. לטענת גורה, הארגון עושק את הלקוחות ומרוויח שלא כדין על גבם. במסגרת מאבקו נכח גורה בצר פה באולם בית־משפט השלום במהלך תביעה שהגיש הארגון נגד אחד הלקוחות. באותה ישיבה העיד ישראל פרי, עד מטעם התביעה, כי הארגון כלל אינו דורש מהלקוחות לחתום על ערכות לצד רך רכישת זכויות באמצעותו. גורה, שידע כי אשת הנתבע בתיק הנדון נדרשה לחתום כערה, התפ"רץ לעבר פרי בצעקה "שקרן ורמאי", והוסיף כי יתבע את פרי לדיון על כך.

פרי לא היכה שיתבע והגיש מטעמו תביעת לשון הרע נגד גורה. בבית־משפט השלום בבתיים דחה השופט בצלאל מור את התביעה, בקובעו שהרברים שאמר פרי באשר להחזמת הערכות התבררו כלא נכונים בשני מקרים לפחות, ולפיכך עומדת לגורה הגנת "אמת דיברתי". נוסף לכך קבע השופט כי לגורה עומדת אף הגנת תום לב, באשר הביע כדבריו את דעתו על התנהגות פרי כעד בבית־המשפט.

פרי פרע על תוצאת הדיון, ובבית־המשפט המחוזי בתל־אביב אכן הוחלט להפוך את פסק־הדין ולחייב את גורה בפיצויים על התפרצותו כלפי פרי. השופט יהושע גרוס, שאליו הצטרפו השופטות אסתר קובו ומיכל רובינשטיין, קבע כי לא עומדת לגורה הגנת "אמת דיברתי", משום שכדי לזכות בה היה עליו להוכיח כי פרי שיקר בעדותו ביודעין ובכוונה להטעות, וזאת לא

עיתונאים חושפים מקורות

דומה שבעת האחרונה עיתונאים כבר אינם נוקקים להגנת בית-המשפט על החיסיון העיתוני אי של מקור. הגדר נפרצה. לא לאחר לחץ פיזי ולא בעקבות עינויים, אלא בהתנרבות גילו לנו כמה מטובי העיתונאים את מקורותיהם. פרה טרייה נשחטה.

זה התחיל במאמר של בן כספית ב"מעריב" (מהד' 16.3.01), שבו כתבו: "שרון, זה שיצא השבוע למלחמת חורמה בהדלפות, נחשב לאחד המדליי-פים המשובחים בשוק". כך גם נרמס מקור וגם ניתן ציון "מעולה" מפתיע לראש הממשלה. בראיון חושפני של ירון רקל ל"ידיעות אחרונות" התמקרה החשיפה דווקא ב"מדליפים הכי חרוצים: שחל, ליכאי, יעקב צור, חיים קורפו". רקל הפליג וגילה שגם "נשותיהם של" הן מקור רות שאפשר ללקט אצלם ידיעות עיתונאיות. כפאנל עיתונאים שהתקיים ב"קונגרס תקשורת 2001", בפני דוברים ויועצי תקשורת, סיפר רביב דרוקר מגל"צ אנקדוטות מסקופים שהתרוצצו במערכת הבחירות האחרונה לראש שות הממשלה. אראל סגל ב"מעריב" (6.2.00) יירט גיבור ראשי שפקסס למקומו "מעריב" בירושלים, "כל הזמן", כתבה מגמתית, כאומר: אם המקור אינו שלי, אודרו ואחשוף אותו, ורמו רמו עכה כקורת בית על זהות המוליף.

את העובדות אי-אפשר לשנות. אם פעם היתה נהוגה בתקשורת שיחה לציטוט ושיחת רקע, אמור מעתה, לאחר פו"ם קצר ובשעת כושר מצויה אעשה אווטינג למקור, בלי ייסורי מצפון ובריש גלי. נולדה עוד אפשרות: שיחה עם פתיל השהיה; הסוד יישלף וייחשף ביום לא נודע. האם מדובר כאן בגימיק תקשורתי חדש? האם זהו נשק יום הדין של העיתונאי? האם חרות החשיפה של המקור היא עוד ביטוי של התנערות מכללי האתיקה?

עיתונאי יילחם עד טיפת הדיו האחרונה לא לגלות את זהותו של מקור כשכולם מחפשים אותו, אך כרגע של חולשה ונחוחות אישית יפקירו לאנחות. באיזו רגל יורים כאן העיתונאים המודליפים על המדליפים? האם יש כאן תאוות חשיפה שאיבדה כל רסן?

הפעם הטענות על תפקוד התקשורת מגיעות מבפנים; יוקם הוועד להגנת פרות קדושות! אתי אשד

הכתבת היא יועצת תקשורת

איור: עמוס אלנבון

הבוקר בפיגוע קטלני. אנו רואים את המתגוררים גם בשידורים חיים ממסעות ההלוויה; האדם עם הטלפון הנגיד זוכה תמיד להתערכך בזמן שהמיצלמה עוברת על פניו, וגם אז נמלט לו איזה חיוך קטן מזווית פיו.

השיא לטעמי היה בשידורים משכונת תלפ"ת ותי בירושלים, באסון אולמי ורסאי. גם אז לא נמנעו כמה מתגוררים מלנופף לשלום, להירחף לפריים ולחייך, תוך שהם מעורכנים ישירות בנייד, כמובן, באיזה ערוץ הם משודרים.

כמדינה שיש בה אנשים שמוכנים לעשות כל דבר כדי להיראות בטלוויזיה, אין פלא שיש כאלה שעושים זאת גם בנסיבות הפחות מתאימות. חבל שילד קטן נחשב גיבור החברה כשרד אים אותו אחרי פיגוע בטלוויזיה עם הנגיד והחיוך.

אני לא אוהב את האנשים המחייכים. אולי כי בזמן שהם מחייכים למצלמות, אני לא.

רן רימון

הכותב עסק בעבר בעיתונות וביחסי ציבור

האנשים המחייכים

זה התחיל מזמן במגרשי הכדורגל. כוכב השבת היה מתראיין לטלוויזיה ומאחוריו היו מתגוררים המוני אוהדים מחייכים ומנופפים לשלום למצלמה. עם השנים משתכלל עולמנו הטכנולוגי ובזמן הצילום, בשידור החי, מצלצל הטלפון הנייד של "המתגורר האחורי" ומבשר לו כי הוא נראה כרגע בטלוויזיה. חיוך גדול מתפשט על פניו, וכולו אושר. ולמה לא? ראו אותו בטלוויזיה.

עד כאן הכל הגיוני. גם אני אוהב כדורגל, כולנו אוהבים פרסום. אמנם אני לא מהמתגוררים, אבל אני מכין וגם אוהב את אלה שכן.

הבעיה התחילה בזמן האחרון. האנשים המחייכים כבר לא מתגוררים רק במגרשי הכדורגל. זה ממשיך גם לשידורים הישירים מבת-ההוללים לאחר הפיגועים. המתגורר מנופף לשלום ומחייך, לעתים אפילו כשתחבושת לראשו, זאת בשעה שהכתב מבשר על מות הגער שנורה

1 בנייהו - מפקד גליצה"ל. סגן אלוף אבי בניי, 41, יהיה המפקד הבא של גליצה"ל, כך החליטו שר הביטחון בנימין בן-אליעזר והרמטכ"ל רביאלוף שאול מופז. בנייהו היה בעבר הכתב הצבאי של העיתון "על המשמר", ראש אגף קישור לעיתונות בדובר צה"ל ויועץ התקשורת של יצחק רבין ו"ל ויצחק מררכי. בנייהו גבר על שני מועמדים אחרים: גיל עומר, לשעבר העורך הראשי של גל"צ וסגן מפקד התחנה, ויצחק טוניק, אשר כיהן כממ"ד לא מקום המפקד מאז התפטרותו של המפקד הקודם, ד"ר זאב רדורי, בפברואר 2000. בנייהו אמור להיכנס לתפקידו בראשית חודש יולי. (ראו עמ' 18)

1 ההנהלה תובעת את הוועד המנהל. שלב חדש בעימות החריף בין מנכ"ל רשות השידור, אורי פורת, ליושב ראש הוועד המנהל, נחמן שי, וחברי הוועד: פורת והנהלת הרשות הגישו תביעה לבית המשפט המחוזי בתל-אביב נגד חברי הוועד המנהל בשל החלטתם לא לאשר את תקציב הרשות עד שתתקבל בריקה של רואי-חשבון חיצוני, שיברוק את גיהול הכספים בשנים האחרונות. פורת טוען כי מדובר בהחלטה בלתי סבירה, הנובעת ממניעים זרים. בוועד המנהל הסבירו כי הצעדים ננקטו בשל הצורך להבטיח מנהל תקין.

6 לבנת נגד גליצה"ל. שרת החינוך לימור לבנת סבורה כי אין מקום לקיומה של גליצה"ל במרינה דמוקרטית. לבנת, שכבר הכינה כמה פעמים את התנגדותה להמשך קיומה של התחנה הצבאית, אמרה את הדברים בשייח עם חברי פורום הפרופסורים לחוסן מרינה.

6 ערוץ החדשות - לבית המשפט. קבוצת החדשות-ישראל, שהפטירה במכרו לערוץ החדשות, ביקשה צו זמני שימנע את הענקת הרישיון להפעלת הערוץ החדש לקבוצה שזכה תה במכרו, חדשות-24. הבקשה מסתמכת על עניינים מנהליים הקשורים למכרו, ולחלופין גם על טענות בדבר זווית הדעת המקצועית של יועץ התוכן של המועצה לשידורי כבלים ולוויזין, אלי ניסן, שהכריע לטובת חדשות-24.

13 הופסקה הוצאת "במחנה" - וחודשה. קצין

חינוך ראשי, תא"ל אליעזר שטרן, הורה להשעות את הוצאת השבועון "במחנה" לאחר שכשבעות הקודמים פורסמו בו "כתבות לא ראיות", לפי הגדרתו, בעת שעורך העיתון, רמי קירר, נעדר מעבודתו בשל תאונת דרכים. בין היתר מדובר בצילומי דוגמניות על שער גיליון שהופיע בערב יום הזיכרון לחללי צה"ל וכתבה על אלוף-משנה במילואים שסיפר על "יציאתו מהארון" כהומוסקסואל. שטרן הורה לאחר שבוע על חידוש הופעת השבועון, ובמקביל אימץ ראש אכ"א, אלוף יהודה שגב, את המלצתו להקים ועדה מייעצת ל"במחנה", אשר תכלול את נציגי החילות והוועדות בצה"ל.

13 יוצרים ושחקנים מפגינים. חברי איגוד שחקני המסך ואיגוד העובדים בקולנוע ובטלוויזיה הפגינו באתר צילומים נגד חברת אי.סי.פי, חברת התוכן המפיקה את הערוצים 3 ו-4 בכבלים, במחאה על תנאי ההעסקה והעדר הסכם עבודה. במקביל התפרצו נציגי פורום היוצרים בקולנוע ובטלוויזיה לשיבת וערת הכספים של מליאת רשות השידור ומחו על עיוותים ואי-סדרים בהצעת תקציב הרשות.

14 שידורים לערבים. ישראל מתכננת להפעיל משדרים רבי-עוצמה כדי להציג את עמדותיה לפלסטינים בשטחים. ראש הממשלה אריאל שרון מסר לחברי ועדת החוץ והביטחון של הכנסת כי יפעל להבטיח שמשדרים כאלה יופעלו בהקדם. להערכת שר התקשורת ראובן ריבלין, מדובר בהשקעה של כ-150 מיליון דולר. גם אנשי ההסברה של משרד החוץ מתכננים להפעיל ערוץ הסברה המיועד לערבים הערבי.

14 סוקניק - להגשת חדשות הערב. גדי סוקניק, מגיש תוכנית אחר הצהריים בערוץ-2, נבחר להגיש את החדשות הערב של הערוץ במקומו של יעקב אילון. סוקניק יגיש את החדשות יחד עם המגישה מיקי חיימוביץ'.

16 הצעה לאיסור פרסום חוצא עדתי. הכנסת אישרה בקריאה טרומית הצעת חוק שתאסור לפרסם את מוצאו הערתי, גזעו, דתו או נטייתו המינית של חשוד בפלילים. יוזם ההצעה, ח"כ אילון גילאון, אמר כי פרסום פרטים כאלה משריש דעות קדומות כלפי מיעוטים וקבוצות

צות אתניות. שר המשפטים מאיר שטרית אמר כי נוסח ההצעה גורף מדי ועלול לפגוע בחופש הביטוי.

22 פיטורי נגבי - בבנייה. ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת קיימה דיון על נסיבות פיטוריו של הפרשן המשפטי משה נגבי מ"מעריב". בדיון גינו את הפיטורים יו"ד מועצת העיתונות, פרופ' מררכי קרמניצר, ופרופ' ירון אור"ח. עורך "מעריב" יעקב ארז הסביר את נסיבות הפיטורים. נגבי עצמו אמר כי פיטוריו הם דוגמה לפגיעה בחופש העיתונות. יו"ד הוועדה, אפיר פינס, אישר כי יפעל לחקיקת חוק עיתונות על כסיס המלצות ועדת צדוק, כדי לעגן את חופש העיתונות בחוק.

24 טילברמן וזעזעו. רבי-פקד ברימוס אריה סילי ברמן, קצין המשטרה שהורשע במסירת מידע חסוי לעופר נמרודי, ערער על הרשעתו ועל העונש שנגזר עליו, 14 חודשי מאסר בפועל. טילברמן הורשע, על-פי הודאתו, בשיבוש מהלכי חקירה, מרמה והפרת אמונים.

30 פרנס יפוטרו מרשות השידור. השרון שמעון פרנס יפוטרו מרשות השידור ללא תשלום פיצויים - כך קבע בית-הדין המשמעתי של עובדי הרשות. פרנס הואשם שהחל בהגשת תוכנית "אצל פרנס בטברנה" בערוץ-2 ללא היתר, בהיותו עובד הרשות. בית-הדין קבע כי "פרנס פגע במשמעת ברשות השידור בהתנהגות בלתי הולמת ובלתי הוגנת". פרנס הוריע שיערער על ההרשעה ועל העונש החמור שנגזר עליו.

30 חתונות על הערוץ הרוסי. שתי קבוצות הגישו את מועמדותן במכרו להקמת ערוץ ייעודי בשפה הרוסית, שישודר בכבלים ובלוויזין. הקבוצות המתמודדות הן גאון-תקשורת (נאש-טלקנאל) ואפריקה-ישראל (ושיטלקנאל).

31 מכרזי רדיו חדשים. הרשות השנייה תפרסם מכרזים להקמת שתי תחנות רדיו חדשות, האחת בערבית והאחרת לציבור הדתי במרכז הארץ. בעבר פעלה תחנה ערבית, רדיו-2000, אך היא נקלעה לקשיים והזיכיון שלה לא חודש. התחנה לציבור הדתי תכלול את מרכז הארץ וירושלים, אך לא את אזור תל-אביב, שם פועלת התחנה הרתית רדיו-קולחית.

יולי 2001

- 3** חובקשים הארכה. שלוש זכייניות ערוץ-2, טלער, קשת ורשת, מבקשות להאריך את תקופת הזיכיון שלהן לשידורי טלוויזיה בשני תיים נוספות, עד לשנת 2005. הארכת הזיכיי ון נדרשת, לטענת הזכייניות, כדי לאפשר להן להתמודד עם המציאות החדשה שנוצרה בעקבות ההחלטה להקים ערוץ מסחרי נוסף. במקביל נבדקות במשרד התקשורת הצעות למיזוג שלוש הזכייניות לחברה אחת. הזיכיון הנוכחי לשידורי ערוץ-2 אמור להסתיים בנובמבר 2003.
- 3** השעיה חשדור. שדרנית קול-ישראל, כרמית גיא, הושעתה משידור למשך ימים אחרים לאחר שביומן הצהריים כינתה "חבורת פרחים" את האנשים שהתפרעו מול מסגד חסן בק בתל-אביב, בשבת לאחר הפיגוע בדולפינריום. גיא התנצלה מיד על הכיטוי, אך מנהלי הרדיו החליטו להשעותה. לאחר ימים אחדים בוטלה ההשעיה.
- 3** קשיים בטלוויזיה החינוכית. קיצוצים תקציביים בייס פוגעים בהמשך פעילותה של הטלוויזיה החינוכית. לרברי מנהל הטלוויזיה החינוכית, צבי שפירא, התקציב קוצץ בכ-25 אחוז, וכתוצאה מכך נפגעה פעילות התחנה. עובדי דים בכירים מתחו ביקורת חריפה על המצב בטלוויזיה בפגישה עם שפירא, שהעריך כי תהליך ההכרעה של התחנה יהיה אטי וממורשך.
- 4** התקציב אושר. לאחר דחייה של חודשים ארוכי כים אישרה ועדת הכספים של הכנסת את תקציב רשות השידור ואת גובה האגרה השנתית, בסך 517 שקל. נקבע כי רשות השידור תגיש לוועדה את תוכנית ההכרעה שלה תוך שלושה חודשים.
- 6** אחרים חובילים. אתרי האינטרנט של קבוצת MSN ישראל הם הפופולריים ביותר בקרב גולשים ישראלים, כך עולה מנתוני מרידת הגלישה בחודש אפריל. הנתונים פורסמו על ידי חברת נילסן-נדרטיינג, אשר נבחרה בידי איגוד המפרסמים והאיגוד הישראלי לפרסום כדי למדוד את שיעורי הגלישה. וואלה, אשר נחשבה מובילה באתרים הישראליים

- ים, מתחה ביקורת על הממצאים. מן הסקר עולה כי 36 אחוז מן הציבור בישראל גולשים באינטרנט, ומספר המשתמשים באינטרנט מבניהם הוא כמיליון ו-850 אלף בני-ארם, מהם כשישים אחוז גברים.
- 7** "הארץ" הורשע - וידרוש ביטול ההחלטה. "הארץ" ידרוש את ביטול פסקהדין שהרשיע אותו בתביעה לשון הרע שהגישו מתנהלי חברון. לפי פסקהדין, ישלמו העיתון והכתבת, עמידה הס, רבע מיליון שקל פיצויים למתיישבי בית הדיסה בעיר. המתנהלים טענו כי העיתון פרסם כתבה שהכפישה אותם. מן העיתון נמסר כי דבר התביעה כלל לא הגיע לידיעתו, וכי הוא דורש את ביטול פסקהדין וקיום דיון שבו יציג את טענות ההגנה שלו.
- 10** עתירה נגד אורי פורת. התנועה לאיכות השל-טון עתרה לבג"ץ בדרישה שידור ליו"ר רשות השידור, נחמן שי, לחברי הוועד המנהל ולשרה הממונה על רשות השידור, דליה איציק, לפטר את מנכ"ל הרשות, אורי פורת. לטענת העותרים ביצע פורת פעולות העומדות בניגוד לכללי המינהל התקין ותוך התעלמות מהנהגות היועץ המשפטי לממשלה. פורת אמר בתגובה כי כל פעולותיו נעשו כדין ועליפי סדרי מנהל תקינים ולטובת הרשות.
- 10** זאבי נגד גליצ. השר רחבעם זאבי מתחת ביקורת בישיבת הממשלה על עיסוקיה של תחנת השידור גליציה"ל בנושאי אקטואליה ופוליטיקה, וקרא לפעול להפסקת שידורי התחנה בתחומים אלה, כדי שתוכל להתמקד בתפקידיה המקוריים בשידור, שידור, חינוך וכדומה.
- 10** נוהל חדש לאיסורי פרטום. נוהל חדש לאיסור רי פרטום בנושאים בטחוניים נקבע בדיונים בין פרקליטות המדינה, השב"כ, המוסד, המשטרה, הצנזורה הצבאית ומשרד הביטחון, כך מסרה פרקליטת המדינה עדינה ארבל בפגישה עם כתבים לענייני משפט. לרבריה, הנוהל נועד להבטיח איוון בין צורכי הביטחון לעקרונות חופש המידע והעיתונות (ראו עמוד 12).
- 11** זיכוי חלקי לחלבי. בית הדין למשמעת של רשות השידור זיכה את מנהל חטיבת החד-

- שות בערוץ הראשון, רפיק חלבי, מאחר מטעיי פי האישום בפרשת קשריו עם אריה דרעי. בית הדין החליט לזכות את חלבי מן הסעיף שעליפו העביר קלטת מארכיון הטלוויזיה לרשות ש"ס, לצורך שידורי תעמולת הבחיי רות. הדין בסעיף האישום השני טרם הסתיים.
- 12** ברק: עיתונים פרטיים - וחשפט ציבורי. נשיא בית המשפט העליון, אהרן ברק, הציע לשקול תפיסה שעליפה גם עיתונים הנמצאים בבעלות פרטית יהיו כפופים גם לדיני המשפט הציבורי. "יש להתחשב בקניינם של בעלי העיתון ובחופש העיסוק שלהם, אך במקביל לקחת בחשבון את משמעותו של העיתון". לרבריו יאפשר מעמד כזה להגן על העיתונות לא רק מצנזורה חיצונית אלא גם מצנזורה פנימית. בכנס בפקולטה למשפטים במכללת רמת-גן הסביר ברק: "המטרה של הרעיון שלי היא להגן על הבמה לא רק מהשל-טון, אלא גם מבעלי העיתון עצמו".
- 13** סגן העורך התפטר. אסעד תלחמי, סגן עורך השבועון "איסנארה" המופיע בנצרת, התפטר מתפקידו. הוא הסביר כי עשה זאת בשל עמדי תו של בעל העיתון ועורכו, לוטפי משעור, שמתח ביקורת על ח"כ עזמי בשארה, שנשא דברים שנויים במחלוקת באזכרה בסוריה לנשיאה הקודם, חאפז אסד. משעור טען כי הסגן שהתפטר ניסה לנצל את תפקידו בעיי תון לקדם אינטרסים של ח"כ בשארה.
- 18** ישודר בשבת. שופטי בג"ץ קבעו ברוב קולות כי ערוץ-2 רשאי לשדר בשבת סרט תיעודי במסגרת התוכנית "תיבת תעודה", שבו משתתפים מרואיינים דתיים. בכך דחו את עתירתם של המרואיינים, מן היישוב מצפה כרמים, אשר תבעו כי הסרט לא ישודר בשבת, שכן הדבר פוגע ברגשותיהם ובחופש הרת. רוב השופטים בהרכב קבעו כי צילום יהודים דתיים ושידור דבריהם בשבת עם הכיתובית "צולם ביום חול" הוא עניין שבשגרה, וכי המרואיינים לא הודיעו קודם לצילום הסרט על התנגדותם לשידורו בשבת.
- הידיעות מתבטשות ברובן על מידע שפורסם באמצעי התקשורת